

BÖLGESEL KALKINMADA YEREL DİNAMİKLER

ÇORUM MODELİ

ve 2023 SENARYOLARI

Ümit İzmen

© 2012, TÜRKONFED

TASARIM: MYRA

KOORDİNASYON: SİBEL DOĞAN

KAPAK TASARIMI: SERHAN BAYKARA

SAYFA UYGULAMA: GÜLDEREN RENÇBER ERBAŞ

BASKI ÖNCESİ HAZIRLIK KOORDİNASYONU:
NERGİS KORKMAZ

İSTANBUL, AĞUSTOS 2012

ÖNSÖZ

TÜRKONFED (Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu), bünyesindeki 16 federasyon, 130 dernek ile yaklaşık 208 milyar dolarlık bir iş hacmine sahip, 1 milyonu aşkın kişiye istihdam sağlayan, 65 milyar dolardan fazla ihracat yapan on bini aşkın iş insanını bünyesinde barındıran; üyeliği tamamen gönüllülük esasına dayanan iş dünyası temsil örgütlerinden biridir.

Konfederasyon'un amacı, Türkiye sınırları içerisinde faaliyet gösteren, ortak amaç, ilke ve hedefleri benimseyen, bölgesel ve sektörel sanayici ve işadamları federasyonlarının ortak sesi olarak bölgesel, sektörel ve ulusal ekonomik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunmak; bölgesel ve sektörel kalkınma vizyonları geliştirerek uluslararası entegrasyona ve rekabet gücünün artırılmasına yardımcı olmak; projeler geliştirmek, iş dünyasını ilgilendiren sorunları ve çözüm önerilerini kamuoyuna, yetkili kurumlara duyurmak amacıyla, üyeleri arasında güç birliği sağlayarak ortak çalışma zemini oluşturmaktır. Ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak üzere, Atatürk'ün çizdiği Türkiye Cumhuriyeti vizyonu ve çağdaş uygarlık hedefini esas alarak bölgesel ve sektörel potansiyellerin en iyi şekilde değerlendirilmesi için faaliyetlerde bulunmak; demokratik, laik bir hukuk devleti anlayışı içinde, sivil toplumun kurumsallaşması ve özel girişimciliğin yaygınlaşmasına çalışmak; sanayici ve işadamlarının sorunlarına sahip çıkarak toplumdaki öncü ve girişimci niteliklerini geliştirmek üzere bağımsız bir platformda, temsil tabanı geniş, güçlü bir örgütlenme gerçekleştirmektedir.

Bölgesel kalkınma, TÜRKONFED'in kuruluş amaç ve faaliyetleri çerçevesinde üzerinde çalıştığı konuların başında gelmektedir. Bölgeler arası farklılıkların azaltılması yolunda öncelikli hedeflerden biri, bu yönde bilim temelli çalışmalar yapmak olmalıdır.

Bölgeler arası farklılıkların azaltılmasına katkıda bulunacak bir husus da hızlı bir gelişme gösteren bölgelerin, Türkiye'deki gelişmiş bölgelerle aradaki farkı kapatmalarını hızlandıran yapısal özelliklerin ve politikaların anlaşılmasıdır. Bilindiği gibi, Çorum'un da aralarında bulunduğu bazı iller Türkiye ekonomisindeki büyümenin de üstüne çıkan bir performans göstermişlerdir. Bu performansın özelliklerinin doğru analizi, bu illerin performansının sürekliliğini güvence altına alacak ve daha yavaş büyüyen iller için de yol gösterici ve fikir açıcı olacaktır.

Bu çerçevede TÜRKONFED, Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler: Çorum Modeli ve 2023 Senaryoları başlıklı bu çalışma, Çorum iline ait dinamiklerin ortaya konmasına, sorunların belirlenmesine, girişimciliğin ve sektörel performansın artabileceği alanlarının öne çıkarılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler: Çorum Modeli ve 2023 Senaryoları çalışması, TÜRKONFED Ekonomi Danışmanı ve Kültür Üniversitesi Öğretim Üyesi Ümit İzmen tarafından hazırlanmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında, anket ve yüzyüze görüşmelerin yanı sıra yazılı değerlendirmelerden de yararlanılmıştır. ING Bank Çorum Şubesi; Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, ÇORUMSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Onur Şamlı ve Hitit Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinden alınan yazılı görüşlere ekte yer verilmiştir.

Çalışmaya görüşleri ile katkı sağlayan dönemin Çorum Valisi Nurullah Çarkır'a, Çorum Belediye Başkanı Muzaffer Külcü'ye, Hitit Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Reha Metin Alkan'a, Çorum Organize Sanayi Bölgesi Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Karadayı'ya, OKASIFED Yönetim Kurulu Başkanı Bahadır Saraç'a, Çorum Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Güney'e, Çorum Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Çetin Başaranhıncal'a, Orta Anadolu Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Mevlüt Özen'e, kıymetli gazeteciler Mehmet Yolyapar'a, Gülesin Ağbaldemir'e ve Şevket Erzen'e ve ankete yanıt veren tüm girişimcilere teşekkür ederiz.

Bu çalışmanın hazırlanmasında büyük emeği geçen TÜRKNFED Genel Sekreteri Arzu Turhan, Genel Sekreter Yardımcısı Burcu Berent, Kıdemli Ekonomi Uzmanı Zühal Özbay Daş, Bölgesel Yapılanma Bölüm Sorumlusu Dr. Betül elikkaleli ve Uzman Atiye Gamze Şahbaz'a teşekkür ederiz.

Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler: orum Modeli ve 2023 Senaryoları raporu ilin ve bölgenin önümüzdeki dönem politikalarında yol gösterici olursa amacına ulaşmış olacaktır.

Bu doğrultuda kamuoyuna saygıyla arz ederiz.

Ağustos 2012

Erdem ÇENESİZ

TÜRKNFED Yönetim Kurulu Başkanı

SUNUŞ

Çorum sanayisi 1960'lı yıllardan başlayarak sınırlı imkanlarla ilk tesisleri kuran girişimcilere, sektör çeşitlenmesine giderek farklı alanlara yatırım yapan çok ortaklı girişimlere ve ihracata ağırlık veren iş insanlarına çok şey borçludur.

Çorum sanayisi 1960'lı yıllarda, küçük tasarruf sahibi girişimcilerin çok ortaklı şirketler kurması ile gelişmeye başlamıştır. Genelde aynı sektörde girişimlerin birbirini izlediği bu dönemde özellikle kiremit ve tuğla sektöründe bir kümelenme yaşanmıştır. Bu kümelenmenin oluşmasında bir etken de leblebicilik ve saraçlık gibi kış aylarında yoğun, yazın yoğun olmayan iş sahiplerinin yaz aylarında yapabilecekleri bir iş arayışına girmeleri ve o dönemde yazın imal edilen lime tuğla (harman tuğlası) üretimine başlamaları olmuştur. Lime tuğla ile başlayan bu serüven, tuğla ve kiremitle devam etmiş; doksanlı yılların sonunda Çorum Türkiye'deki kiremitin %40'ını tek başına üretir olmuştur.

Kiremit ve tuğla sektörünün yanı sıra ilde un üretimi de gelişmiş ve bu iki ana sektörün makine ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik kurulan girişimler ilde makine üretiminin gelişmesine yol açmıştır. Çorum sanayi bu ana sektörler etrafında gelişmiş ve farklı alanlarda girişimler ortaya çıkarken ulusal krizlerde daralan iç pazar ve paralelinde ülkede başlayan ihracat hamlesi Çorum'da da girişimcilerin ihracata yönelmesine yol açmış ve 2000'li yılların başından itibaren, gecikme ile de olsa, ihracat kültürü gelişmeye başlamıştır.

Bu gelişmelere paralel olarak Çorum'da daha önce sermaye yetersizliği nedeniyle zaruri olarak bir araya gelen girişimcilerin sermaye birikimleri oluşunca birlikte daha büyük yatırımlar yapmak yerine ortaklıklarını sonlandırarak aynı iş kolunda kendi tesislerini kurmaya başlamış oldukları dikkati çekmektedir. Bu durum gerek işletme büyüklükleri, gerekse sektörel yığılmalar açısından Çorum'a zaman kaybettirmiştir.

Çorum ekonomisi bugün yeni bir aşamaya gelmiştir. Artık işletme boyutları büyümeli ve şirketler kurumsallaşmalıdır. İş başındaki kuşaklar kurumsallaşma ve Ar-Ge'ye öncelik vermelidirler. Ancak bu sayede ömrü uzun şirketler oluşturulabilir. Yeni nesil iş insanlarının önemli bir sorumluluğu da babaları ya da dedelerinin yıllar önce sermaye yetersizliği nedeniyle zarurettten bir araya gelerek kurdukları ortaklıkları, gençler olarak tekrar bir araya gelerek çok daha büyük boyutlu şirketlere taşımalarıdır.

Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler: Çorum Modeli ve 2023 Senaryoları başlıklı bu çalışma, il bazında ekonomik görünüm çalışması olarak bir ilktir. Çalışmanın hazırlanmasında bölgesel veri temininde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır. Bu çalışmanın Çorum'la ilgilenen girişimciler, kamu görevlileri, karar alıcılar ve akademisyenler için bir başvuru kaynağı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada uygulanan metodolojinin TR83 bölgesindeki diğer illerde de uygulanması ve bölge için bir rapor elde edilmesi hedeflenmektedir.

Saygılarımla,

Erdem Çenesiz

TÜRKONFED Yönetim Kurulu Başkanı

ÖZGEÇMİŞ

Ümit İzmen

Ümit İzmen: 1983 yılında Boğaziçi Üniversitesi ekonomi bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını aynı üniversitede yaptı ve 1994 yılında doktora derecesini aldı. 1986-1990 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Ümit İzmen 1990-2010 yılları arasında TÜSIAD'da ekonomist, ekonomik araştırmalar bölüm sorumlusu, genel sekreter yardımcısı ve baş ekonomist olarak görev yaptı. TÜSIAD'dan ayrıldıktan sonra kurucu ortak olarak kurduğu STEPP Danışmanlık bünyesinde özel sektör ve iş dünyası temsil örgütlerine ekonomi ve iş ve yatırım ortamı konularında danışmanlık vermektedir. Bilgi ve Boğaziçi üniversitelerinde çeşitli dersler vermiş ve İstanbul Aydın Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Halen İstanbul Kültür Üniversitesi'nde ders vermektedir. Türkiye ekonomisi ile ilgili çok sayıda araştırmada çalışmış olan Ümit İzmen'in akademik çalışmalarının yanı sıra çeşitli gazete ve dergilerde de yazıları yayımlanmaktadır. Çalışmaları büyüme, kalkınma, bölgesel kalkınma, uluslararası iktisat, sanayi politikası, Türkiye ekonomisi konularında yoğunlaşmıştır. STK'lar bünyesinde düzenlediği çok sayıda toplantı, seminer ve konferansın yanı sıra 2011 ve 2012 yıllarında Kalkınmada Bölgesel Dinamikler Sempozyumu Bilim Kurulu ve Organizasyon Kurulu üyeliği yapmıştır.

İÇİNDEKİLER

KISIM I

ÇORUM MODELİ

DAYANIŞMA İÇİNDE REKABETE DAYALI BÜYÜME.....	9
GİRİŞ.....	11
SWOT ANALİZİ	13
ÇORUM MODELİ.....	15
TARİHÇE.....	18

KISIM II

GELİR FARKININ KÖKENLERİ.....	19
KIŞI BAŞI GELİR VE BÜYÜME.....	22
GSKD'İN DAĞILIMI	25
NÜFUS DİNAMİKLERİ	28
İŞGÜCÜ PIYASALARI	30
EĞİTİM	32
SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLER	35
GELİR DAĞILIMI.....	37
KÜLTÜREL HAYAT VE KENTSEL GELİŞME	39

KISIM III

ÇORUM MODELİNİN BİLEŞENLERİ.....	41
ÇORUM'DA GİRİŞİMCİLİK	44
ŞİRKET KURULUŞLARI	45
TEŞVİKLERİN ROLÜ	46
KAMU YATIRIMLARI VE VERGİLER	47
ORTAKLIĞA DAYALI İŞ MODELİ.....	50
FİNANSAL SEKTÖR.....	52
HAMMADDE AVANTAJINDAN YARARLANAN SANAYİLEŞME.....	55
SEKTÖREL YAPI VE UZLAŞMA.....	59
DIŞ TİCARET.....	62

KISIM IV

ÇORUM İLİ EKONOMİK PERFORMANS DEĞERLENDİRME ANKETİ.....	67
ÇORUM'UN GEÇMİŞ EKONOMİK PERFORMANSI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER	73
ÇORUM'UN GELECEKTEKİ EKONOMİK PERFORMANSI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER	76
ÇORUM'UN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER.....	80

KISIM V	
ÇORUM İÇİN 2023 SENARYOLARI	89
MODELİN TEMEL PARAMETRELERİ VE VARSAYIMLAR	92
GSKD, KİŞİ BAŞI GELİR VE BÜYÜME	93
NÜFUS, İŞGÜCÜNE KATILIM VE İSTİHDAM	93
İHRACAT VE İTHALAT	94
BAZ SENARYO	95
SEKTÖREL DEĞİŞİME DAYALI BÜYÜME SENARYOSU	97
VERİMLİLİK ARTIŞINA DAYALI BÜYÜME SENARYOSU	99
KISIM VI	
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	106
EKLER	107
EK 1 – ÇORUM İLİ FİNANSAL GÖRÜNÜMÜ: ING BANK ÇORUM ANALİZİ	109
EK 2 – BÖLGESEL KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN ÇORUM BAKIŞI: ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI (OKA) DEĞERLENDİRMESİ	112
EK 3 – ÇORUM İŞ ORTAMI DEĞERLENDİRMESİ: ÇORUMSİAD DENEYİMİ	117
EK 4- ÇORUM EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ: HITİT ÜNİVERSİTESİ'NE BAĞLI FAKÜLTE VE YÜKSEKOKULLARIN DEĞERLENDİRMELERİ	120

KISIM I

ÇORUM MODELİ:

DAYANIŞMA İÇİNDE REKABETE DAYALI

BÜYÜME

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 2002'den bu yana hızlı ve istikrarlı bir büyüme sürecinde. Çorum'un da aralarında bulunduğu bazı iller ise bu büyümenin de üstünde bir performansa sahip.

Bu performansın özelliklerinin doğru analizi, bu illerin performansının sürekliliğini güvence altına almak açısından önem taşıdığı gibi, daha yavaş büyüyen iller için de yol gösterici ve fikir açıcı olacaktır. Hiçbir büyüme sürecinin sürekliliği kendiliğinden garanti altında değildir. Hızlı büyüyen illerde emareleri şimdiden ortaya çıkan zayıflıkların ortadan kaldırılamaması durumunda performanslarının aksaması söz konusu olacaktır.

Bu çalışma bu arka plan düşüncesiyle, Çorum'un gelişmesinin nedenlerini anlamak ve ileride tıkanabileceği noktaları tespit ederek, önlemlerin bugünden alınmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Çorum'un ekonomik mucizesini anlamak, Türkiye'nin ekonomik mucizesini ve Anadolu kaplanları olarak tanımlanan Anadolu girişimcisinin bu süreçteki rolünü anlamayı çok kolaylaştıracaktır. Devletçi ekonomi modelinin tamamen dışında özel sektör eliyle gelişen, tüm engellere rağmen gelişimini dışa açarak sağlayan, neredeyse olmayan bir sanayi tabanından ürettiklerini dünyanın dört köşesine satan Çorum'un incelenmeyi hak eden bir hikayesi vardır.

Çorum'la ilgili bu vaka çalışmasında Çorum ekonomisi Yeni Ekonomik Coğrafya yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır.

Bilindiği gibi Neoklasik modelde bölgeler arasında gelir farkının zaman içinde azalarak yok olması beklenir. Bir başka ifadeyle azalan getiri varsayımı ve bölgeler arasında emek ve sermayenin tam akışkan olması sayesinde yoksul bölgelerde büyüme hızının daha yüksek olması ve gelirin zengin bölgelerdeki gelir seviyesine yakınsaması gerekir. Neoklasik modelin geçerli olması durumunda, kişi başına gelir seviyesi Türkiye ortalamasının altında olan Çorum'un daha hızla büyüyerek Türkiye ortalamasına yakınsaması gerekirdi. Ancak bulgular, neoklasik modelin mutlak yakınsama öngörüsünün geçerli olmadığını göstermektedir. Bu durumda azalan getiri varsayımının gevşetilmesi ve teknolojik gelişmenin, beşeri sermayenin niteliklerine bağlı olarak içselleştirilmesini öngören modeller geliştirilmiştir. Sektörel yapı farklılıkları da kişi başı gelir seviyelerinin yakınsamamasını açıklayan bir başka faktördür.

Yeni Ekonomik Coğrafya yaklaşımı artan getiri ve faktörlerin akışkanlığını önleyen ulaştırma gibi kısıtların yanı sıra bölgeye ilişkin mekansal özellikleri ve kurumsal yapıları da dikkate alır. Türkiye'de geleneksel olarak sanayinin batıda ve özellikle İstanbul'da yığılmış olması, Çorum'da sektörel yapının verimliliğin düşük olduğu tarım sektörü ağırlıklı olması, nüfus dinamiklerinin olumsuz etkisi, beşeri sermayedeki niteliksel sorunlar, demiryolu ve havayolu ulaşımındaki kısıtlar, Çorum'un bu çerçevede incelenmesini anlamlı kılmaktadır.

Türkiye'de il bazında veri teminindeki güçlükler il bazlı bir araştırmanın önündeki en temel kısıtları oluşturmaktadır. Çoğu veri genelde NUTS2 bazında ve az sayıda yıl için mevcuttur. Bu durum karşısında, veri boşluğunu bir ölçüde dengelemek amacıyla Çorum ekonomisinin nabzını tutan ve ilin ekonomisine yön veren, şehrin ileri gelen yöneticileri ve iş insanları ile derinlemesine mülakatlar yapılması yoluna gidilmiş ve ayrıca üniversite öğretim üyeleri ve iş insanları arasında bir de anket uygulaması yapılmıştır.

Çalışma altı kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında giriş bölümü, Çorum'un ekonomik gelişmesinin önündeki fırsatların, tehditlerin, güçlü ve zayıf yönlerin listelendiği SWOT analizi, Çorum modelinin temel özellikleri ve Çorum'un kısa tarihçesi bölümleri yer almaktadır. Niceliksel ve niteliksel verilerin analizinden Çorum büyüme sürecinin temel özellikleri elde edilmiş ve bu özellikler Çorum Modeli başlığı altında kavramsallaştırılmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında Çorum'un ekonomik performansı TR 83 ve Türkiye ortalaması ile karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bu kısımda kişi başı gelirin ayrıştırılması ve büyüme performansı, nüfus ve işgücü piyasası dinamikleri, beşeri sermayenin nitelikleri ve sosyo-ekonomik dinamikler, gelir dağılımı ve kentleşme ele alınmaktadır.

Kısım 3 Çorum'un 2000'li yıllardaki ekonomik performansının belirleyicilerine ayrıştırılmıştır. Çorum modelinin bileşenleri başlığı altında Çorum'da girişimcilik, ortaklık kültürü, dışa açılma ve sanayileşme bölümleri incelenmektedir.

Kısım 4'te 1-15 Ağustos tarihleri arasında Çorum'da üniversite öğretim üyeleri ve işinsanları arasında uygulanmış olan anketin değerlendirilmesi yer almaktadır.

Kısım 5'te 2023 yılında Çorum'da kişi başına gelirin Türkiye ortalamasına yakınsaması için izlenebilecek farklı yollar sektörel yapıdaki değişim ve verimlilik artışı senaryoları ışığında incelenmiştir.

Kısım 6'da sonuç bölümünün yanı sıra ÇorumSIAD başkanı, ING Bank Çorum Şube Müdürü, Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri ile yapılan yazılı mülakatların bulunduğu ekler ile Hitit Üniversitesi'nin çeşitli fakülteleri tarafından hazırlanan görüşler yer almaktadır.

SWOT ANALİZİ

Çorumla ilgili şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar ve 14-15 Mayıs 2012 tarihlerinde yapılan görüşmelere ve 1-15 Ağustos 2012 tarihleri arasında Çorum ilinde işinsanları ve üniversite öğretim üyeleri arasında yapılan anket çalışmasına dayalı olarak belirlenen güçlü ve zayıf yanlar ve fırsatlar ve tehditler aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

GÜÇLÜ YÖNLER:

- Hitit uygarlığının merkezi olması nedeniyle taşıdığı tarihsel ve kültürel önem.
- Başkent Ankara ile Karadeniz'in önemli limanı Samsun arasındaki coğrafi konum.
- Toplumsal uzlaşma ve dayanışma kültürü.
- Tarıma elverişli geniş alanların varlığı.
- İlçelerde de (Sungurlu, Osmancık, Iskilip, Alaca) meslek yüksek okulları bulunan Hitit Üniversitesi.
- Üretim ve ihracat yapan güçlü firmaların bulunması.
- Uluslararası ölçekte iş yapma anlayışının filizlenmiş olması
- Markalaşmış ürünlerin bulunması.
- Türkiye içinde en düşük suç oranının olması.
- Pazar payı açısından ülke çapında söz sahibi olunan ürünlerin bulunması (mermer, kiremit, yumurta vs.)
- Makine imalatı alanında kayda değer bir birikimin bulunması.
- Fikir önderleri arasında Çorum'un sorunları ve gelecek vizyonu hakkında anlayış birliği bulunması ve ortak çalışma konusunda istekli olunması.
- İş dünyasında kuvvetli rol modeller bulunması.
- Çorum'dan kazanılanın yeniden Çorum'da yatırıma dönüşmesi.
- İyi yetişmiş, genç, kurumsallaşmaya önem veren üçüncü jenerasyon girişimciler

FIRSATLAR:

- Yeni teşvik sisteminde 4. bölgede olmanın getireceği avantajlar.
- Kültür turizmine yönelik artan ilgi.
- Samsun üzerinden Rusya pazarına erişim kolaylığı.
- Üniversite-Sanayi işbirliğinin giderek kuvvetlenmesi
- Yaygınlaşan Kalkınma Ajansı, KOSGEB, AB kaynaklı hibe ve teşvik imkânları.
- Teknokentin uygulamaya geçmesi.

ZAYIF YÖNLER:

- Sosyal hayatın ve sosyal aktivite imkânlarının sınırlılığı.
- İl dışına göçün sürmesi.
- Eğitim alanında ülke ortalamasının altında bulunulması.
- 1980 Çorum olaylarının kentin ekonomik ve sosyal hayatında yol açtığı travma.
- Kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımının yetersizliği.
- Sanayide nitelikli ara eleman eksikliği.
- Demiryolu bağlantısı olmayışı.
- Havaalanı imkanlarının kısıtlı olması.
- Şirketlerde kurumsallaşmanın yetersizliği.
- İyi tarım uygulamalarının yetersizliği.
- Çorumlu girişimciler arasında ortak iş yapma kültürünün zayıflaması ve rekabetin şiddetlenmesi.
- Ölçek ekonomilerinin zayıf olması.
- Sektörel çeşitliliğin olmaması.
- Eleştiri kültürünün zayıf olması.

TEHDİTLER:

- Tarımdaki yapısal dönüşümün yarattığı iç göç.
- Nitelikli genç nüfusun il dışına göçünün sürmesi.
- Çevre kirliliği, bilinçsiz sulama, ilaçlama ve gübrelemenin tarımsal üretimi etkilemesi.
- Hızlı sanayileşmenin çevreyi olumsuz etkilemesi.

ÇORUM MODELİ

Çorum Modeli olarak adlandırılan gelişme sürecinin 4 temel özelliği saptanabilmektedir:

1. Sanayileşmenin itici gücü, hammadde avantajının olduğu sektörlere makine üretimidir.
2. Çorum'un ekonomik gelişimi Türkiye'deki birçok ilin tersine devlet eliyle değil, özel sektör eliyle gerçekleşmiştir.
3. Girişimciler arasında ortaklığa dayalı iş modeli, ölçek ekonomisi dezavantajını kısmen de olsa telafi etmiştir.
4. Küreselleşme sürecinden iyi yararlanmış, ihracat geleneksel pazarlara değil yeni açılan pazarlara dayalı olarak genişlemiştir.

1960'larda Hirschman'ın formüle ettiği ekonomik kalkınma stratejisinden bu yana sanayilerin desteklenmesi fikri büyük bir kabul görmüştür. Hammaddeye bağlı sektörlerde, değer zinciri içinde bu ürünle ileri ve geri bağlantısı yüksek olan sektörlerde, katma değerler daha yüksek olduğu alanlarda üretim yapmanın, bölgenin büyüme hızını artırdığı yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Hausmann, Klinger ve Lawrence (2008,) hammadde ihracatçılarının bu hammaddeleri işleyen sektörlerle yönelmelerinde beklenen faydanın görülmebileceği yolundaki bir karşı görüş geliştirmiştir. Ancak yine de, hammadde üretiminde uzmanlaşan ülkelerin ve bölgelerin bu hammaddeleri girdi olarak kullanan sektörlerle yönelmeleri gerektirdiği, bu yönelimin bir doğal gelişme çizgisi oluşturduğu, dünyada ve Türkiye'de iş dünyası içinde ve genelde ekonomi bürokratları arasında yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Çorum'un gelişimi bu yaklaşım için iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Çorum'da ekonomik faaliyet tarihsel olarak geleneksel, küçük ölçekli ve hammaddeye bağlı faaliyetlerde yoğunlaşmıştır. Bu sektörler arasında çimento, tuğla, kereste ve gıda dikkati çekmektedir. Ancak hammaddeye dayalı bu ilk sermaye birikimi sonradan değer zinciri içinde daha yüksek katma değerli ürünlerin üretimine kanalize edilmiştir. Bugün şehrin ihracatının önemli bir bölümünü makine sanayi oluşturmaktadır. Çorum'da, yerel yöneticiler, iş dünyası temsil örgütü yöneticileri ve iş insanları tarafından paylaşılan ortak kanaat, mevcut sektörel yapılanmaya göre ileri ve geri bağlantıların yüksek olduğu ve daha yüksek katma değerli ürünlerde yoğunlaşılması gerektiğidir.

Çorum'da ilk kurulan fabrika bir un fabrikasıdır. Bugün de Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi kentte çok sayıda un fabrikası vardır. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, geleneksel olarak her yerde görülen un fabrikalarının Çorum'da bir marka değeri yaratmış olmasıdır. Benzer bir süreç kiremit ve tuğlada da geçerlidir. 1940'larda başlayan tuğla ve kiremit fabrikaları bugün Türkiye'nin tuğla ve kiremit ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Türkiye'deki kiremidin %30'u, tuğlanın %10'u Çorum'da üretilmektedir (ÇTSO).

Sanayileşme sürecinde günümüzde gelinen aşamada, imalat sanayinin birçok alanında faaliyetin sürdüğü Çorum'da birkaç sektör dışında diğer sanayi alanlarında ciddi bir uzmanlaşma ve yığınlaşmanın yaratılmış olduğundan söz edilemez. Anlamlı yığınlaşmaların olduğu alanlar, tuğla ve kiremit imalatı, makine sanayi, un ve yumurtadır. Orman ürünleri, tekstil, kağıt ve kimya, plastik sektörlerinde de önemli bir potansiyel mevcuttur (Özen, 2012). Sanayi dışındaki ekonomik faaliyetler genelde küçük esnaf ve sanatkar ağırlıktadır.

Çorum'da girişimciliğin gelişiminin, Türkiye ekonomisi politikalarındaki değişimle birlikte okunması gerekir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra devletçi bir kalkınma modeli benimseyen Türkiye'de kamu yatırımlarından yararlanamayan Çorum'un ekonomik gelişmesi geriye düşmüştür.

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecinde, pazar için üretimin artmasıyla beraber ölçek ekonomileri de devreye girmiş ve buna paralel olarak bölgeler arası uzmanlaşma başlamıştır. Türkiye'de sanayinin batı ve kıyı bölgelerinde yoğunlaşmasıyla Çorum'da 1935-95 arasında sanayileşmenin yavaşlamış olduğu dikkati çekmektedir. Geçmişte yerel düzeyde yapılan üretimin artık ülkenin daha hızla gelişen bölgeleri ile rekabet edememesi sonucunda Çorum'da sanayileşme süreci tamamlanmadan duraklama sürecine girmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan bir başka faktör de kamu yatırımlarının oynadığı roldür. Çorum'un toplam kamu yatırımlarından aldığı pay, nüfus ya da toplam üretilen katma değer içindeki payının çok altındadır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlet eliyle kalkınma anlayışı hakimken Çorum'da kamu yatırımlarının çok az olması kentin ekonomik büyümesini sınırlandırmıştır.

Cumhuriyet tarihi boyunca Çorum'da sadece 2 adet kamu yatırımı yapılmıştır. Çorum Çimento Fabrikası 1957'de, Çorum Şeker Fabrikası ise 1991'de kurulmuştur. Demiryolu ulaşımının olmaması ve karayollarının da 1970'lere kadar çok yetersiz olması nedeniyle, ne ulusal pazara ne de uluslararası pazarlara erişimi olmayan Çorum'da bütün bu yıllar boyunca ekonomik faaliyet, esas olarak bölge içi talebe yönelik olmuştur. Bu nedenle il dışından yatırım da çekemeyen Çorum'un kendi girişimcilerinin sermaye birikimleri ile sınırlı olan yatırım ve üretim faaliyetleri, küçük ölçekli kalmaya mahkum olmuştur.

1980 Çorum olayları da ilin ekonomik hayatı üzerinde çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ortaya çıkan güvensizlik ortamı ekonomik aktiviteyi zayıflatmış, yatırımdan korkulmasına ve göçe yol açmıştır. Keyman ve Lorasdağı'na göre mezhep farklılığı kentte yaşam alanlarının diğer kentlerden farklı olarak belirgin biçimde ayrışmasına yol açmıştır (Keyman ve Lorasdağı, 2011).

Çorum ekonomisinin yükselişi, Türkiye'de 1980 sonrasında ekonomi politikalarında liberalizasyona gidilmesiyle başlar. Türkiye'nin ekonomik modelinin devletçilikten uzaklaşması ve Çorum'da hüküm süren girişimcilik anlayışının, ülkede de geçerli hale gelmesiyle, Çorum'un dezavantajları avantaja dönüşmüştür. Sermaye birikiminin zayıflığı, Çorumlu girişimcileri rekabet edebilmek için güç birliği yapmaya zorlamış ve Türkiye'de devlet eliyle büyüme modeline karşı Çorum modeli doğmuştur.

Çorum'un Türkiye ölçeğinde mevzuat kararlarını etkileme gücünün olmaması, bu koşullara uyum yeteneğini geliştirmesini sağlamış ve bu özellik liberal dönemde Çorumlu girişimciye avantaj sağlamıştır (Çakır, 2012). Küresel ekonomiye entegre olan Türkiye'de, ortak iş yapma anlayışı ile ölçek sorunlarının üstesinden gelen Çorumlu girişimciler, hammaddeye dayalı yetkinlik alanlarının işaret ettiği sektörlerde gelişme göstererek ulusal ve küresel ölçekte aktör haline gelmişlerdir. Çorumlu girişimcinin başka Anadolu kentlerinde olduğu gibi sermaye birikimini şehir dışına taşımak yerine yeniden Çorum'da yatırıma dönüştürmüş olması da gelişimi hızlandıran bir başka faktör olmuştur (Külcü, 2012).

Çorum Modeli'nin bileşenlerinden üçüncüsü ise iş insanları arasındaki ortaklık kültürüdür. Bu ortaklık kültürünün ilk örneği 1960'lı yılların ikinci çeyreğinde 10-15 ailenin bir araya gelmesiyle kurulan un fabrikasıdır. Bu süreç sonra ortaklıkların dağılması, daha az sayıda ortakla çok sayıda un fabrikasının kurulmasıyla devam etmiştir. Sektör çeşitlenmesinin görülmediği bu dönemde, katma değer düşük olduğu, buna karşılık istihdam yaratıldığı dikkati çekmektedir (Çenesiz, 2012). Ancak sermaye birikiminin belli bir düzeye ulaşması ve girişimlerde üçüncü kuşağın iş başına gelmesiyle beraber bu ortak iş yapma kültürünün de zayıfladığı gözlemlenmektedir (Çenesiz, 2012).

Dış piyasa için üretimin olmadığı bu dönemde Türkiye ekonomisinde arka arkaya gelen krizler Çorum ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. 2002 krizinde fabrikaların yarısı kapanmıştır. İstihdam verileri de gerek 2001 krizinin gerekse 2008 krizinin Çorum üzerinde ciddi ölçüde olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. 2002 sonrasında Türkiye ekonomisinde sağlanan istikrar ve gelişme Çorum ekonomisi için de itici güç olmuştur. 2002 yılında 1000 kişinin çalıştığı organize sanayi bölgesinde bugün 5500 kişi çalışmaktadır (Külcü, 2012).

1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde liberalizasyon yaklaşımının hakim olmasıyla Çorum'un görünümünün de değiştiği dikkati çekmektedir. Çorum'da geleneksel iş kollarından olan tuğla ve kiremit üretimi ve tarımsal üretim giderek bu iş kollarının ihtiyaç duyduğu makinelerin üretimine gelişmesine yol açmıştır. Bu anlamda Çorum'un görece rekabet avantajı olan sektörlerde uzmanlaşmış ve zaman içinde bu sektörlerde dikey gelişme göstermiş ve bu sektörlerin ihtiyaç duyduğu makine üretimine yönelmiştir. Anahtar teslim un fabrikası yapımında dünyada en başarılı 10 firmadan ikisi Çorum'dadır (Çenesiz, 2012).

Çorum modelinin dördüncü özelliği ise küreselleşme sürecinden iyi yararlanmış olması ve ihracatın Türkiye'nin geleneksel pazarlarına değil yeni açılan pazarlara dayalı genişlemesidir. Keyman ve Lorasdağı'na göre ticari büyüme ve kentsel dönüşüm alanındaki başarılı projeler Çorum'un küreselleşme ve Avrupalılaşma dinamiklerini başarıyla yereline yansıtmış bir kent olmasını sağlamıştır (Keyman ve Lorasdağı, 2011).

Çorumlu girişimcilerin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelere yönelmesi, Çorum'un ekonomik gelişmesinde yeni bir ivme yaratmıştır. Bu süreçte özellikle makine imalatı sektöründe çok hızlı bir gelişme sağlandığı görülmektedir. Makine üreticisi Karadayı'nın 1991 yılında ilk kez Gürcistan'a gitmesiyle başlayan Türkiye cumhuriyetlere ihracat Çorum'daki diğer sanayiciler için bir örnek oluşturmuştur (Karadayı, 2012). Çorumlu üreticilerin Afrika pazarlarını keşfetmesi de Çorum'un ihracatının gelişimine katkıda bulunmuştur. İngiliz ve Fransızların eski sömürgesi olan bu ülkelerde Türkiyeli girişimciler tarihsel koşullardan kaynaklanan bir rekabet avantajına sahip olmuşlardır (Karadayı, 2012).

Çorum'daki bu gelişmenin bankacılık sektörü tarafından finanse edilmesinde bir sıkıntı yaşanmamıştır. Finansal göstergeler itibarıyla Çorum'un Türkiye toplamından aldığı pay, nüfus ve GSYH içindeki payına oranla daha küçük olsa da, göstergelerin gelişme hızı Türkiye ortalamasının epey üzerindedir. Kredi ve mevduat oranının hızla artarak %100'ün üzerine çıkması, Çorum'dan dışarıya sermaye çıkışı yaşanmadığı, tam tersine Çorum'daki yerel tasarruf düzeyinin yeni yatırımları ve faaliyet düzeyini finanse etmeye yetmediğini, tasarruf açığını kapatmak amacıyla dışarıdan sermaye girişi yaşandığını göstermektedir.

Çorum'un geleneksel tarım ekonomisinden sanayi kentine olan bu dönüşümünün önündeki en büyük engel, sanayileşmenin ileri aşamalarının gerektirdiği nitelikli işgücü ve kurumsal yapıdır.

Teknolojiyi kopyalamanın görece olarak kolay olduğu sanayileşmenin ilk aşamalarında hızlı büyüme hızları elde etmek mümkündür. Dani Rodrik'e göre, fakir ülkeler diğer koşullar ne olursa olsun sadece teknolojiyi kopyalama yoluyla, teknoloji önderleri ile aralarındaki farkı, her yıl %3 daraltması mümkündür. (Rodrik, 2012) Fakat sanayileşmenin belli bir evresine gelindiğinde, sanayiye daha ileri seviyelere taşıyacak olan kurumsal yapının kurulamaması, teknoloji ve inovasyon üretiminin geliştirilememesi, beşeri sermayenin teknolojik ilerlemeye paralel olarak gelişmemesi durumunda sanayileşmenin üst sınırına ulaşılabilecektir. Bu durumda gelişmişlik farkının kapatılması da mümkün olmayacaktır. Çorum'un şimdiye kadarki gelişme çizgisi, böyle bir riskin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Çorum nüfusunun yaşlanmakta olduğu, eğitim seviyesinin halihazırda düşük olduğu ve köy nüfusunun yüksekliği göz önüne alındığında, tarımın azalan payına paralel olarak tarımdan boşalacak nüfusun sanayi sektörüne kaydırılması gerekecektir. Bu durum, Çorum'un ekonomik başarısı için nüfus dinamiklerinin de dikkate alınmasını gerektirmektedir.

TARİHÇE

Orta Anadolu kültür havzasında yer alan Çorum yöresi, en eski çağlardan bu yana bir yerleşim alanı olmuştur. Eldeki en eski arkeolojik bulgular Bakır Çağı'na aittir. Tarıma elverişli toprak, su ve madenler gibi doğal kaynakların zenginliği sayesinde yöre Bronz Çağı'nda bölgesel uygarlıklara sahne olmuştur. Çorum ili içinde, bölgenin yerlisi Hattilerin, ticaret kolonileri kuran Asurluların ve yöreye gelip yerli halkla kaynaşan Hititlerin kurduğu yerleşimlerin kalıntıları bulunur.

Yöre tarih çağları içindeki en parlak dönemini Hitit İmparatorluğu döneminde yaşamıştır. Anadolu, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'yı kapsayan Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşaş, Çorum ilindedir.

Batı Anadolu'yu Hattuşaş üzerinden Mezopotamya'ya bağlayan Kral Yolu sayesinde yöre Hititlerden sonra, Frigler, Lidyalılar, Medler ve Persler döneminde de önemli bir merkez olma niteliğini korumuştur. Ancak Kral Yolu'nun önemini giderek kaybetmesiyle Helenistik dönemde Çorum yöresi de eski merkezi konumunu yitirmiştir. Galatlar ve Roma-Bizans döneminde de bu ikincil konum devam etmiştir.

İl merkezi olan Çorum şehrinin kökeni, bölgesel bir merkezin büyüyerek şehirleşmesi olarak 11. yüzyıla kadar geri götürülebilir. Şehir ve yöresi, bu dönemde Anadolu'ya giren Türklerin fethettikleri ve yerleştikleri ilk yerler arasındadır. Danişmendoğulları'nın ve Anadolu Selçukluların egemenliği altında kalan bölge daha sonra, Beylikler döneminde Eretna Beyliği ve Candaroğlu Beyliğinin etki alanına girmiştir. 1398'de Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlılara bağlanmıştır. Çorum, Osmanlı döneminde Amasya vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. Osmanlı dönemi boyunca Çorum yöresinin gelişimi, Celali isyanlarının da etkisiyle nispeten sınırlı kalmıştır.

Kurtuluş Savaşı'na nüfusuna oranla en çok asker ve şehit veren iller arasında yer alan Çorum, Cumhuriyet döneminde, 1924 yılında vilayet olmuştur.

KISIM II

GELİR FARKININ KÖKENLERİ

GELİR FARKININ KÖKENLERİ

Kişi başına gelirin Türkiye ortalamasının altında olduğu Çorum'da, bu farkın kapanabilmesi için verimlilik artışı, istihdam edilen nüfus oranındaki artış ya da her ikisinin eş anlı olarak meydana gelmesi gerekir. İstihdam edilen nüfus oranındaki artışın da tekrar ayrıştırılması mümkündür. Böylece kişi başına gelirdeki artış, verimlilik artışı, çalışma yaşındaki nüfusun toplam nüfusa oranındaki artış, işgücüne katılımdaki artış ve yeni yaratılan istihdam olarak ayrıştırılabilir.

Matematiksel olarak ilde kişi başına GSKD artışı Filiztekin'de (2008) aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

$\%(\text{İl GSKD/Nüfus}) \text{ Artışı} = \%(\text{İl GSKD/İstihdam}) \text{ Artışı} + \%(Çalışabilir Nüfus/Nüfus) \text{ Artışı} + \%(İş Gücüne Katılım/Çalışabilir Nüfus) \text{ Artışı} + \%(İstihdam/İş Gücüne Katılım) \text{ Artışı}$

Kişi başına gelir artışının verimlilik ve işgücü artışlarına ayrıştırılması il bazında yapılamamaktadır. Bu ayrıştırma ancak NUTS2 bazında yapılabilir.

Çorum'un içinde yer aldığı Batı Karadeniz bölgesinde 1980-2000 döneminde kişi başına katma değer yukarıdaki gibi ayrıştırılmasını yapan Filiztekin'e (2008) göre, kişi başına gelirin artış hızı Türkiye'de %2 olurken Batı Karadeniz bölgesinde %1.74'te kalmıştır. Büyümenin ayrıştırmasında verimlilik artışının katkısı %1.92 puan olurken çalışabilir yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki payındaki artışın katkısı 0.8 olmuştur. Yani çalışabilir yaştaki nüfusa istihdam olanağı sağlanması durumunda büyümeye katkısı 0.8 puan olacaktır. Aynı dönemde işgücüne katılım oranındaki artışın etkisi -0.86 ve istihdam/işgücüne katılım oranındaki artışın etkisi de -0.14 olmuştur.

Büyüme Ayrıştırması, Batı Karadeniz bölgesi, 1980-2000 dönemi	
% (İl GSKD/Nüfus) Artışı	1,74
% (İl GSKD/İstihdam) Artışı	1,92
%(Çalışabilir Nüfus/Nüfus) Artışı	0,8
%(İş Gücüne Katılım/Çalışabilir Nüfus) Artışı	-0,86
%(İstihdam/İş Gücüne Katılım) Artışı	-0,14

Kaynak: Filiztekin (2008) :67, Tablo 13.

NUTS2 düzeyinde GSKD verilerinin olduğu 2004-2008 dönemi için sabit fiyatlarla hesaplanmış olan Kişi Başına GSKD'in artış hızı bileşenlerine ayrıldığında, verimlilik ve nüfus ve istihdam katkılarının pek fazla değişmemiş olduğu dikkati çekmektedir. 2004-2008 döneminde kişi başına gelir Türkiye'de %3.7 artarken TR 83 bölgesinde artış hızı %5 olmuştur. Bu büyüme hızına verimlilik artışının katkısının bu dönemde de yüksek (%5.7 puan) olmuştur. 2004-2008 döneminde nüfus dinamikleri olumsuz seyretmiş, buna karşılık işgücüne katılma oranındaki artış 0.1 puan katkı yapmıştır.

Büyüme Ayrıştırması, TR 83, 2004-2008 dönemi	
% (İl GSKD/Nüfus) Artışı	5,0
% (İl GSKD/İstihdam) Artışı	5,7
%(Çalışabilir Nüfus/Nüfus) Artışı	-0,4
%(İş Gücüne Katılım/Çalışabilir Nüfus) Artışı	0,1
%(İstihdam/İş Gücüne Katılım) Artışı	-0,3

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Kişi başı gelir ve büyüme

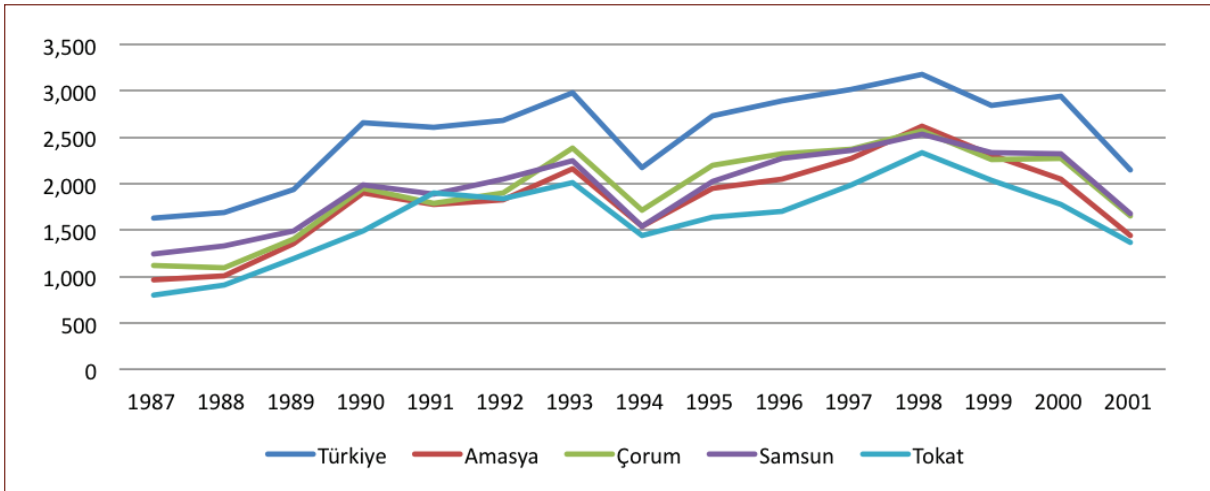
İller itibariyle GSYH rakamları 2001 yılından bu yana yayımlanmamaktadır. Bu seri yerine TÜİK bölgeler itibariyle GSKD verilerini yayımlamaktadır. Bu veri de son olarak 2008 yılı itibariyle mevcuttur.

Mevcut verilerle Çorum ilinin güncel ekonomik durumuna ilişkin sağlıklı analiz yapma imkanları kısıtlıdır. Bununla birlikte, eldeki iller bazında GSYH rakamları, 1987-2001 döneminde Çorum'un Türkiye GSYH içindeki payının binde 7 olduğunu ortaya koymaktadır. Çorum'un Türkiye nüfusu içindeki payının da bu dönem içinde yaklaşık %1 civarında olduğu dikkate alındığında, Çorum'da kişi başı gelirin Türkiye ortalamasının yaklaşık %70'i civarında olduğu görülmektedir.

Çorum'un içinde yer aldığı TR83 bölgesinin payı ise aynı dönemde %3'tür. TR 83 bölgesini oluşturan illerde kişi başına GSYH rakamları birbirlerine paralel hareket ettikleri gibi, Türkiye ortalamasına oranla performanslarının da pek değişmediği görülmektedir. Bu dört il arasında Tokat'ın performansı göreceli olarak daha kötüdür. Çorum'un performansı ise oldukça iyidir.

1980-2000 döneminde TR83 bölgesinin Türkiye GSKD'si içindeki payı %3 civarında iken Çorum'un Orta Karadeniz bölgesindeki payı ise dörtte bir civarındadır. Çorum'un bölge içindeki payı ise 1995 yılına kadar artarak %24'e ulaşmış ancak sonra yeniden %21 seviyesine gerilemiştir.

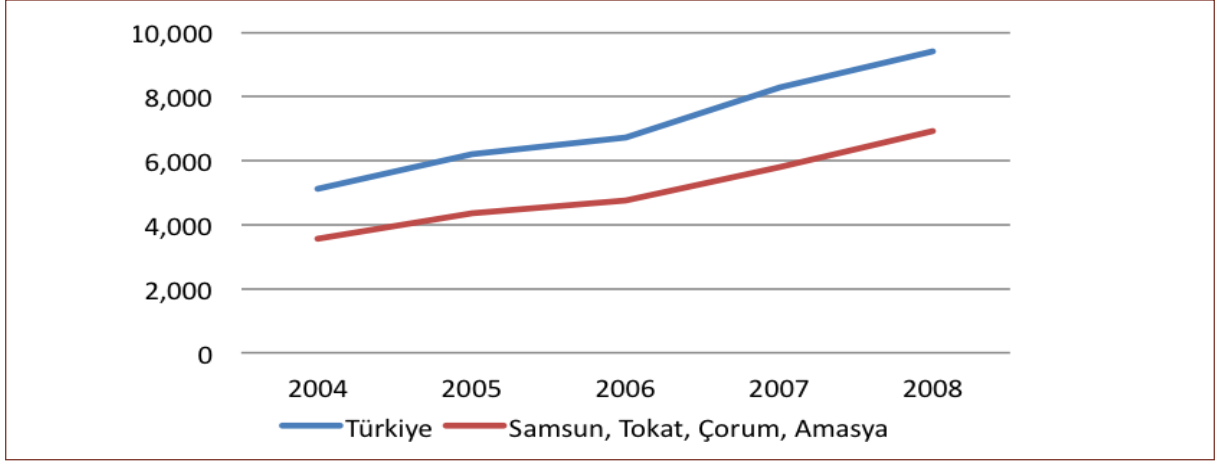
Şekil 1: İller İtibariyle kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla; 1987-2001 Cari fiyatlarla, \$

Türkiye'nin hızla büyüdüğü 2004-2008 döneminde Çorum'un içinde yer aldığı TR83 bölgesi de hızla büyümüştür. Bu hızlı büyümeye rağmen bölge ekonomik olarak vasat bir performansa sahip olmaya devam etmiştir. 2004 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun %3.8'ine karşılık Türkiye GSKD'nin %2,8'i bu bölgede üretilmektedir ve bölgede kişi başına GSKD Türkiye ortalamasının altındadır.

Bölgenin büyüme hızı %16.7 ile Türkiye ortalamasında olmuştur. Bu nedenle bölgenin payı 2000'li yıllarda da büyük bir değişiklik göstermemiş, önce bir parça azalma eğiliminde olmuş, ancak 2008 yılında yeniden dönem başındaki seviyesine yükselmiştir.

Şekil 2: Kişi başına GSKD, (\$)

Kaynak: TÜİK Verileri ve yazarın hesaplamaları.

Ancak aynı süre içinde bölgenin nüfusunun azalıyor olması, kişi başına gelir seviyesinin (%18,1) Türkiye ortalamasından (%16,5) daha hızlı yükselmesine imkan sağlamıştır.

Bölgeler	Kişi başına GSKD (\$) Ortalama büyüme hızı	Kişi başına GSKD (\$) (Türkiye ortalamasına oran)	GSKD pay(%)
	2004-2008	2004	2008
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	19,8	36,3	1,1
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	16,2	36,8	1,0
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	15,2	40,1	0,6
Şanlıurfa, Diyarbakır	11,9	46,6	1,7
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	14,5	52,5	1,6
Erzurum, Erzincan, Bayburt	16,7	58,3	0,9
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	16,3	59,1	1,3
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	17,1	61,8	2,6
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	18,8	69,5	2,6
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	18,1	69,5	2,8
Kayseri, Sivas, Yozgat	17,0	71,2	2,3
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	16,6	72,0	1,5
Konya, Karaman	16,7	76,2	2,4
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	19,5	79,2	3,6
Adana, Mersin	16,0	79,7	4,0
Kastamonu, Çankırı, Sinop	12,4	81,9	0,7
Balıkesir, Çanakkale	18,8	88,5	2,2
Türkiye	16,5	100,0	100,0
Zonguldak, Karabük, Bartın	13,8	102,1	1,3
Aydın, Denizli, Muğla	14,3	104,3	3,6
Antalya, Isparta, Burdur	14,3	118,5	3,9
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	18,1	123,5	2,7
İzmir	15,1	129,3	6,5
Bursa, Eskişehir, Bilecik	17,0	135,8	6,6
Ankara	15,9	136,7	8,5
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	16,6	140,8	6,2
İstanbul	16,4	155,7	27,7

Kaynak: TÜİK verileri ve yazarın hesaplamaları

Büyüme performansının Türkiye ortalamasından daha yüksek olması sonucunda, kişi başına GSKD performansı açısından TR 83 bölgesi 2004 yılında 17. sıradan 2008 yılında 15. sıraya yükselmiştir.

	Kişi başına GSKD	TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya				Türkiye	
		Kişi başına GSKD (TL)	SIRA	Kişi başına GSKD (\$)	SIRA	Kişi başına GSKD (TL)	Kişi başına GSKD (\$)
2004		5083	17	3549	17	7.307	5.103
2005		5854	18	4343	18	8.338	6.187
2006		6823	16	4736	16	9.632	6.686
2007		7514	18	5781	18	10.744	8.267
2008		8855	15	6914	15	12.020	9.384
% Değişim 2008-2004		74,2		94,8		64,5	83,9

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

Bu artışa rağmen Türkiye'nin zengin bölgeleri ile olan gelir farkında anlamlı bir daralma olmamıştır. 2004 yılında bölgede kişi başı GSKD'in Türkiye'deki kişi başı GSKD'e oranı %70'dir ve bu oran 2008 yılında da önemli bir değişiklik göstermemiştir.

Bu veriler Çorum'un göreceli performansı hakkında da bir fikir vermektedir. Her ne kadar Filiztekin'e (2008) göre, İstanbul dışarıda bırakıldığında, diğer bölgelerin büyüme oranlarının ülke büyümesi ile koreasyonu düşük olarak hesaplanmışsa da bu hesabın yapıldığı dönem, Türkiye'de makroekonomik istikrarsızlığın çok yüksek olduğu bir dönemdir. Filiztekin Çorum'un yer aldığı Batı Karadeniz bölgesinin büyümesi ile ülke büyümesi arasındaki koreasyonu 1980-2000 döneminde %50.8 olarak hesaplanmaktadır (Filiztekin (2008)). Ancak Türkiye'nin istikrarlı bir büyüme sürecine girdiği 2000'li yıllarda bu koreasyonun güçlenmiş olması muhtemeldir. Bu nedenle Çorum'da kişi başına katma değer oranının TR83'tekine benzer biçimde az da olsa yükseldiğini kabul edebiliriz.

Çorum ve diğer TR83 illerinin 1987-2001 dönemindeki performansından ve 2004-2008 döneminde TR83 bölgesindeki kişi başına gelir ile Türkiye ortalamasının birbirine paralel hareket ettiğini dikkate aldığımızda, Çorum'da üretilen GSKD'in Türkiye GSKD'i içindeki payının da bu dönemde 1987-2001 döneminde olduğu gibi binde 7 civarında kalmış olduğunu kabul edebiliriz.

Ekonomik performansı değerlendirmek için bakılabilecek diğer veriler de Çorum'un TR83 içindeki göreceli öneminde en azından büyük bir değişiklik olmadığına işaret etmektedir. Türkiye'de bölgeler arası farklılıkların zaman içinde evrimine ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında Filiztekin'in (1998), (2008) çalışmalarına ve Elvan vd. (2005) çalışmalarına bakılabilir. Farklı yöntemler ve farklı dönemler kullanılan bu çalışmalarda neoklasik modelin öngördüğü bölgeler arası yakınsamanın Türkiye'de geçerli olmadığı bulgulanmıştır. Bu bulgular ışığında Çorum'un Türkiye ekonomisi içindeki göreceli konumunda da önemli bir değişiklik olmadığı düşünülebilir.

Bununla birlikte, 1980'den ve özellikle 2000'li yıllardan sonra Çorumlu girişimlerin başarılarına ilişkin çok sayıda gözlemsel değerlendirme dikkati çekmektedir. Çorum ekonomisinin nabzını tutan ve ona yön veren kesimi temsil eden anket katılımcılarına göre (bkz Kısım 4) son beş yılda Çorum'da genel ekonomik koşullar Türkiye ortalamalarının üzerinde seyretmiştir. Katılımcıların yarıya yakını genel durumun Türkiye ortalamasından daha iyi olduğunu belirtmektedir. Girişim istatistikleri de bu gözlemlerle uyumludur. Aynı dönem içinde ihracat ve istihdam rakamları da olumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Ancak bütün bu olumlu göstergelerin Çorum'un Türkiye'nin kalanı ile arasındaki gelir farkını kapatmaya yetmemiş olması muhtemeldir. İller bazında GSYİH verilerinin olduğu 1980-2000 döneminde kişi başına gelirin Çorum'da

%1.5, Türkiye’de ise %1.3 büyüdüğü görülmektedir (Filiztekin (2008)). Aynı dönemde Çorum’da kişi başına gelirin Türkiye ortalamasının %70’i olduğunu dikkate aldığımızda, Çorum lehine bu ufak büyüme avantajı, gelir seviyesi farkının kapanmasına yetmemektedir. (%70’lik gelir farkının korunabilmesi için Çorum’da kişi başı gelir artış hızı en az %1.86 olmak zorundadır.)

2009 ve 2010 yıllarına ilişkin nüfus ve istihdam piyasası verileri, Çorum’un gelir farkını kapatmak için verimlilikte çok hızlı bir artış gerçekleştirmiş olmasını gerektirmektedir.

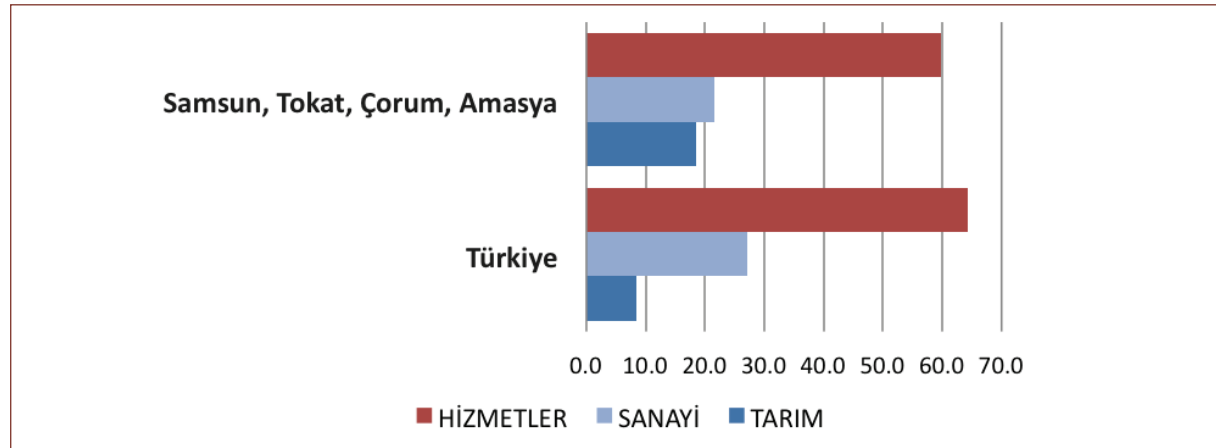
Kişi Başına Gelir Artışının Belirleyicileri: Çorum İli için Nüfus ve İşgücü Göstergeleri				
	Nüfus Artış Hızı (%)	İşgücü (14+) Artış Hızı	İşgücüne Katılım Oranı Artışı	İstihdam Oranı Artışı
2009	-0,9	-0,2	2,7	3,1
2010	-1,0	-0,4	-4,7	-4,4

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

GSKD’in dağılımı

GSKD’in dağılımına bakıldığında tarımın payının Türkiye geneline oranla bölgede daha yüksek olduğu görülmektedir. Sanayi ve hizmetler sektörünün payı ise daha düşüktür. Tarım sektörü istihdam yaratma açısından avantajlı olmakla birlikte genelde verimliliğin düşük olduğu bir sektördür. Bölge ekonomisinde işgücü verimliliğinin düşük olduğu tarım sektörünün payının yüksek olması, refah seviyesini olumsuz etkilemektedir.

Şekil 3: Gayrisafi Katma Değerin Sektörel Dağılımı, 2008; %

Kaynak: TÜİK Verileri ve yazarın hesaplamaları.

TR83 bölgesinde tarımın payı yüksek olmakla birlikte yıllar itibariyle azalmaktadır. Bu azalma büyük ölçüde sanayi sektörü tarafından doldurulmaktadır. Bölgede sanayinin payı %20’den %22’ye, hizmetlerin payı ise %58’den %60’a yükselmiştir.

Bölgeler bazında sektörel deflatörler bulunmamaktadır. Bu nedenle cari fiyatlardan sabit fiyatlara giderken ulusal ölçekteki sektörel deflatörler kullanılmıştır. 2004-2008 döneminde sabit fiyatlarla ölçüldüğünde GSKD tarım sektöründe %5.4 gerilerken, sanayide %10.2, hizmetler sektöründe ise %5.7 artış göstermiştir.

GSYH, sabit fiyatlarla, % paylar				
	TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya			GAYRİSAFİ KATMA DEĞER
	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER	
2004	23	20	58	100
2005	22	20	58	100
2006	19	22	59	100
2007	17	23	60	100
2008	19	22	60	100
Gelişme hızı 2004-2007	-5,44	10,19	5,68	4,32

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Sabit fiyatlarla ölçüldüğünde TR 83’de çalışan kişi başına GSKD olarak ölçülen verimlilik düzeylerinin Türkiye ortalamasının %60 ve daha altında kaldığı görülmektedir. Kişi başına gelir kullanıldığında TR 83 bölgesi Türkiye’nin %70’i düzeyindedir. İstihdam rakamları kullanılarak yapılan bu ölçümde bölgenin görece performansı daha düşük çıkmaktadır. İstihdam rakamları kullanıldığında ortaya çıkan bu fark, bölgede istihdama katılım oranının Türkiye ortalamasından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Benzer bir tablonun Çorum için de geçerli olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır.

2004-2008 döneminde tarım deflatörü %30 artarken GSKD deflatöründeki artış %40 olmuştur. Sektörler itibariyle verimlilik karşılaştırması, tarım sektöründeki verimliliğin diğer sektörlerle göre çok daha düşük olduğunu göstermektedir. Çorum’da tarım sektöründeki verimliliğin Türkiye ortalamasının yarısının biraz üzerinde olması üstelik düşük olan bu verimliliğin artış hızının da Türkiye ortalamasının gerisinde kalması tarımın bu bölge için düşünülen önemi ile uyumsuz bir bulgudur. Çorum’da yapılan anketin bulguları da bu tespiti destekler niteliktedir.

Verimliliğin en yüksek olduğu sektör sanayi sektörüdür. Kısım 4’te yer verilen anket sonuçları da Çorum ekonomisine yön verenlerin ilin genel ekonomik başarısının arkasında sanayi sektörünün performansının yattığını düşündüklerini göstermektedir. Buna rağmen, sanayide verimlilik TR83 bölgesinde %3.8 artarken Türkiye’deki artış hızı % 5.7’dir. Hizmetler sektöründe de verimliliğin 2008 yılında hızla arttığı dikkati çekmektedir. Hizmetlerde verimlilik artışı TR83 bölgesinde Türkiye ortalamalarına yakındır. Hizmetler Sanayi ve hizmet sektörlerinde verimlilik Türkiye ortalamasının %80’ini yakalamıştır.

Sektörler İtibariyle Verimlilik, (Çalışan Başına GSKD, cari fiyatlarla, TL)*				
	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER	GAYRİSAFİ KATMADEĞER
	TR 83			
2004	5.507	30.540	21.316	13.379
2005	6.735	35.357	24.953	16.294
2006	8.016	37.255	27.847	19.631
2007	7.593	40.619	28.938	20.531
2008	8.958	49.406	35.971	23.949
2004-2007 ortalama büyüme hızı	4,8	3,8	2,2	7,3
	TÜRKİYE			
2004	9.277	37.583	29.650	25.208
2005	11.780	41.266	31.802	28.490
2006	12.770	47.893	36.032	32.729
2007	13.218	52.889	40.349	36.377
2008	14.409	60.184	44.650	40.322
gelişme hızı 2004-2007	5,9	5,7	2,3	5,1
	TR 83/TÜRKİYE			
2004	59,4	81,3	71,9	53,1
2005	57,2	85,7	78,5	57,2
2006	62,8	77,8	77,3	60,0
2007	57,4	76,8	71,7	56,4
2008	62,2	82,1	80,6	59,4

* İnşaat sektörü, istihdam verilerinde sanayi sektörü içinde değerlendirilirken GSKD verilerinde hizmetler sektöründe kapsamaktadır. Verimlilik hesabının tutarlılığı açısından veriler inşaat sektörü istihdamının hizmetlerde sayılmasını sağlayacak biçimde düzeltilmiştir. Büyüme hızları sabit fiyatlarla hesaplanmıştır. Sabit fiyatlarla GSKD hesabı, Türkiye düzeyinde sektörel deflatörler kullanılarak yapılmıştır. Kaynak: TUIK verilerinden hesaplanmıştır.

NÜFUS DİNAMİKLERİ

Çorum ili (adrese dayalı nüfus kayıt sistemi, 31.12.2011 verilerine göre) 534.578 kişilik nüfusuyla Türkiye'nin orta büyüklükteki illerinden biridir. Çorum'a bağlı on üç ilçe merkezi arasında nüfusu yirmi binin üzerinde olan dört kasaba -Alaca (21.685), İskilip (20.428), Osmancık (26.837) ve Sungurlu (33.546)- vardır. Şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki payı (%66) açısından Türkiye ortalamasının (%76) altında olan Çorum ili önemli bir kırsal nüfus barındırır. Bununla birlikte, üç büyük il (İstanbul, Ankara, İzmir) dışında tutulursa, il merkezi ve büyük kasabalardaki nüfusuyla, şehirleşme oranı ortalamasının üzerindedir.

Temel nüfus göstergeleri ve sıralamaları				
		Türkiye	TR83	Çorum
Şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (% , 2010)		76,3	64,0	66,3
	sıra		13	32
Nüfus yoğunluğu (% , 2010)		96	73	42
	sıra		15	62
Toplam yaş bağımlılık oranı (% , 2010)		48,9	49,7	52,8
	sıra		14	30
Yıllık nüfus artış hızı (%o,2009-2010)		15,9	0,4	-9,9
	sıra		21	71
Cinsiyet oranı (% , 2010)		101,0	99,4	97,8
	sıra		21	71

Kaynak: TÜİK (2010), Bölgesel Göstergeler: TR 83

İl merkezi olan Çorum kentinin nüfusu 225.927 kişidir. Çorum 1927 yılında yapılan sayımlarda 63 il arasında 20, sırada yer alırken 2011 yılında 81 il arasında 39. sırada yer almaktadır. 1927'den bu yana Türkiye'nin nüfusu 5,5 kat artarken Çorum'un nüfusu ise 2,2 kat artmıştır. Bunun nedeni ise 1990 yılına kadar artış gösteren Çorum'un nüfusunun bu yıldan sonra gerilemeye başlamasıdır. Bunun sonucunda 1950 yılında Türkiye nüfusu içinde %1.63 olan payı, 2011 yılında binde 7'ye kadar gerilemiştir.

İlin demografik yapısını belirleyen unsur, köylerinden Çorum merkeze ve Çorum'dan Türkiye'nin büyük şehirlere göç olgusudur. Hem tarihsel verilerde, hem de yakın dönem verilerinde bu durum açıkça görülmektedir. Türkiye'deki genel eğilime paralel olarak, ama Türkiye ortalamasının üzerinde bir hızla, 1960'lardan itibaren ilin nüfus artışı yavaşlamış, '80lerde durma noktasına ulaşmış, '90lı yıllarda ise gerilemeye başlamıştır. Son yıllarda kırsal nüfusun gerilemesine ek olarak belediye nüfusları da (Çorum merkez ve İskilip dışında) azalmaktadır.

Köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (%)	
2007	38,00
2008	36,68
2009	35,18
2010	33,69
2011	32,42

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler Veri Tabanı

Kilometrekare başına düşen 42 kişi ile nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının (96 kişi) bir hayli altındadır. Nüfus yoğunluğu açısından Türkiye’de 62. sırada gelmektedir.

İl dışına göç nedeniyle il nüfusu ülke ortalamasından daha yaşlıdır. Medyan yaş 2011 sonu itibariyle Türkiye’de 29,4 iken Çorum’da 32,8’dir.

TR83 bölgesinde net göç hızı en yüksek ildir. Dışarıya göç vermesine karşılık, dışarıdan pek az göç alır. İl nüfusunun %92’sini Çorum’da doğanlar oluşturmaktadır.

Yine ekonomik nedenlerle il dışına gidiş nedeniyle kadın/erkek oranı Türkiye genelinin tersine kadınlar lehine ağır basmaktadır. Bu gösterge itibariyle de Türkiye’de 71. sıradadır.

Nüfusun azalmasının ve yaşlanmasının uzun dönemde il ekonomisi üzerinde olumsuz etkisinin olması kaçınılmazdır. İldeki kentsel merkezlerin yeterince cazibe merkezi olmaması, başka kentlerde iş kurma ve iş bulma yeteneği olan girişimcilerin ve çalışanların ilden göç etmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla en yeteneklilerin ve en donanımlı gençlerin Çorum’dan ayrılması, kentteki ekonomik ve sosyal hayatın bozulmasına yol açmaktadır. Ekonomik ve sosyal hayatının gerilemesi, iç göçü hızlandırmakta ve sonuç olarak bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Ekonomik açıdan bağımlı olanların aktif nüfusa oranı da yüksektir.

Çorum’un ekonomik performansının artması nüfus dinamikleri üzerinde de etkili olmuştur. Net göç hızı 2000’lere kadar artış gösterdikten sonra Çorum’un ekonomik performansındaki yükselmeye koşut olarak azalmaya başlamıştır.

Çorum İlinde Net Göç Hızı ‰	
1975-1980	-46,3
1980-1985	-32,6
1985-1990	-58,5
1995-2000	-58,4
2007-2008	-15
2008-2009	-16,56
2009-2010	-15,56
2010-2011	-13,50

Kaynak: TÜİK

Net Göç Hızı, Çorum’un büyüme perspektifleri ve dolayısıyla Türkiye’nin geri kalanı ile arasındaki gelir farkını kapatması açısından önemlidir. Kişi başına gelirin artışı temelde iki bileşenden oluşmaktadır: verimlilik artışı ve istihdam edilen nüfus oranındaki artış. Bölgenin net göç vermesi, istihdam edilen nüfus oranının yükselebilmemesini güçleştirecek ve sonuç olarak gelirin Türkiye ortalamasına yaklaşması için verimlilik artışının Türkiye ortalamasının bir hayli üstüne çıkartılması anlamına gelecektir. Verimliliğin yükseltilebilmesinin önündeki başlıca engel ise işgücünün eğitim seviyesidir.

İŞGÜCÜ PİYASALARI

Sanayi sayımlarının mevcut olduğu yıllarla ait veriler, Çorum'da istihdamın özel sektör ağırlıklı geliştiğini göstermektedir. 1980 Sanayi sayımına göre, ildeki istihdamın %65'i özel sektör işyerlerinde çalışmaktadır. İmalat sanayi yıllıklarına göre, bu durum 1980'den 2000 yılına kadar devam etmiştir. 2000 yılında 1 adet kamu tesisinde 492 işçi, 85 adet özel sektör tesisinde ise 4465 adet işçi çalışmaktadır. İstihdam rakamları, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelere aittir. Oysa Çorum'da KOBİ tipinin yaygın olması ve işletmelerin ortalama büyüklüğünün 10'un altında kalması, toplam istihdam rakamlarının bunların daha yukarısında olduğunu düşündürmektedir.

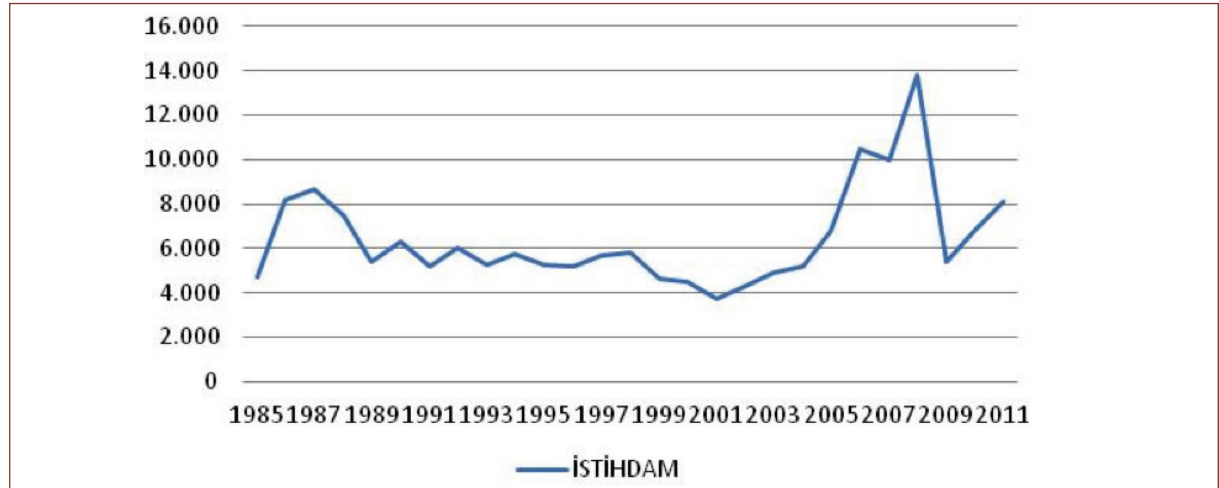
il bazında istihdam verileri bulunmamakla birlikte, ADNKS sistemine geçildikten sonra işgücüne katılma, istihdam ve işsizlik oranları belli güven aralıklarında temin edilebilmektedir. Bu verilerden yola çıkılarak yapılan bir hesaplama göre, 2008 yılında toplam istihdam 205 bin kişi olarak hesaplanabilmektedir.

Türkiye ortalamalarına göre TR83 bölgesi işgücüne katılma oranının nispeten yüksek (%50,6), işsizlik oranının düşük (%7,2), tarım dışı işsizlik oranının düşük (%12,4) ve istihdam oranının ise yüksek olduğu (%47) bir bölgedir. İşgücü piyasasındaki olumlu özellikler Çorum'da daha da belirgindir. Aynı yıl Çorum'da işgücüne katılma oranı %51,4, işsizlik oranı %6,5 ve istihdam oranı ise %48 olmuştur.

İl bazında temel işgücü göstergeleri, 2010, %			
	Çorum	TR83	Türkiye
İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI	51,4	50,6	48,8
İŞSİZLİK ORANI	6,5	7,2	11,9
İSTİHDAM ORANI	48,1	47,0	43,0

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Şekil 4: İstihdamın gelişimi

Çorum'da özel sektörün gelişiminin kısıtlı olması Bağkur'a kayıtlı esnaf sayılarından da izlenebilmektedir. Bağkur'a kayıtlı sigortalıların oranı TR83 bölgesine ve Türkiye geneline oranla düşüktür. Buna karşılık aylık alanların oranı ise yüksektir. Bu durum olumsuz nüfus dinamiklerinin ve genç nüfusun ili terk etmesinin bir sonucudur.

Sosyal güvenlik kapsamındaki Bağkur'lu sayısı (Ocak 2012 İtibariyle)									
Esnaf (Bağkur)	Toplam sigortalı sayısı	Türkiye toplamında % pay	Sigortalı sayısının nüfusa oranı	Aylık alanlar	Türkiye toplamında % pay	Aylık alan sayısının nüfusa oranı	Sos. Güv. kapsamı	Türkiye toplamında % pay	Sos. Güv. Kapsamının Nüfusa oranı
ÇORUM	13.726	0,63	2,57	17.258	0,94	3,23	69.700	0,63	13,04
AMASYA	9.277	0,43	2,87	13.425	0,73	4,16	60.422	0,54	18,70
SAMSUN	34.215	1,58	5,62	34.179	1,86	2,73	176.888	1,59	14,13
TOKAT	14.435	0,67	0,53	16.221	0,88	2,67	103.090	0,93	16,95
TR 83	71.653	3,31	2,64	81.083	4,42	2,98	410.101	3,69	15,09
TÜRKİYE	2.162.306		2,89	1.835.075		2,46	11.116.232		14,88

Kaynak: SGK

Sigortalı verileri de Çorum'da özel sektörün dinamizmi ile tutarlı bir tablo ortaya koymamaktadır. Sigortalı sayısı ve işyeri sayısı açısından kamu sektörünün payı Çorum'da Türkiye ortalamasının üstündedir. Benzeri biçimde kamuda ortalama günlük kazanç özel sektörün Türkiye'de 1.9, Çorum'da ise 2.3 katıdır.

4/a kapsamındaki işyeri sayıları ve zorunlu sigortalılarının illere göre dağılımı						
	İŞYERİ SAYISI		ZORUNLU SİGORTALI SAYISI		Kamu/özel	Zorunlu istihdam/ toplam istihdam oranı (2009)
	kamu / toplam	özel/toplam	kamu / toplam	özel/toplam	ORTALAMA GÜNLÜK KAZANÇ (TL)	
ÇORUM	6,6	93,4	8,9	91,1	2,3	21
TÜRKİYE	2,6	97,4	7,2	92,8	1,9	36

Kaynak: SGK, TABLO SS7(1) - 4/b (BAĞIMSIZ ÇALIŞANLAR 1479) SİGORTALILARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

EĞİTİM

Eğitime ilişkin veriler orum ilinin Türkiye ortalamasının gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır. İlde okuma yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. İlkokul- ilköğretim okulu sonrasında öğrenimine devam edenlerin oranı, dolayısıyla lise ve üniversite mezunlarının oranı ise ülke ortalamasının altındadır. Toplam nüfusun içinde lise ve daha yüksek bir öğretim kurumundan mezun olanların oranı %25 iken Türkiye’de bu oran %36’dır.

Eğitimde kadın-erkek eşişsizliği oldukça belirgindir. Okuma yazma bilmeyenler arasında kadınların oranı Türkiye ortalamasında olmasına rağmen eşişsizlik daha st eğitim düzeylerine çıkıldıkça daha da derin hale gelmektedir. İlköğretimde durumun nispeten daha iyi olmasına karşılık, lise ve yüksek okul mezunları arasında kadınların oranı Türkiye ortalamasının gerisindedir. Erkeklerin % 63’ en fazla ilköğretim okulu mezunu iken kadınlarda bu oran %78’e çıkmaktadır. Bu oran Türkiye genelinde sırasıyla %53 ve %66’dır. Lise ve daha yüksek bir öğretim kurumundan mezun olan kadınların oranı %19 iken erkekler arasında bu oran %31’dır. Türkiye’de bu oranlar sırasıyla %30 ve %41’dır. Eğitim durumu kadınların ekonomik hayata katılımının önünde ciddi bir engeldir.

Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (15 +yaş) - 2011									
Bitirilen eğitim düzeyi	orum			TR83			Türkiye		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	34.244	7.654	26.590	141.172	29.643	111.529	3.163.396	551.776	2.611.620
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	34.604	12.714	21.890	165.317	57.175	108.142	3.493.589	1.163.645	2.329.944
İlkokul mezunu	137.272	61.510	75.762	665.393	297.438	367.955	15.333.800	6.706.059	8.627.741
İlköğretim mezunu	86.947	46.531	40.416	417.242	223.804	193.438	10.922.320	6.188.909	4.733.411
Ortaokul veya dengi okul mezunu	16.815	11.449	5.366	92.829	59.803	33.026	2.856.407	1.740.795	1.115.612
Lise veya dengi okul mezunu	64.371	39.140	25.231	375.159	219.645	155.514	11.883.336	6.859.021	5.024.315
Yüksekokul veya fakülte mezunu	29.123	18.935	10.188	167.557	102.095	65.462	5.495.749	3.196.262	2.299.487
Yüksek lisans mezunu	1.262	840	422	8.404	5.236	3.168	401.773	238.359	163.414
Doktora mezunu	374	219	155	3.017	1.925	1.092	121.923	75.473	46.450
Bilinmeyen	9.451	4.740	4.711	56.667	28.625	28.042	1.946.146	1.017.899	928.247
Toplam	414.463	203.732	210.731	2.092.757	1.025.389	1.067.368	55.618.439	27.738.198	27.880.241

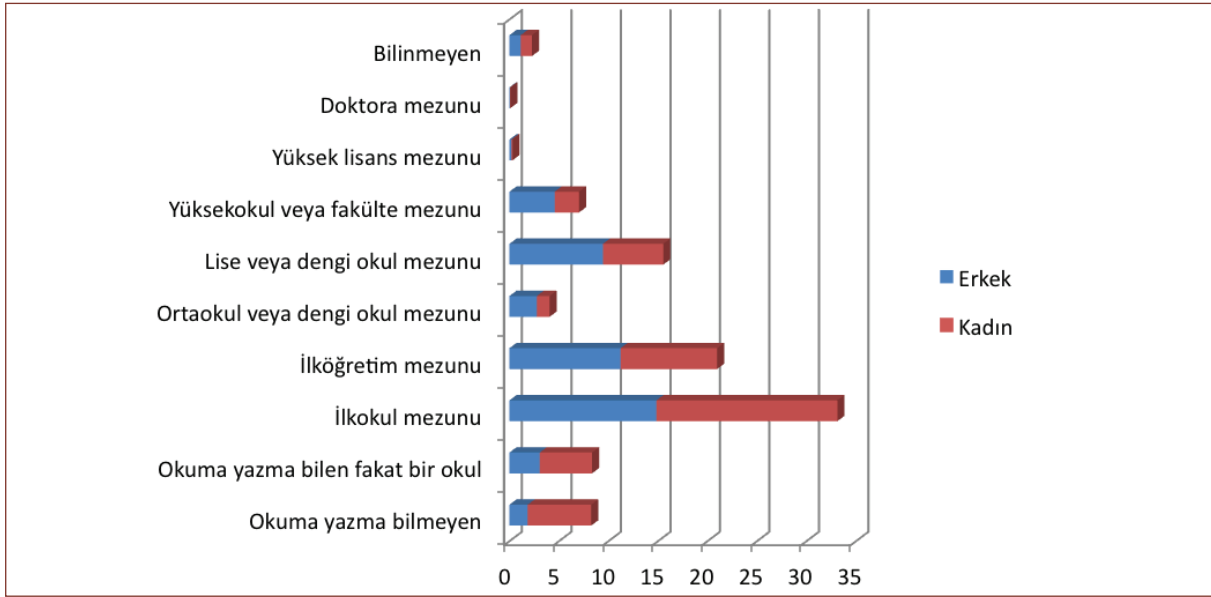
Kaynak: TÜİK

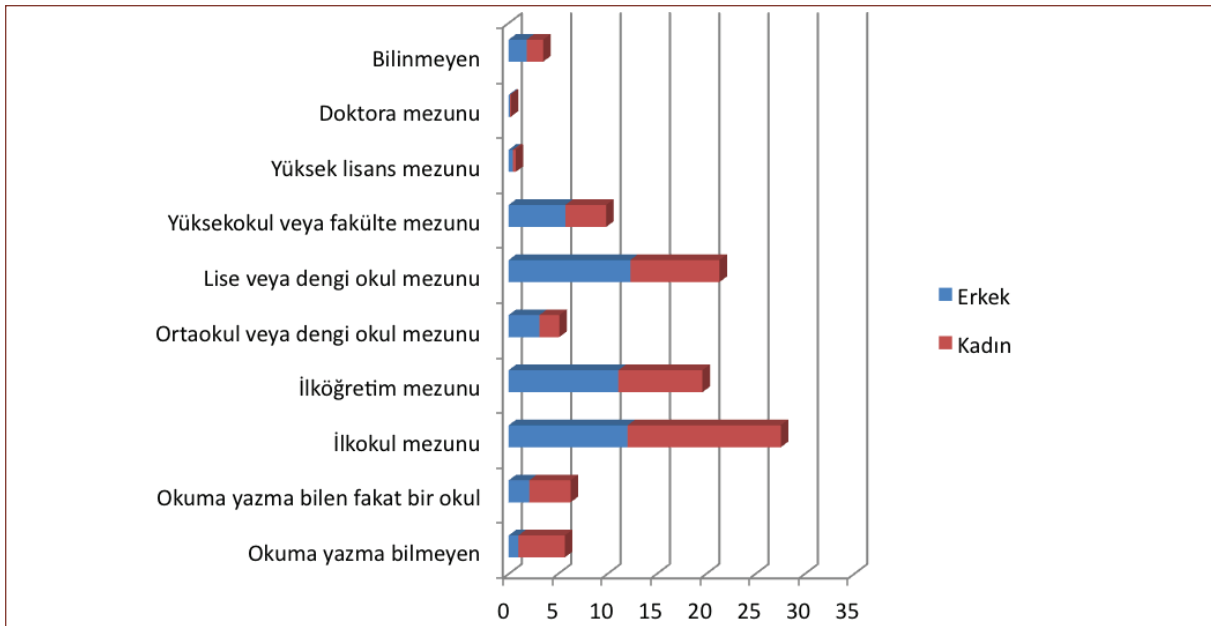
İşgücünün eğitim seviyesi ve meslek gruplarına göre dağılımı il düzeyinde mevcut değildir. Ancak TR83 bölgesine ait rakamlar işgücü niteliğinin Türkiye ortalamasının epey altında olduğunu göstermektedir. İstihdam edilenlerin %30.7'sinin okuma yazması yoktur. İşgücünün %15.9'u herhangi bir nitelik gerektirmeyen işleri yapmaktadır. Bu oran Türkiye genelinde %9.9'dur.

Eğitim seviyesinin Türkiye ortalamalarının nispeten gerisinde olması Çorum'un fikir önderleri tarafından dile getirilen ileri sanayi ve kültür turizmi vizyonu ile örtüşmemektedir. Bu eğitim yapısının ne sanayide amaçlanan yüksek teknoloji, Ar-Ge ve inovasyona dayanan üretim örüntüsünün, ne de üst gelir gruplarına hitap edecek bir kültür ve gastronomi turizminin gerçekleştirilmesine uygun olmadığı aşikardır. Çorum Modeli'nin devam ettirilebilmesi için gençlerin, özellikle kadınların eğitimi konusunda hızla mesafe alınması gerekmektedir

Şekil 5: Çorum'da bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre 15 +yaş nüfusun dağılımı (% , 2011)

Şekil 6: Türkiye'de bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre 15 +yaş nüfusun dağılımı (% , 2011)

Bu olumsuz tabloya karşılık, Çorum'un son yıllardaki eğitim hamlesinden en fazla yararlanan iller arasında bulunması umut verici bir gelişme olarak kaydedilmelidir. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı sadece 2008'den 2011 yılına kadar %13,1'den %8,3'e (kadınlarda %19,3'ten %12,6'ya) düşmüştür. İlerdeki ilköğretim okulu ve lise mezunlarının oranı da aynı dönemde Türkiye ortalamasından daha hızlı artmıştır. Ayrıca kent merkezinde yer alan ve Gazi üniversitesine bağlı olarak faaliyet gösteren bölümler 2006 yılında Hitit Üniversitesi adı altında yeniden yapılandırılmış ve öğrenci sayısı 5000'den 8000'e yükselmiştir. Şimdiye kadar sanayi- üniversite işbirliğinin arzulan seviyede olmamasına ve üniversitenin kentin sosyal dokusuna entegre olamamasına rağmen, bu durumun son yıllarda hızla değişmekte olduğu vurgulanmıştır (Sınavuç, 2012).

Net okullaşma oranı (%)						
	Toplam		Erkek		Kız	
YIL	İlköğretim	Ortaöğretim	İlköğretim	Ortaöğretim	İlköğretim	Ortaöğretim
2008	95,96	56,86	95,85	59,32	96,07	54,32
2009	97,97	63,24	98,07	66,78	97,87	59,54
2010	98,4	68,95	98,53	72,34	98,26	65,4
2011	98,43	68,29	98,42	69,97	98,45	66,53

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler Veri Tabanı

Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı		
	İlköğretim	Genel ortaöğretim
2002	23	19
2003	22	20
2004	21	16
2005	22	16
2006	20	16
2008	19	15
2009	17	15
2010	17	15
2011	17	13

Kaynak: TÜİK

Çorum'da kamu yatırımlarının dağılımı da bu değerlendirmeleri doğrular niteliktedir. 2008'den önce genelde kamu yatırımlarının %10'undan azı eğitime ayrılırken bu durum 2008'den itibaren hızla değişmiştir. 2008'de kamu yatırımlarının %14'ü eğitime ayrılmış; izleyen yıllarda ise eğitimin payı %30'lar civarında olmuştur.

SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLER

Sosyal göstergeler ekonomik gelişimin sonucu olduğu kadar aynı zamanda belirleyicisidirler. Çalışan başına katma değer açısından Türkiye ortalamasının %60'ına bile ulaşmakta zorlanan bölgenin Türkiye'nin zengin bölgeleriyle arasındaki gelir farkını kapatılmak için büyümenin tüm bileşenlerinde eş anlı bir gelişim içinde olması gerektiği açıktır. Çorum'un büyüme dinamiklerinde hem tüm sektörlerde verimlilik artışının hedeflenmesi hem de verimliliğinin özellikle düşük olduğu tarım sektörünün bölge ekonomisi içinde taşıdığı ağırlığın azaltılması gerekecektir. Bu sürecin eğitim seviyesinin yükselmesi, tarımdan boşalacak nüfusun sanayi ve hizmetler sektöründe çalıştırılabilmesi için gerekli becerilerle donatılması, kentleşme, kentsel dokunun ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin nitelikli beşeri sermayenin ihtiyaçlarına cevap verebilir bir düzeye getirilmesi gibi alanlardaki gelişmelerle birlikte düşünülmesi gerekir.

Çorum'a ait sosyal göstergeler, kentin ekonomik vizyonunun gerisinde kalmaktadır.

Sosyal göstergeler ve sıralamaları					
			Türkiye	TR83	Çorum
Net göç hızı, %o, 2009-2010				-12,8	-15,56
	Sıra		-	24	73
İlköğretimde öğretmen başına öğrenci, sayısı, 2010-2011			21	17	17
	Sıra		-	18	45
Yüz bin kişi başına hastane yatak sayısı, 2007			262	319	332
	Sıra		-	7	16
Bin kişi başına halk kütüphanelerinden yararlanma sayısı, 2009			275	494	1005
	Sıra		-	6	4
Belediyelerde kişi başına temin edilen günlük su miktarı	2008	litre/kişi-gün	215	264	192
	Sıra			7	65
Kişi başına toplam elektrik tüketimi	2009	Kwh	2162	1323	1159
	Sıra			19	57
Bin kişi başına otomobil sayısı	2010		102	84	97
	Sıra			17	28
Bir milyon nüfusta trafik kaza sayısı	2008		1457	1571	1843
	Sıra			13	21

Kaynak: TÜİK (2010), Bölgesel Göstergeler: TR 83

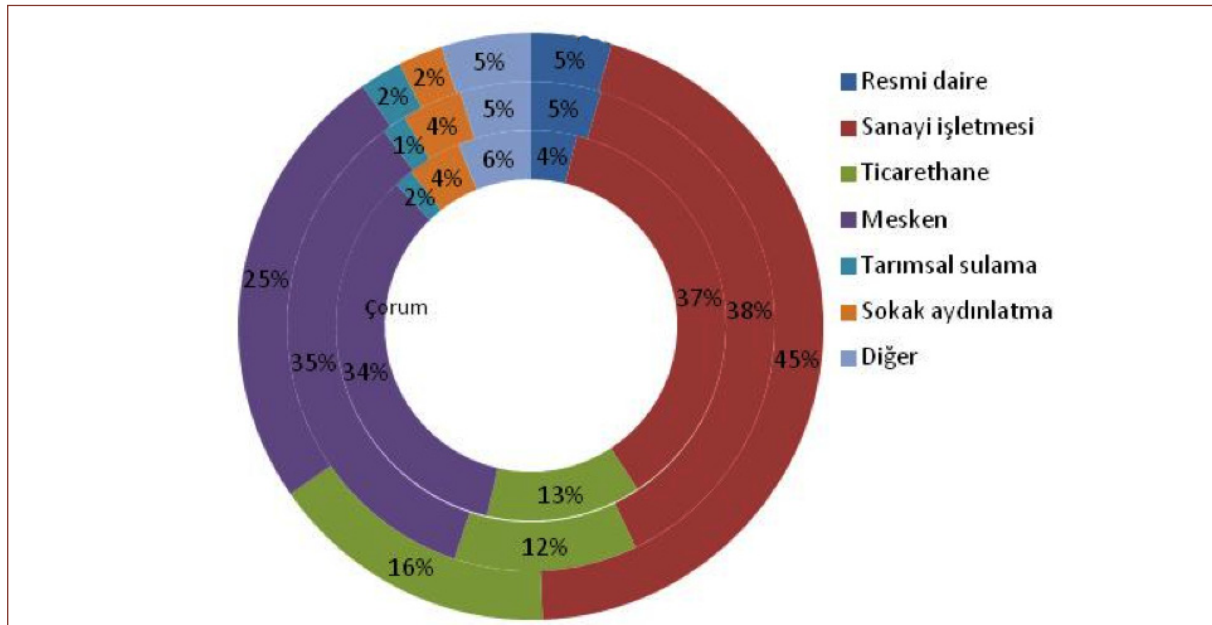
Elektrik tüketimi kalkınmışlık seviyesi için iyi bir göstergedir. 2000'li yıllar boyunca elektrik tüketiminde hızlı bir artış olmasına rağmen, Türkiye ortalamasının ancak %54'ü kadardır. Kaçak elektrik kullanımının yıllar itibariyle seyri Türkiye'dekine benzerdir. Kaçak elektrik kullanımı Çorum'da genelde Türkiye ortalamasının altındadır.

YIL	Tüketim (MWh)	Kişi başına elektrik tüketimi (kWh/kişi)	Kaçak Kullanım (MWh)	Kaçak elektrik kullanım oranı (%)	Kaçak elektrik kullanım oranı Türkiye (%)
2002	414.728	711.162	63.782	15,4	20,9
2003	448.035	777.376	52.679	11,8	19,8
2004	480.876	844.240	65.271	13,6	18,6
2005	536.061	952.270	58.265	10,9	17,8
2006	598.335	1.075.484	59.501	9,9	15,1
2007	643.338	1.170.071	61.967	9,6	14,8
2008	659.109	1.208.391	63.128	9,6	14,4
2009	626.626	1.158.909	79.888	12,7	17,7
2010	676.744	1.263.985	72.525	10,7	18,6

Kaynak: http://www.tedas.gov.tr/29,Istatistiki_Bilgiler.html

Elektrik tüketiminin sektörel dağılımı elektrik tüketimindeki kayıp kaçak oranının görece düşüklüğü ile birlikte değerlendirilmelidir. TR 83 bölgesinde ve Çorum'da elektrik kullanım oranı sanayide daha düşük buna karşılık meskenlerde daha yüksektir.

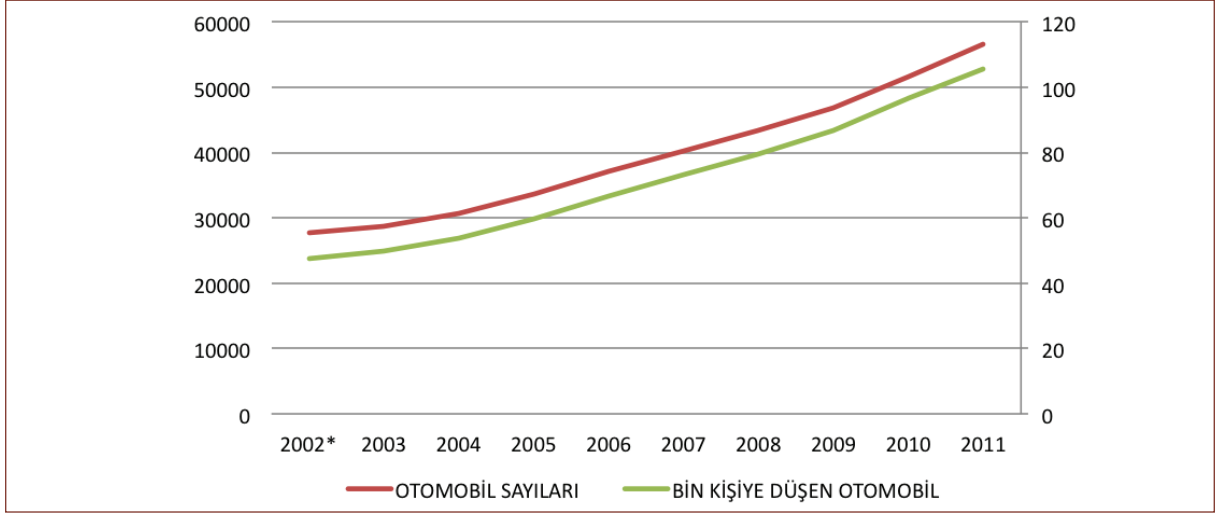
Şekil 7: Sektörlere göre elektrik tüketimi (2009)

Çorum'da otomobil sahipliği oranları diğer göstergelere oranla daha yüksektir. 1000 kişiye düşen otomobil sayısı sürekli artarak 2010 yılında 97'ye ulaşmıştır. Türkiye genelinde bu rakam 102'dir. Çorum Türkiye'de otomobil sahipliği oranında 28. sıradadır.

Yıllar itibarıyla gelişime bakıldığında kamyonet ve otomobil sayılarının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Bu da ilde KOBİ tarzı ekonomik faaliyetin hızlı bir gelişme içinde olduğu düşüncesini destekler niteliktedir.

Şekil 8: Otomobil sahipliği

* 2002-2006 dönemi nüfus rakamları tahmini olarak hesaplanmıştır.

Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı verileri maalesef sadece Düzey1 bölgeleri bazında mevcuttur. Veriler 2006-2010 döneminde gerek Türkiye genelinde gerekse Batı Karadeniz'de gelir dağılımı eşitsizliğinin azaldığını göstermektedir.

Hanehalkı kullanılabilir gelire göre Türkiye'de 2006'da 0,403 olan Gini katsayısı 2010 yılında 0,380'a inmiştir. Batı Karadeniz gelir dağılımının Türkiye ortalamasına göre daha iyi olduğu bir bölgedir. Son yıllardaki gelir artışı sonucunda 2006'da 0,367 olan Hanehalkı kullanılabilir gelire göre Gini katsayısı 2010 yılında 0,345'e inmiştir.

Hanehalkı kullanılabilir gelire göre Gini katsayısı		
	Türkiye	TR8 Batı Karadeniz
2006	0,403	0,367
2007	0,387	0,366
2008	0,386	0,375
2009	0,394	0,382
2010	0,380	0,345

Kaynak: TÜİK

Gini katsayısındaki düzelmenin bir yansıması da zengin-yoksul arasındaki gelir farkının azalmasıdır. 2006 yılında en zengin %10'luk gruptaki ortalama gelir, en yoksul %10'daki grubun ortalama gelirinin 13,4 katıyken bu oran 2010 yılında 10,3 kate inmiştir. En yoksul kesimin gelirindeki bu iyileşme Türkiye içindeki farkın da azalmasına katkıda bulunmuştur. İstanbul'daki en zengin %10'luk gruptaki ortalama gelir, Batı Karadeniz'deki en yoksul %10'daki grubun ortalama gelirinin 26 katıyken bu oran 2010 yılında 19 kate inmiştir.

İBBS, 1. Düzey	Bölge içi fark Bölge en zengin %10-en yoksul %10 oranı		İstanbul en zengin %10 -Bölge en yoksul %10 oranı	
	2006	2010	2006	2010
TR1 İstanbul	11,1	10,9	11,1	10,9
TR2 Batı Marmara	10,4	10,6	16,1	16,2
TR3 Ege	15,5	11,6	17,0	14,0
TR4 Doğu Marmara	11,7	8,7	12,6	12,7
TR5 Batı Anadolu	13,7	10,8	14,4	14,1
TR6 Akdeniz	17,3	12,5	27,7	16,2
TR7 Orta Anadolu	9,3	10,3	16,0	17,4
TR8 Batı Karadeniz	13,4	10,3	26,0	18,9
TR9 Doğu Karadeniz	12,1	8,4	16,8	16,4
TRA Kuzeydoğu Anadolu	11,3	12,4	27,6	25,1
TRB Ortadoğu Anadolu	13,9	12,4	32,3	24,4
TRC Güneydoğu Anadolu	12,0	12,3	37,7	30,5

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Benzeri bir gözlem yoksulluk verilerinde de ortaya çıkmaktadır. Medyan gelirin %50'si kullanıldığında Türkiye'deki yoksulların 2006 yılında % 7,4'ü Batı Karadeniz'de yaşarken bu oran 2010 yılında % 6,2'ye inmiştir.

Gerek TR83 bölgesinde gerek Çorum'da izlenmiş olan yoksullukla mücadele politikalarının bu sonuçların ortaya çıkmasında önemli olduğu görülmektedir.

Türkiye genelinde aktif ve pasif yeşil kartlıların toplam nüfusa oranı %25 iken bu oran TR83 bölgesinde %35'i, Çorum'da ise %39,5'i bulmaktadır.

31/12/2011 tarihi itibarıyla yeşil kartlı dağılımı							
	Aktif YK	Pasif YK	Nüfus	Türkiye toplamında ilin payı %			
				Aktif YK	Pasif YK	Nüfus	Yeşil kartlı nüfus toplam nüfustaki oranı
ÇORUM	72.161	139.202	534.578	0,8	1,4	0,72	39,5
AMASYA	31.479	51.656	323.079	0,4	0,5	0,43	25,7
SAMSUN	147.401	285.870	1.251.729	1,7	2,9	1,68	34,6
TOKAT	91.155	141.625	608.299	1,0	1,4	0,81	38,3
TR 83 TOPLAM	342.196	618.353	2.717.685	3,9	6,2	3,64	35,3
TÜRKİYE	8.865.470	9.900.761	74.724.269				25,1

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Doğrudan gelir dağılım verileriyle desteklenmese de, Çorum'a ilişkin veri ve bulgulardaki bir özellik, gelir dağılımı (ve genel olarak sosyoekonomik yapı) konusunda bir soruna işaret etmektedir. Girişimcilik, dış pazarlara açılma, ihracat, makine imalatı, ve benzeri bir dizi alanda parlak bir performansı, önemli başarıları ortaya koyan veriler Çorum'un haklı olarak "Anadolu kaplanları" arasında anılmasına, "İç Anadolu'nun parlayan yıldızı" olarak nitelenmesine yol açmıştır. Buna karşılık il ortalamasına ilişkin pek çok ekonomik ve sosyal gösterge Türkiye ortalamasının altında ya da en fazla Türkiye ortalamasındadır. Bu uyumsuzluk, parlak performansın yaratıcıları ve aktörlerinin yanı sıra bu dönüşümün dışında kalmış (dolayısıyla ortalamaları "aşağı çeken") geniş bir kesimin de varolduğunu düşündürmektedir. Bu durumun yaratacağı gerginliği öngörmek ve ön almak, il düzeyinde refahı yaygınlaştırmanın ve sosyal hayatı geliştirmenin yollarını düşünmek, merkezi ve yerel yöneticilerin olduğu kadar, "Çorum mucizesini" yaratanların da üzerine düşmektedir.

Kültürel hayat ve kentsel gelişme

Tarihi geçmişi çok zengin olan Çorum'un çok ciddi bir kültür mirası bulunmaktadır. Bu da Çorum'un önemli bir kültür turizmi merkezi olması için ciddi bir fırsattır.

Müzecilik, müze ziyaretçileri genelde Türkiye'de de artış göstermektedir. Ziyaretçi sayısı 2002-2009 döneminde Türkiye'de 2 kat, Çorum'da ise yaklaşık 3 kat artmıştır. Ancak, müze sayısı ve eser artışı oranlarına baktığımızda Çorum'un potansiyelini yeterince değerlendiremediği görülmektedir. Müze sayısı ve müzede yer alan eserler itibarıyla Çorum'un Türkiye toplamındaki payı %1.6 ve %1 iken ziyaretçi sayısında bu oran %0.3'e düşmektedir. Aynı durum TR83 bölgesi için de geçerlidir. Çorum'da devam etmekte olan kazıların ilerlemesiyle müzelerdeki eser sayıları da muhtemelen hızla artacaktır.

Çorum Kültür ve Turizm müdürü Ali Özudoğru son 7-8 senede ciddi bir atılımın gerçekleştirildiğini, 3-4 otel yatırımının gerçekleştirilmiş olduğunu, bakanlık belgesine sahip 2-3 büyük otel yatırımının daha planlandığını belirtmiştir. Turizm master planının çıkmamış olması Çorum'un turizm potansiyelinden daha fazla yararlanmasını engellemektedir (Özudoğru, 2011). Çorum ve TR83 bölgesindeki diğer illerin turizm potansiyelleri dikkate alındığında, sadece Çorum ili özelinde değil, bölgesel bazda yapılacak bir planlama ve ardından daha iyi bir tanıtım faaliyetiyle Çorum'un daha fazla ziyaretçi çekmesi ve turizm gelirlerini artırması mümkündür.

Çorum ilindeki kültürel zenginliğin bir başka göstergesi de kentte çok ortaklı yapıyla çıkmakta olan beş adet günlük gazetenin varlığıdır. Çorum'da ilk matbaanın ve basımevinin kuruluş tarihi 1921'dir (Keyman ve Lorasdağı, 2010).

Diğer birçok Anadolu ilinde olduğu gibi Çorum'da da kentsel dönüşüm projesi kapsamında kent içi düzenlemeler ve kent dışında yeni geliştirilmekte olan yerleşim birimleri dikkati çekmektedir. Çorum'da ilk büyük proje Behruz Çinici tarafından yapılan ve 1970-77 yılları arasında uygulanan 1000 Evler Toplu Konut projesidir. Zamanında çok beğenilmiş olan projenin bugün ihtiyaçlara cevap veremez hale geldiği ileri sürülmektedir. (Çorum Hakimiyet)

Çorum'daki kentsel dönüşüm inşaat sektörü istatistiklerine de yansımaktadır. 2008-2011 döneminde konut satış sayıları Türkiye genelinde %1.9 azalmışken TR83 bölgesinde %17.4 artış göstermiştir.

Konut Satış Sayıları	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	Toplam (Türkiye)	Türkiye toplamında % pay
2008	12871	427105	3,01
2009	16924	531746	3,18
2010	12171	357341	3,41
2011	15112	419000	3,61
% Artış 2008-2011	17,4	-1,9	

Beşiktaş Muhafızı Çorumlu Yedi-Sekiz Hasan Paşa tarafından 1894 yılında şehrin merkezinde yaptırılmış olan minare stilindeki saat kulesinin hikayesi de Çorum'un uzun vadeli sürdürülebilir gelişme dinamiği açısından geçmişte yapılmış olan hataların adeta bir nişanesidir. Şevket Erzen'in anlattığına göre Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Çorum'a bir armağan vermek istemiş, ancak, Çorumlular uzun vadede daha büyük bir fayda doğurabilecek eğitim, yatırım vb bir proje değil de o zamanlar moda olan bir saat kulesinin yapılmasını istemiş (Erzen, 2011).

Çorum'da kütüphane, tiyatro, sinema salonu ve bu tür kültürel merkezlerden yararlanma oranlarına bakıldığında, kentteki kültür hayatının canlılığı, geçmişte sahip olduğu birikimle tutarlı değildir. Kentin kültür hayatının geliştirilmesi, gerek Çorum'un kültür turizminden yararlanabilmesi için, gerekse kentleşme ile beraber ve katma değer düşük olduğu tarım sektöründen katma değer yüksek olduğu sanayi ve hizmetler sektörlerine ve özellikle de bilgi yoğun teknolojileri kullanan sektörlerle geçilebilmesi için gereklidir

KISIM III

ÇORUM MODELİNİN BİLEŞENLERİ

ÇORUM MODELİNİN BİLEŞENLERİ

Yeni ekonomik coğrafya modelleri, bölgelere arası gelir farklılıklarının açıklanmasında yığılaşmanın önemine vurgu yaparlar. Ölçek ekonomilerinin varlığı ve ileri ve geri bağıntılar, firmaların belirli bir bölgede toplanmasına, yığılaşmasına neden olur. Türkiye ekonomisinde batı bölgelerinin gelişmişliği, bu çerçevede görülebilir. Ancak, firmaların belirli bir bölgede toplanması, artan kalabalıklaşmaya yol açarak firmaların diğer bölgelere yönelmesine neden olmaktadır. Ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve diğer bölgelerde gelir seviyesinin belli bir noktaya ulaşması da firmaların yayılmasını teşvik etmektedir. Bu etkilere bağlı olarak firmaların bölgeler arasında yer değiştirmekten elde edecekleri getirinin yükselmesi, yığılaşma sürecine ters yönde bir etki oluşturacaktır. Türkiye’de 2000 sonrasında makroekonomik istikrara bağlı olarak elde edilen yüksek büyüme hızları sayesinde, batı merkezleri dışında Anadolu’da da birçok ilde gelir seviyesi tüketim talebinde artışa yol açarak yeni firmaların kurulması için elverişli bir ortam sağlamıştır. Bu ortama ek olarak ulaştırma imkanlarının gelişmesi de Çorum’da yapılacak yatırımların getirisini artırmıştır.

1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde liberalizasyon yaklaşımının hakim olmasıyla Çorum’un görünümünün de değiştiği dikkati çekmektedir. Çorum’da geleneksel iş kollarından olan tuğla ve kiremit üretimi ve tarımsal üretim giderek bu iş kollarının ihtiyaç duyduğu makinelerin üretimine gelişmesine yol açmıştır. Bu anlamda Çorum’un görece rekabet avantajı olan sektörlerde uzmanlaşmış ve zaman içinde bu sektörlerde dikey gelişme göstermiş ve bu sektörlerin ihtiyaç duyduğu makine üretimine yönelmiştir. Bu anlamda Çorum, hammaddeye dayalı sektörlerde değer zinciri içinde yükselerek kalkınma stratejilerine iyi bir örnek oluşturmuştur.

Cumhuriyet tarihi boyunca Çorum’da sadece 2 adet kamu yatırımı yapılmıştır. Çorum Çimento Fabrikası 1957’de, Çorum Şeker Fabrikası ise 1991’de kurulmuştur. Demiryolu ulaşımının olmaması ve karayollarının da 1970’lere kadar çok yetersiz olması nedeniyle, ne ulusal pazara ne de uluslararası pazarlara erişimi olmayan Çorum’da bütün bu yıllar boyunca ekonomik faaliyet, esas olarak bölge içi talebe yönelik olmuştur. Bu nedenle il dışından yatırım da çekemeyen Çorum’un kendi girişimcilerinin sermaye birikimleri ile sınırlı olan yatırım ve üretim faaliyetleri, küçük ölçekli kalmaya mahkum olmuştur. Bu küçük ölçek sorunu ortak iş yapma kültürü ve bölge dışından sermaye girişi ile dengelenmeye çalışılmıştır.

Çorum’un 2000’li yıllar boyunca sergilemiş olduğu büyüme sürecinde 4 temel özellik ön plana çıkmaktadır:

- Sanayileşmenin itici gücü, hammadde avantajının olduğu sektörlerde makine üretimidir.
- Çorum’un ekonomik gelişimi Türkiye’deki birçok ilin tersine devlet eliyle değil, özel sektör eliyle gerçekleşmiştir.
- Girişimciler arasında ortaklığa dayalı iş modeli, ölçek ekonomisi dezavantajını kısmen de olsa telafi etmiştir.
- Küreselleşme sürecinden iyi yararlanmış, ihracat geleneksel pazarlara değil yeni açılan pazarlara dayalı olarak genişlemiştir.

ÇORUM'DA GİRİŞİMCİLİK

Çorum'da yapılan anket sonuçlarına göre "güçlü girişimcilik" Çorum iş dünyası temsilcilerinin zihninde Çorum ekonomisinin gelişimindeki esas faktör olduğu doğrultusunda bir yer tutmuş durumdadır. Girişimciler arasındaki dayanışma ve işbirliği kültürü, teşvikler, ucuz ve nitelikli işgücü gibi faktörlere kıyasla Çorum ekonomisine yön verenlerin algısında girişimcilik faktörü açık arayla en öndedir.

Gerçekten de Çorum modelinin en temel özelliği ekonomik gelişmenin kamu değil, özel sektör eliyle gerçekleşmiş olmasıdır. Gerek Çorum'daki kamu işletmelerinin azlığı, gerekse yapılan ankette ortaya çıktığı üzere (bkz. Kısım 4) Çorum'daki özel sektör işletmelerinin kamuya mal satmıyor oluşu dikkat çekicidir.

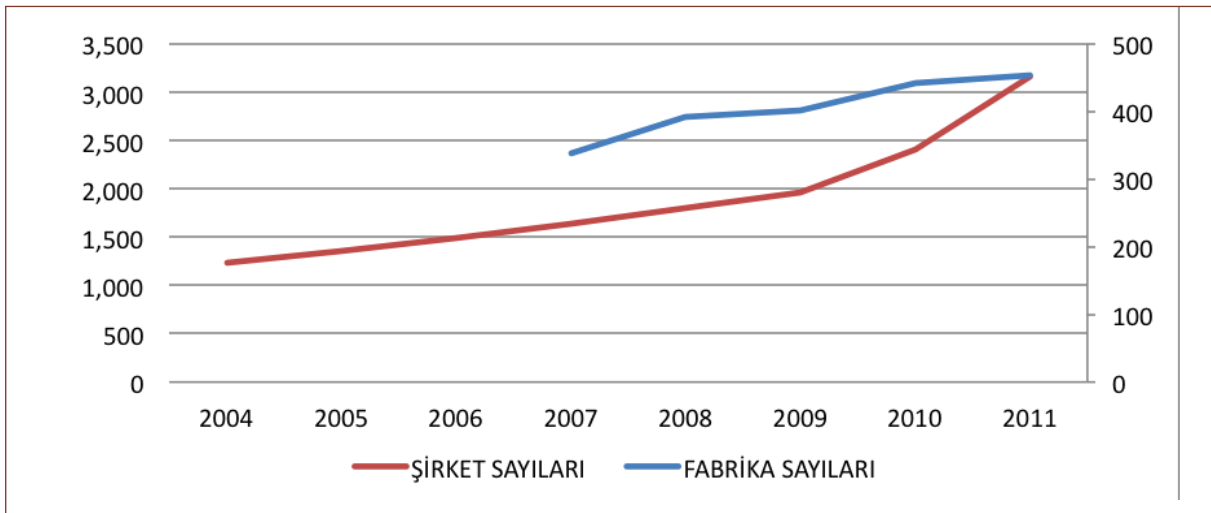
Çorum ekonomisinin yükselişi, Türkiye'de 1980 sonrasında ekonomi politikalarında liberalizasyona gidilmesiyle başlar. Türkiye'nin ekonomik modelinin devletçilikten uzaklaşması ve Çorum'da hüküm süren girişimcilik anlayışının, ülkede de geçerli hale gelmesiyle, Çorum'un dezavantajları avantaja dönüşmüştür. Çorum'un Türkiye ölçeğinde mevzuat kararlarını etkileme gücünün olmaması, bu koşullara uyum yeteneğini geliştirmesini sağlamış ve bu özellik liberal dönemde Çorumlu girişimciye avantaj sağlamıştır (Çakır, 2012).

Çorum, dış piyasa için üretimin olmadığı 1980 öncesi dönemde gelişme fırsatı bulamamıştır. 1990'lar boyunca Türkiye ekonomisinde arka arkaya gelen krizler Çorum ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. 2002 krizinde fabrikaların yarısı kapanmıştır. İstihdam verileri de gerek 2001 krizinin gerekse 2008 krizinin Çorum üzerinde ciddi ölçüde olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. 2002 sonrasında Türkiye ekonomisinde sağlanan istikrar ve gelişme Çorum ekonomisi için de itici güç olmuştur. 2002 yılında 1000 kişinin çalıştığı organize sanayi bölgesinde bugün 5500 kişi çalışmaktadır (Külcü, 2012).

Çorum'da girişimciliğin gelişiminin, Türkiye ekonomisi politikalarındaki değişimle birlikte okunması gerekir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra devletçi bir kalkınma modeli benimseyen Türkiye'de kamu yatırımlarından yararlanamayan Çorum'un ekonomik gelişmesi geriye düşmüştür.

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecinde, pazar için üretimin artmasıyla beraber ölçek ekonomileri de devreye girmiş ve buna paralel olarak bölgeler arası uzmanlaşma başlamıştır. Türkiye'de sanayinin batı ve kıyı bölgelerinde yoğunlaşmasıyla Çorum'da 1935-95 arasında sanayileşmenin yavaşlamış olduğu dikkati çekmektedir. Geçmişte yerel düzeyde yapılan üretimin artık ülkenin daha hızla gelişen bölgeleri ile rekabet edememesi sonucunda Çorum'da sanayileşme süreci

Şekil 9: Yıllara göre şirket sayıları

tamamlanmadan duraklama sürecine girmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan bir başka faktör de kamu yatırımlarının oynadığı roldür. Çorum'un toplam kamu yatırımlarından aldığı pay, nüfus ya da toplam üretilen katma değer içindeki payının çok altındadır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlet eliyle kalkınma anlayışı hakimken Çorum'da kamu yatırımlarının çok az olması kentin ekonomik büyümesini sınırlandırmıştır.

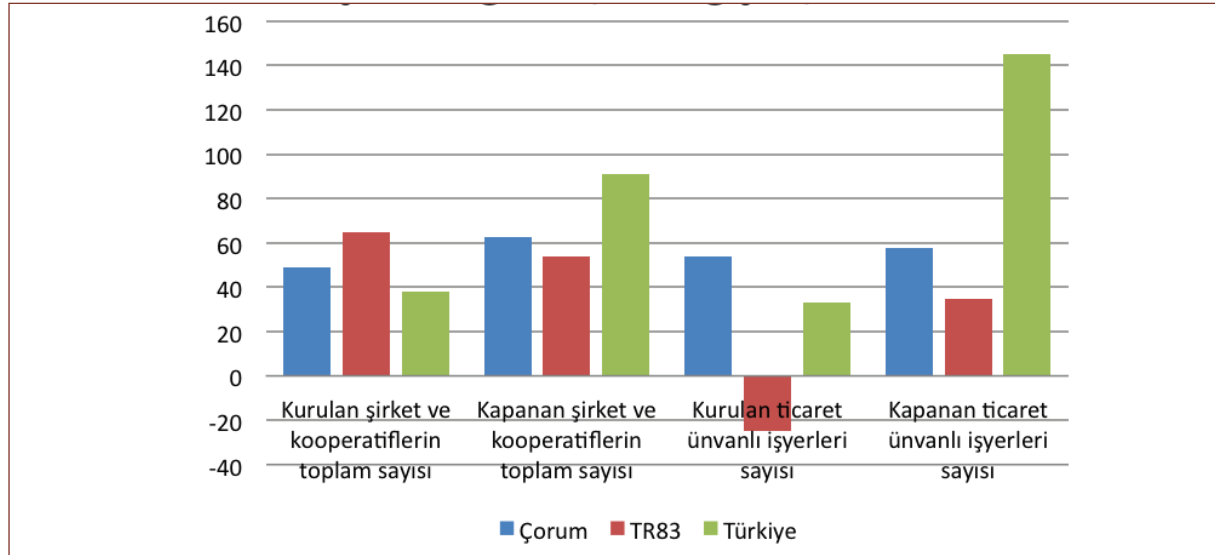
1980 sanayi ve işyeri sayımı sonucuna göre, Çorum'da toplam 59 büyük endüstri tesisi mevcuttur. Bunlardan sadece 3'ü devlete aitken, 56'sı özel sektöre aittir. Bu kuruluşlarda çalışanların toplamı ise 2353 kişidir Çorum'da 1983 yılında ise 39 büyük işyeri olduğu bilinmektedir. Büyük işyerlerinin sayısı 2000 yılında 86'ya çıkmıştır

Şirket kuruluşları

Çorum'un ekonomik performansına ilişkin en kayda değer göstergelerden birisi şirket sayısında son yıllarda görülen hızlı artıştır. 2004 yılında Çorum'da 1229 olan şirket sayısı 2011 yılında 3155'e ulaşmıştır. Bu hızlı artış küresel krizden bile olumsuz etkilenmemiştir. 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye ekonomisini ciddi ölçüde olumsuz etkileyen küresel krizin şirket sayısında olumsuz bir etkisinin olmaması, hatta şirket sayısının hızlanmış olduğu görülmektedir. Çorum'da açılan fabrika sayısında da hızlı bir artış görülmektedir.

Şirket kuruluşunda KOSGEB desteğiyle bir aya inmiş olan süre konusunda sağlanan başarı, şirket kuruluş rakamlarına yansımaktadır. Kurulan şirket ve işyerlerinin sayısı belli bir dinamizme işaret etmektedir. Şirket ve işyeri kuruluşları açısından Çorum Türkiye ortalamasından yüksek fakat TR83 bölgesinden düşük bir performansa sahiptir. Benzer bir performans kapanan şirket ve işyerleri için de gözlemlenmektedir. Kapanan şirket sayısının Türkiye ortalamalarına oranla düşük olması, alınan yatırım kararlarının doğrulandığının işareti olarak görülebilir.

Şekil 10: İş Demografisi, % değişim, 2003-2009

Kaynak: TÜİK (2010), Bölgesel Göstergeler: TR 83

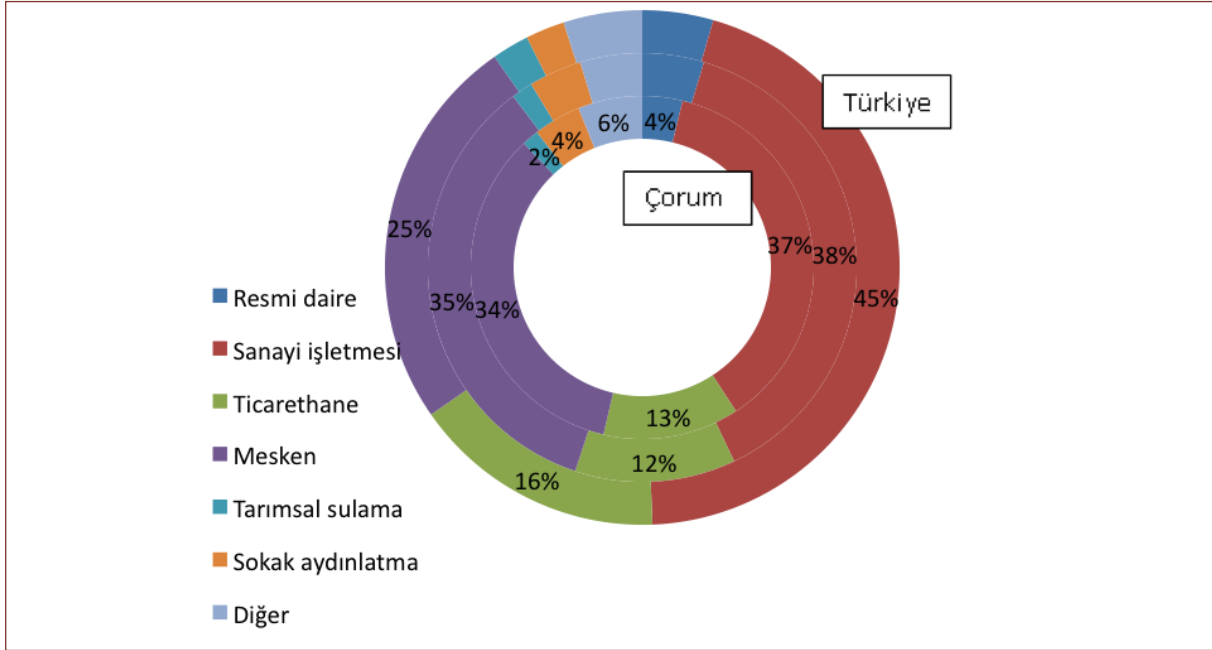
Çorum'da girişimciliğin kuvvetli olmasının bir göstergesi de iş dünyası temsil örgütlerinin gelişmişliğidir. 1910 yılında kurulmuş Çorum Ticaret ve Sanayi Odası, 3389 üyesi ile (<http://www.ctso.org.tr>) kuvvetli ve kurumsallaşmış bir oda niteliğindedir. Oda başkanı ile yapılan görüşme ve uygulanan ankete katılım, odanın üyelerinin nabzını tuttuğunu, ilin ekonomik sorunları ve gelişme perspektifleri ile yakından ilgilendiğini ve kayda değer bir kurumsallaşma sağlamış olduğunu göstermektedir.

Çorum'da Ticaret ve Sanayi Odası'nın yanı sıra gönüllülük temelinde örgütlenmiş işdünyası temsil örgütleri de kuvvetlidir. Çorum Organize Sanayi İş Adamları (cosiad.org.tr), Çorumlu Eğitimci Sanayici ve İşadamları Dayanışma Derneği (http://www.cesiad.com), OKASİFED, Hitit Sanayici ve İş Adamları Derneği (http://www.hititsiad.org) ve 1995 yılında kurulmuş olan 159 üyeli ÇorumSİAD (http://www.corumsiad.org) ilin ekonomik canlılığına katkıda bulunmaktadır. Çorum SİAD'ın 2003-2005 yılları arasında başkanlığını yapmış olan Erdem Çenesiz'in 2011 yılında Türkiye çapında örgütlü TÜRKONFED'in başkanlığını üstlenmiş olması, Çorumlu girişimcilerin Türkiye ekonomisinde giderek artan ağırlığının bir başka göstergesi olarak görülebilir.

Çorum modelinde ekonomik gelişmenin kamu değil, özel sektör eliyle gerçekleşmiş olması, kamu yatırımları ve uygulanan teşviklerden de gözlemlenebilir. Yıllar boyunca Çorum kamu yatırımlarından yeteri kadar yararlanamamış, uygulanan teşvik politikaları da yatırımları çekmekte belirleyici olmamıştır. Çorum'da girişimciliğin gelişimi, kamudan bağımsız olarak, Türkiye'nin özel sektörün gelişimine dayalı bir ekonomik modele geçmesiyle birlikte gerçekleşmiştir.

Çorum'da girişimciliğin öneminin ve kamunun etkisinin gözlemlenebildiği alanlardan bir tanesi de elektrik kullanımıdır. Sektörler itibariyle elektrik kullanımı TR 83 bölgesi ile çok benzeşiktir.

Şekil 11: Kullanım yerlerine göre elektrik tüketiminin dağılımı, %, 2009

Çorum'da girişimciliğin ortaya çıktığı alanlardan birisi de proje yapma becerisidir. KOSGEB'e proje götürüp kaynak kullanan kentler arasında Çorum beşinci sıradadır. TR83 bölgesinde faaliyet gösteren Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'na yapılan başvuru ve onaylanan proje sayılarında da bu durum görülebilmektedir.

Teşviklerin rolü

Çorum'da bugüne kadar sadece 2 adet kamu işletmesinin kurulmuş olması ilin gelişiminde özel sektör yatırımlarının oynadığı rolü gösterir. Kamu yatırımlarının bu eksikliğine rağmen Çorum şimdiye kadar teşvik sistemlerinden yararlanabilen bir il olmuştur. Teşvik sisteminde yeni gidilen düzenleme ile Çorum'un 4. bölge kapsamına girmiş olması yeni yatırımlar açısından ilin cazibesini artırmaktadır.

Çorum 1972 yılında Kalkınmada Öncelikli Yöre statüsüne alınmıştır. KÖY statüsü bundan sonraki tanımlamalarda da devam etmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllarda yatırım teşviklerinin felsefesinde değişikliğe

gidilmiş ve öncelikli sektör uygulamasına geçilirken kalkınmada öncelikli yöreler birinci derecede KÖY (20 il) ve ikinci derecede KÖY (5 il) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'ların ilk yarısında, teşviklerin bölge ve sektör bazında ayrıcalık uygulamasına devam edilirken OSB'ler ise ayrıcalıklı uygulamalarla desteklenmiştir. Bu dönemde uygulamaya konan Kaynak Kullanımını Destekleme Primi ile getirilen nakit teşviklerin yatırım kararları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Yatırımın yaklaşık yüzde 50'sine varan nakit hibe şeklindeki KKDP uygulaması KÖY'lerde, OSB'lerde, eğitim, sağlık, turizm gibi özel önem taşıyan sektörlerde yatırım patlaması yaratmıştır. Özellikle Denizli, Uşak, Karaman, Kahramanmaraş ve Gaziantep gibi iller imalat sanayiinde (özellikle tekstil sektöründe), Ege ve Akdeniz Bölgeleri tatil köyleri ve beş yıldızlı konaklama tesisleri ile turizm sektöründe büyük yatırımlara tanık olmuştur.

1991 yılından itibaren KKDP uygulaması kaldırılmış 1990'ların ikinci yarısından itibaren de teşviklerde sektörel seçicilik uygulamasından vazgeçilmiştir. Gümrük Birliği ile birlikte "ihracat performansına dayalı sübvansiyonlar" da yürürlükten kaldırılmıştır. Bu adımlar teşvik sisteminin KOBİ'ler açısından cazibesini kaybetmesine yol açmış ve Çorum gibi KOBİ ağırlıklı illere yapılan yatırımlar olumsuz etkilenmiştir. Yatırım indiriminin, farklılaştırılmış oranlar yerine, yöre, sektör ve türüne bakılmaksızın tüm yatırımlarda, yüzde 40 olarak uygulanması ile yatırım indirimi otomatik hale gelmiş ve yatırımcının KÖY'lerde ya da teşviki stratejik açıdan önemli bir sektörde yatırım yapmasını sağlayacak bir müşevvik kalmamıştır. Bu uygulamanın rasyonel olmayan yatırımlarda artışa yol açması ve kurumlar vergisinin düşürülmüş olması dikkate alınarak, daha sonra tamamen kaldırılmıştır. 2002 yılından sonra benimsenen sistemde her ne kadar KOBİ teşvikleri az sayıdaki destek arasında yer alsada, desteklerin sınırlı ve az miktarda olması, yatırımlara yönelik teşviklerin çok sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Teşvikli Yatırımlar içinde Çorum'un payı (%)			
	İstihdam	Sabit yatırım tutarı (TL)	Belge adedi
2007	0,4	0,3	1,2
2008	0,8	0,2	0,8
2009	0,2	0,2	0,6
2010	0,4	0,2	0,5
2011	0,3	0,5	0,7

Kaynak : Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

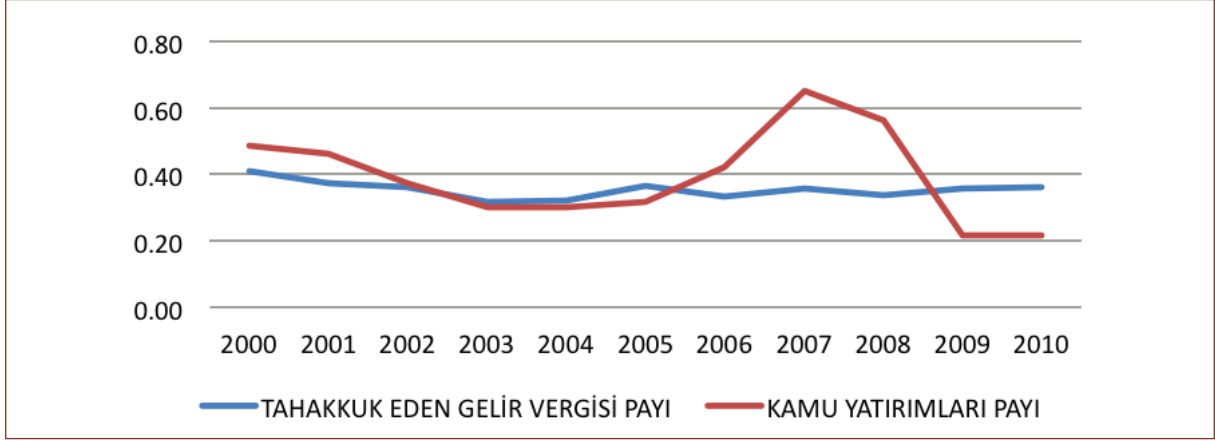
Çorum'un belge adedi, sabit yatırım tutarı ve yaratılan istihdam açısından teşvikli yatırımlardan aldığı payın, nüfus ve katma değer paylarına göre genelde küçük olduğu dikkati çekmektedir.

Kamu yatırımları ve vergiler

Çorum yıllardır KÖY statüsünde olmasına rağmen, uzun bir süre ne özel sektör ne de kamu yatırımlarından yeterince pay alamamıştır. Çorum'un Türkiye ekonomisi içindeki payının yaklaşık %7 olduğunu veri aldığımızda, Çorum'un kamu gelirlerinden aldığı pay, ekonomik büyüklüğüne oranla çok yetersizdir. Türkiye ekonomisinin %7'sini yaratan Çorum, kamu yatırımlarından %4 civarında pay almaktadır. Kamu yatırımlarından aldığı pay, 2007 yılında %7'ye yaklaşmışsa da hemen yine hızla düşmüştür.

Kamu yatırımlarından az pay alan Çorum, Türkiye'nin kamu gelirlerine de ekonomik büyüklüğünün gerektirdiği ölçüde katkıda bulunmamaktadır. Çorum'un vergi gelirlerine katkısı %3-%4 arasında değişmektedir. Bu bulgu da, Çorum'da kayıtdışı ekonominin Türkiye geneline oranla daha yaygın olduğuna ilişkin bir göstergedir.

Şekil 12: Kamu gelirlerinde ve harcamalarında pay, %

İller bazında 2000-2010 yılları beyan edilen gelir vergisi matrahı ve tahakkuk eden gelir vergisi tutarları

Yıl	Tahakkuk eden gelir ver. Milyar TL	Kamu yatırımları, Milyar TL	Net kamu katkısı, Milyar TL
2000	4	37	33
2001	5	38	32
2002	5	58	53
2003	7	48	41
2004	9	49	40
2005	12	63	51
2006	12	91	79
2007	15	140	125
2008	16	123	107
2009	18	59	41
2010	21	73	52

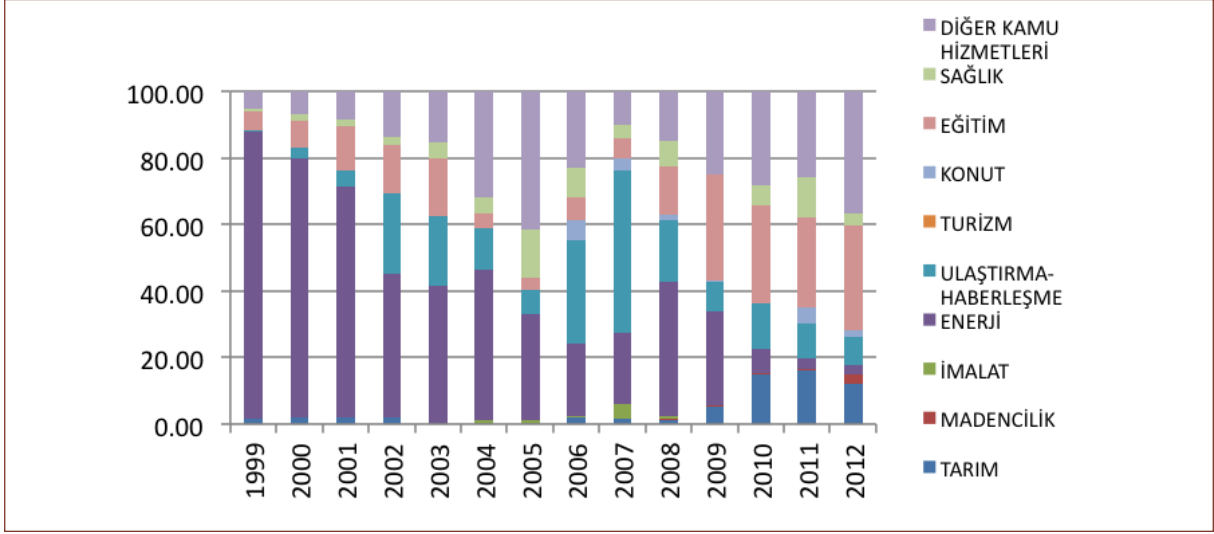
Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Vergi İstatistikleri ve Kamu Yatırımları raporlarından hazırlanmıştır.

Çorum'a yapılan kamu yatırımlarının sektörel bileşimi de Türkiye ortalamasından farklı bir seyir izlemiştir. 2000'li yılların ilk yarısı boyunca Çorum'a yapılan kamu yatırımları neredeyse sadece enerji yatırımlarından ibaret olmuştur. Bütün bu dönem içinde Çorum'da imalat sanayi yatırımlarının payı yok denecek kadar azdır. Çorum ekonomisinde kamunun ulaştırma-haberleşme yatırımlarının görece düşüklüğü de ekonomik geri kalmışlık sorununu beslemiştir. kamunun imalat sanayi yatırımlarının düşüklüğüne ek olarak ulaştırma ve haberleşme altyapısına, diğer rakip illere kıyasla daha az yatırım yapılmış olması, Çorum'da özel sektörün sergilemiş olduğu imalat sanayindeki hızlı ve kuvvetli gelişmeyi daha da anlamlı kılmaktadır.

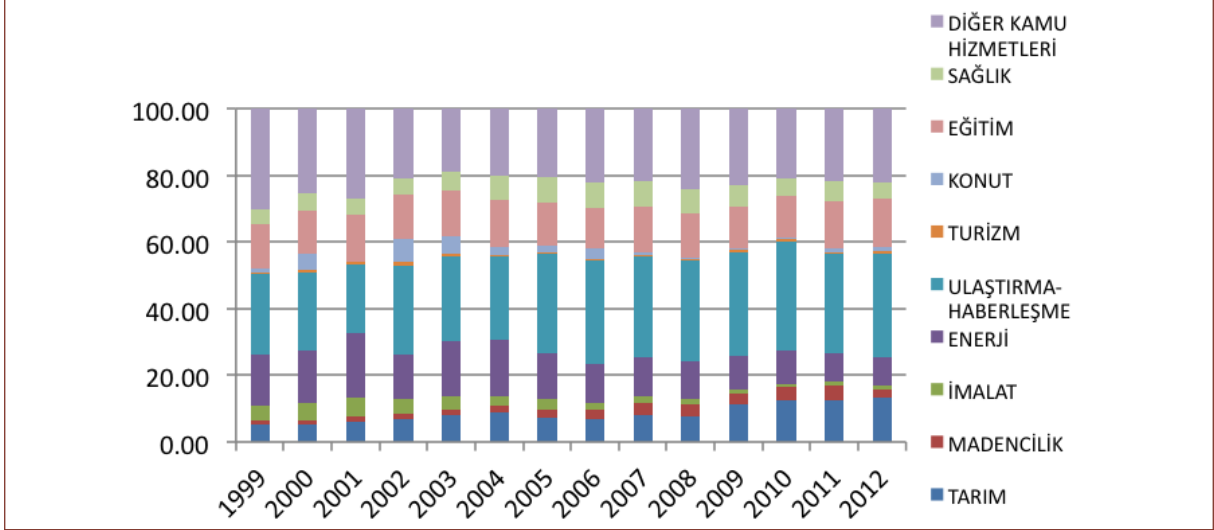
2000'li yılların ikinci yarısında ise eğitim yatırımlarının artan payı dikkati çekmektedir. Çorum ekonomisindeki yönelimler dikkate alındığında, eğitim yatırımlarının artıyor olması doğru yönde atılmış bir adımdır.

Şekil 13: Kamu yatırımlarının dağılımı, % Çorum

Şekil 14: Kamu yatırımlarının dağılımı, % Türkiye

ORTAKLIĞA DAYALI İŞ MODELİ

Özel sektöre bağlı büyüme modelinin ilk göze çarpan özelliği küçük ölçekli üretimin yaygınlığıdır.

Ölçek ekonomisi dezavantajını telafi etmek üzere geliştirilmiş olan girişimciler arası ortaklığa dayalı iş modeli, Çorum modelinin bir diğer önemli belirleyicisidir.

Çorum'da kurulan işletmeler Türkiye ve TR83 bölgesine oranla daha küçük ölçeklidir. 2009 yılında kurulan şirket başına sermaye miktarı Türkiye genelinde 230 TL ve TR83 bölgesinde 212 TL iken Çorum'da ise 173 TL'dir.

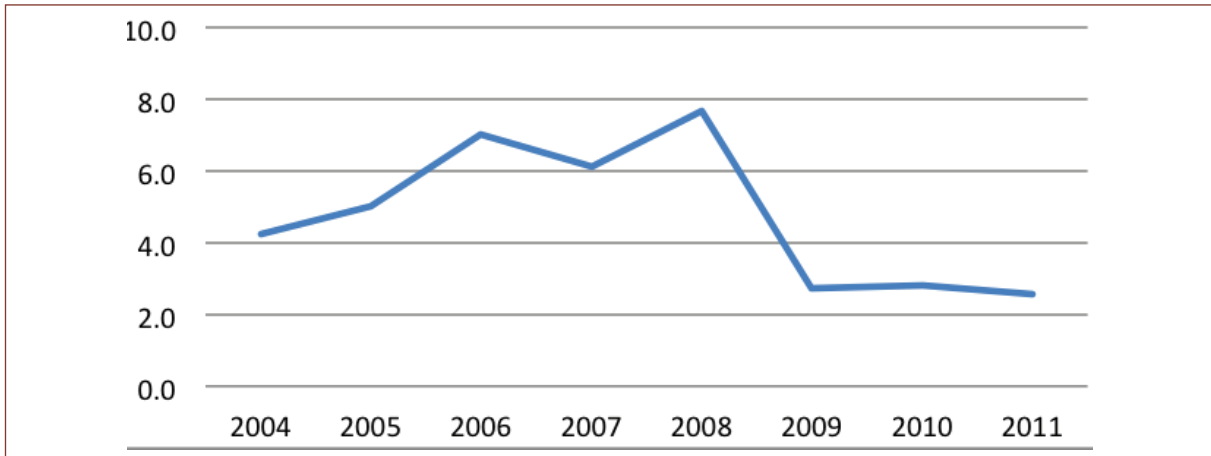
Çorum'da yapılan yatırımların Türkiye'ye oranla daha küçük ölçekli yatırımlar olması teşvikli yatırım verilerinden de izlenebilmektedir. Yatırımların küçük ölçekli olması istihdam yaratma maliyetinin de düşük olmasına yol açmaktadır. Çorum'da istihdam yaratma maliyetinin 2011 yılında Türkiye ortalamasının üstüne çıkmış olduğu görülmektedir.

Çorum'da ve Türkiye'de istihdam yaratma maliyeti, 2011, bin \$				
	ÇORUM		TÜRKİYE	
	İstihdam yaratma maliyeti, bin \$	Belge başına yatırım tutarı, bin \$	İstihdam yaratma maliyeti, bin \$	Belge başına yatırım tutarı, bin \$
2007	76	1.522	128	7.103
2008	36	1.619	175	7.423
2009	229	3.621	232	8.855
2010	135	4.163	279	9.897
2011	444	5.458	263	7.527

Kaynak: Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Çorum Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre Çorum'da iş yapan şirketler ağırlıklı olarak küçük ölçekli şirketlerdir. Ortalama şirket büyüklüğü genelde 10 kişiden küçüktür. Ancak düzenlenen anketin bulguları (bakz. Kısım 4) örneklem içinde ölçek büyüklüğünün, yukarıdaki verilerin gösterdiğinden bir hayli daha büyük olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 15: Şirket başına çalışan sayısı

Kaynak: ÇTSO verilerinden hazırlanmıştır.

2008 küresel krizle birlikte istihdamın ciddi ölçüde azalırken, şirket sayısında bir azalma olmadığı, hatta tam tersine şirket sayısının arttığı görülmektedir.

Sektörlere Göre, İşyeri Başına Çalışan Sayısı	
Toprak Sanayii	68
Makine-Metal-Döküm Sanayii	23
Gıda Sanayii	14
Tekstil Sektörü	151
Mobilya-Orman Ürünleri Sektörü	24
Otomotiv Sektörü	39
Kimya-Plastik Sektörü	23
Kağıt Sanayii	46
Diğer Sektörler	23

Kaynak: ÇTSO verilerinden hesaplanmıştır.

Ancak Çorum'da girişimciler arasında diğer başka illerde pek gözlemlenmeyen bir ortaklık ve dayanışma kültürü vardır. Kısım 4'te yer verilen anket değerlendirmesinde, anketi yanıtlayan işletmelerin %56'sının mümkün olan durumlarda ortaklığa sıcak baktığını ortaya koymaktadır. Çorum'da yapılan görüşmelerde herkesin üzerinde ısrarla durduğu bu ortak iş yapma kültürünün küçük ölçek sorununu aşmakta Çorum'a ciddi bir katkısı olmuştur.

Çorumlu girişimcinin başka Anadolu kentlerinde olduğu gibi sermaye birikimini şehir dışına taşımak yerine yeniden Çorum'da yatırıma dönüştürmüş olması da gelişimi hızlandıran bir başka faktör olmuştur (Külcü, 2012).

Sermaye birikiminin zayıflığı, Çorumlu girişimcileri rekabet edebilmek için güç birliği yapmaya zorlamış ve Türkiye'de devlet eliyle büyüme modeline karşı Çorum modeli doğmuştur. İş insanları arasındaki ortaklık kültürü, Çorum Modeli'nin bileşenlerinden birisidir. Bu ortaklık kültürünün ilk örneği 1960'lı yılların ikinci çeyreğinde 10-15 ailenin bir araya gelmesiyle kurulan un fabrikasıdır. Bu süreç sonra ortaklıkların dağılması, daha az sayıda ortakla çok sayıda un fabrikasının kurulmasıyla devam etmiştir. Sektör çeşitlenmesinin görülmediği bu dönemde katma değer düşük olduğu, buna karşılık istihdam yaratıldığı dikkati çekmektedir (Çenesiz, 2012). Ancak sermaye birikiminin belli bir düzeye ulaşması ve girişimlerde üçüncü kuşağın iş başına gelmesiyle beraber bu ortak iş yapma kültürünün de zayıfladığı gözlemlenmektedir (Çenesiz, 2012). Anket bulgularına paralel olarak ölçek büyüklüğünün artmış olması durumunda iş birliği ihtiyacının azalmış olması olağandır. Zaten Kısım 4'te yer verilen anket değerlendirmesine göre, anketi yanıtlayan işletmelerin %25'i ortaklıkların geçmişte yapıldığını ancak sonradan terk edildiğini ortaya koymaktadır.

FINANSAL SEKTÖR

Çorum bir yandan ölçek ekonomisinden yararlanamamanın yol açtığı sorunlarla baş ederken, bir finansman sorunu ile de karşı karşıyadır. İldeki tasarruf eğilimi, ilin yapmak istediği atılım için gereken yatırımların gerisine düşmektedir.

Çorum'a ilişkin finansal göstergeler il ekonomisinin finansal sistemden yararlanmasının henüz sınırlı kaldığını, bankacılık ve finans sistemiyle entegrasyon konusunda kat edilmesi gereken bir mesafe bulunduğunu ortaya koymaktadır.

	2011		2007		Artış (%)	
	bin TL	Türkiye içinde % pay	bin TL	Türkiye içinde % pay	Çorum	Türkiye
Toplam mevduat	872.018	0,36	896.639	0,27	-3	-28
Taşıt kredisi	28.343	0,38	24.943	0,41	14	21
Konut kredisi	382.477	0,51	156.796	0,49	144	131
Bireysel kredi kartları	274.567	0,49	1.359	0,01	20104	105
Takipteki alacaklar	67.813	0,36	15.787	0,16	330	84
Nakdi kredi	2.609.227	0,39	872.018	0,36	199	179

Kaynak: TBB

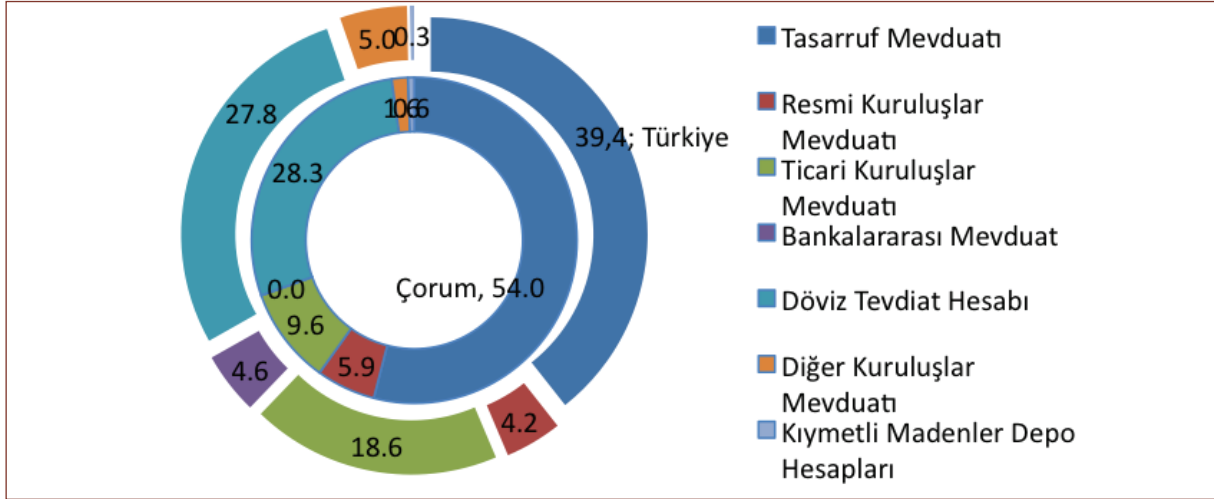
Mevduat ve çeşitli kredilerde Çorum'un Türkiye toplamı içindeki payına ilişkin rakamlar il nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı ve ilde yaratılan gayri safi katma değer Türkiye toplamı içindeki payı ile karşılaştırılarak ele alınması aydınlatıcı olur. Çorum'un ülke nüfusu içindeki payı son on yıl içinde binde 8'den binde 7 düzeyine inmiştir. Gayri safi katma değer açısından ülke içindeki payı binde 7 civarındadır. Yavaş ancak sürekli bir artış gösterse de, bankacılık ve finans göstergelerinin tamamı bu rakamların gerisindedir. Kredi kartlarında, sadece dört yıl içinde yok denecek bir düzeyden 200 kat artışla kayda değer bir düzeye gelinmesinin de gösterdiği gibi bugünkü durumu bir geçiş süreci olarak nitelemek ve önümüzdeki yıllarda değişeceğini öngörmek yerinde olacaktır.

	2011	Türkiye içinde %	2007	Türkiye içinde %	Artış (%)
Toplam mevduat	1772148	0,25	896639	0,27	98
Taşıt kredisi	28343	0,38	24943	0,41	14
Konut kredisi	382477	0,51	156796	0,49	144
Bireysel kredi kartları	274567	0,49	1359	0,01	20104
Takipteki alacaklar	67813	0,36	15787	0,16	330
Nakdi kredi	2609227	0,39	872018	0,36	199
Kredi/mevduat	1,47		0,97		

Kaynak: TBB

Finansal sektördeki gelişim hızının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu dikkati çekmektedir. Konut kredisinin, kredi kartlarının ve nakdi kredilerin artış hızı Çorum'da Türkiye toplamının üzerindedir. Kredi cephesindeki bu artışın mevduat artışı ile desteklenmediği görülmektedir. Mevduat artış hızı Çorum'da Türkiye toplamının altında kalmaktadır.

Şekil 16: Mevduatın Dağılımı, 2010

Kaynak: TBB

Bir diğer dikkate değer gelişme de nakdi kredilerin mevduata oranıdır. Bu oranın 2007'den 2011'e %97'den % 147'ye yükseldiği ve Çorum'un yarattığı tasarrufun üzerinde kredi kullandığı görülmektedir. Aynı dönem içinde Türkiye'de bu oran %72'den %97'ye çıkmıştır.

Kredi/Mevduat oranının gelişimi		
	Çorum	Türkiye
2003	27,9	42,9
2004	45,8	51,9
2005	63,3	60,1
2006	86,7	69,8
2007	106,1	78,2
2008	108,3	80,3
2009	104,0	74,8
2010	121,0	82,5

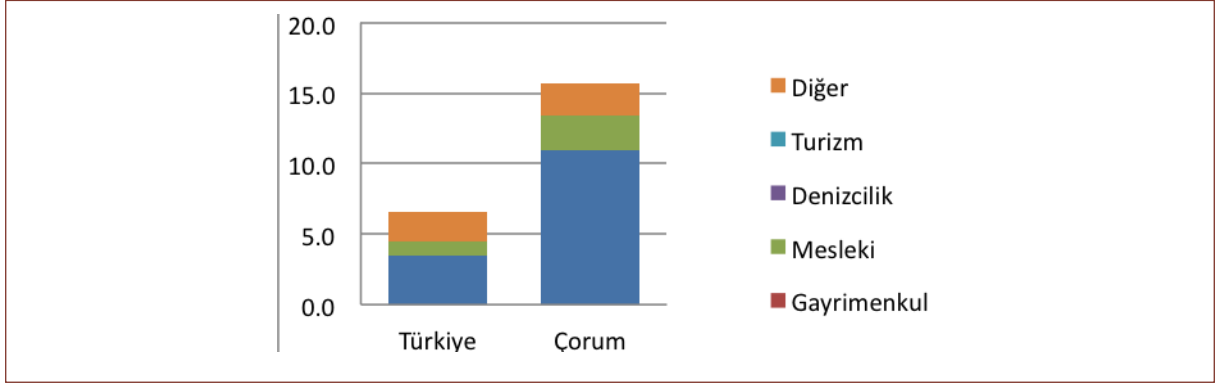
Kaynak: TBB

Kredi ve mevduatlar: Çorum'un Türkiye içindeki yeri (81 il içindeki sırası)				
	İhtisas Kredileri	İhtisas Dışı Krediler	Toplam Krediler	Toplam Mevduat
2003	35	34	36	39
2004	33	34	33	39
2005	39	30	32	34
2006	34	30	31	39
2007	27	29	30	37
2008	28	30	31	37
2009	27	29	31	36
2010	29	30	29	35

Kaynak: TBB

İhtisas kredileri Türkiye’de 4,4 kat artarken Çorum’da 12.7 kat, ihtisas dışı krediler ise Türkiye’de 6,9 kat artarken Çorum’da 13,4 kat artmıştır. İhtisas kredilerinin dağılımında Çorum’da tarım sektörünün ağırlığı dikkati çekmektedir.

Şekil 17: İhtisas Kredilerinin Dağılımı, %, 2010

Çorum’da özellikle kredilerdeki artış bankacılık sektörünün de hızlı bir atılım yapmasına yol açmış ve şube sayısı nda 2003-2010 döneminde %54’lik bir artış meydana gelmiştir.

İllere ve Bölgelere Göre Şube Sayıları	
	Çorum
2003	35
2004	36
2005	36
2006	40
2007	42
2008	48
2009	52
2010	54
2003-2010 artış hızı %	54,3

Dikkati çeken bir gelişme de takipteki alacaklardaki artış hızıdır. Takipteki alacaklar 2007-2011 döneminde Türkiye’de %84, Çorum’da ise % 330 artmıştır. Bu artış hızı, tasarrufların üzerine çıkan yatırım hızı ile birlikte ele alındığında dikkat edilmesi gereken bir alana işaret etmektedir.

HAMMADDE AVANTAJINDAN YARARLANAN SANAYİLEŞME

Sanayileşme Çorum modelinin en önemli belirleyicileri arasında gelmektedir. Rodrik(2012) tarafından yapılan çalışmalar sanayi sektöründeki firmaların izlenen politikalar, coğrafya ya da kurumlar gibi faktörlerden bağımsız olarak teknoloji lideri ile olan farkı yılda ortalama %3 gibi bir hızla kapatabildiklerini ortaya koymaktadır. Bu açıdan tarımdan sanayiye kayma gelirden ciddi bir hızlanmaya yol açabilmektedir. Ancak teknolojinin günümüzde çok yüksek nitelikli beşeri sermaye gerektiriyor olması, sanayiye dayalı bir büyüme stratejisinin sürdürülebilirliğinin belli ön koşulları olduğuna işaret etmektedir. Bu açıdan Çorum'da sanayinin gelişimine dayalı büyüme sürecinin devam ettirilmesi için, özellikle beşeri sermaye, kentleşme ve sosyal gelişmeden kaynaklanan kısıtlar iyi değerlendirilmelidir.

Çorum'da sanayi rekabet avantajının olduğu sektörlerle bağlı olarak gelişmiştir.

1960'larda Hirschman'ın formüle ettiği ekonomik kalkınma stratejisinden bu yana sanayilerin desteklenmesi fikir büyük bir kabul görmüştür. Hammaddeye bağlı sektörlerde, değer zinciri içinde bu ürünle ileri ve geri bağlantısı yüksek olan sektörlerde, katma değer daha yüksek olduğu alanlarda üretim yapmanın, bölgenin büyüme hızını artırdığı yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Hausmann, Klingler ve Lawrence'ın (2008). hammadde ihracatçıların bu hammaddeleri işleyen sektörlerle yönelmelerinde beklenen faydanın görülmeyebileceği yolundaki tespitlerine rağmen, hammadde üretiminde uzmanlaşan ülkelerin doğal gelişme çizgisinin bu hammaddeleri girdi olarak kullanan sektörlerle yönelmeleri gerektirdiği dünyada ve Türkiye'de iş dünyası içinde ve genelde ekonomi bürokratları arasında yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Çorum'un gelişimi bu yaklaşım için iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Çorum'da ekonomik faaliyet tarihsel olarak geleneksel, küçük ölçekli ve hammaddeye bağlı faaliyetlerde yoğunlaşmıştır. Bu sektörler arasında çimento, tuğla, kereste ve gıda dikkati çekmektedir. Ancak hammaddeye dayalı bu ilk sermaye birikimi sonradan değer zinciri içinde daha yüksek katma değerli ürünlerin üretimine kanallandırılmıştır. Bugün şehrin ihracatının önemli bir bölümünü makine sanayi oluşturmaktadır. Çorum'da, yerel yöneticiler, iş dünyası temsil örgütü yöneticileri ve iş insanları tarafından paylaşılan ortak kanaat, mevcut sektörel yapılanmaya göre ileri ve geri bağlantıların yüksek olduğu ve daha yüksek katma değerli ürünlerde yoğunlaşılması gerektiğidir.

Çorum'da ilk kurulan fabrika bir un fabrikasıdır. Bugün de Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi kentte çok sayıda un fabrikası vardır. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, geleneksel olarak her yerde görülen un fabrikalarının Çorum'da bir marka değeri yaratmış olmasıdır. Benzer bir süreç kiremit ve tuğlada da geçerlidir. 1940'larda başlayan tuğla ve kiremit fabrikaları bugün Türkiye'nin tuğla ve kiremit ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Türkiye'deki kiremidin %30'u, tuğlanın %10'u Çorum'da üretilmektedir (ÇTSO).

Anahtar teslim un fabrikası yapımında dünyada en başarılı 10 firmadan ikisi Çorum'dadır (Çenesiz, 2012).

Sanayileşme sürecinde günümüzde geline aşamada, imalat sanayinin birçok alanında faaliyetin sürdüğü Çorum'da birkaç sektör dışında diğer sanayi alanlarında ciddi bir uzmanlaşma ve yığınlaşmanın yaratılmış olduğundan söz edilemez. Anlamli yığınlaşmaların olduğu alanlar, tuğla ve kiremit imalatı, makine sanayi, un ve yumurtadır. Orman ürünleri, tekstil, kağıt ve kimya, plastik sektörlerinde de önemli bir potansiyel mevcuttur (Özen, 2012). Sanayi dışındaki ekonomik faaliyetler genelde küçük esnaf ve sanatkar ağırlıktadır.

Türkiye'nin genelinde lokomotif sektörlerin başında gelen tekstil, Çorum ekonomisinde tarihsel olarak görece sınırlı bir rol oynamıştır. Çorum'da tekstil sektörü yatırımlarının Çorum'un gelişmeye başlamasından sonra yapıldığı dikkati çekmektedir. Tekstil'de en büyük iki üretim tesisi olan Bilsar 1992'de Ravelli ise

2000'de kurulmuştur. Çorum Haber'den Volkan Sınayuç'un verdiği bilgiye göre bugün Bilsar ve Ravelli'de 1000'er kişi çalışmaktadır. Çorum'daki girişimcilik ruhunun bir örneği de 1940'da ayakkabıcı çırağı olarak meslek hayatına başlayan bir girişimci tarafından 1956'da kurulan ve bugün 750 bin üretim kapasitesine çıkmış olan Greyder ayakkabı fabrikasıdır. Greyder bugün üretiminin yaklaşık yarısını ihraç etmektedir.

Önemli bir başka faaliyet alanı ise 1980'li yıllarda yürürlükte olan teşvik mevzuatından yararlanarak gelişen yumurta tavukçuluğudur (Başaranhıncal, 2012). Yumurta üreticilerinin bir araya gelerek kooperatifleşmesi ve satış ve pazarlama faaliyetlerini ortak yapması sayesinde, yumurta kapasitesi 2 milyon adete ulaşmıştır.

	İşyeri sayısı	İstihdam	Kapasite	Yıllık ihracat (2008 yılı)	Ek açıklama
Kiremit ve Tuğla	35	4000	160 milyon adet kiremit, 140 milyon adet tuğla	..	Çorumdaki üretim Türkiye kiremit pazarının %30'unu, tuğla pazarının %10'unu oluşturmaktadır.
Vitrifiye Seramik	1	500	1,5 milyon adet	..	
Gıda Sanayi	80	1800	850 bin ton un, 2 milyon yumurta	11 milyon USD	34 yem, 13 adet çeltik, 1 adet şeker, 2 adet küp şeker üretimi, 4 adet süt ürünleri, 4 kuru yemiş, 1 adet makarna ve 1 adet lokum, reçel ve tahin helvası ve 20 un fabrikası
Makine Sanayi	80	1500		55 milyon USD	Özellikle, tuğla, kiremit fabrika makineleri üretimi ve komple tesis kurulumu. Üretimin yaklaşık %60'ı ihraç edilmektedir.
Otomotiv Yan Sanayi ve Yedek Parça Sanayi	17	600		11,5 milyon USD	Özellikle damper-karoseri, oto radyatör ve oto koltuk döşemen imalatı
Döküm Sanayi		250			Özel alaşımlı çelik, paslanmaz çelik, bimetel, alüminyum, bakır, kurşun levha, çinko platine, zamak platine döküm gibi çeşitli döküm uygulamaları yapılmaktadır.
Bakır ve Oksit İşleme Sanayi	4	140		2 milyon USD	
Tekstil ve Deri Sanayi	21	3632	16 milyon adet konfeksiyon, 1500 ton iplik	7,5 milyon USD	İhracat üretimin %40'ını aşmaktadır.
Tıbbi Malzemeler	3	113		2 milyon USD	Tek kullanımlık şırınga, cerrahi eldiven, kateter ve medikal malzemeler imalatı
Kimyasal Dübel Sanayi	1				Bu üretimi yapan dünyadaki 7 fabrikadan biri.
Mukavva ve Kağıt Sanayi	4	472		4,5 milyon USD	2 kağıt 2 oluklu mukavva fabrikası.
Mobilya ve Orman Ürünleri Sanayi	23	500		6 milyon USD	Modüler mutfak dolabı ve tezgâhı, kapı-pencere doğramaları, kontrplak, fırınlanmış kereste ve ahşap palet, mobilya ve ahşap ev imalatı

Kaynak: ÇSTO verilerinden derlenmiştir.

1977 yılında kurulmuş olan Çorum Organize Sanayi Bölgesi Çorum'daki sanayi tesisleri için önemli bir merkezdir. Çorum OSB 1977 yılında kuruluş, 1980 yılında inşaat çalışmaları başlamış ve 1985 yılında faaliyete geçmiştir. , Karma yapıda olan Çorum OSB'de 133 adet sanayi parselinde, makine, ziraat aletleri, gıda, plastik ve elektro plastik ürünler, medikal ürünler, orman ürünleri, kimya sanayi, seramik, mermer,

ısı yalıtım, prefabrik yapı elemanları, döküm, oto yan sanayi ve karasör - damper imalatı, tekstil, mobilya ve metal Ankara Yolu üzerinde bulunan **Sungurlu Organize Sanayi Bölgesi** yatırımcılar için önemli bir konumdur. 484 hektar alanda toplamda 90 sanayi parseli bulunmaktadır.

Tuğla ve kiremit üreticisi bir girişimci ailenin 1986'da iş alanlarıyla ilişkili ama farklı bir alana, vitrifiye seramik üretimine atılarak kurduğu Ece Grup da bir başka başarı öyküsüdür. Ece Grup bugün Çorum merkezli, iki ülkede üretim yapan, ürünlerini 40'ın üzerinde ülkeye pazarlayan ve sektöründe Türkiye'nin üçüncü büyük firması olan bir kuruluştur.

Benzer bir şekilde, küçük bir atölyeyle yola çıkıp bugün ülke ve dünya pazarlarına yönelik üretim yapan KOBİ'lere dönüşmüş firmalar arasında makine imalatı yapan üreticiler de bulunmaktadır. Çorum ilindeki hammaddeye bağlı olarak gelişen tuğla, kiremit ve un fabrikalarının makine ihtiyacını sağlamak üzere zaman içinde gelişmiş olan bu sektör çok sayıda ülkeye anahtar teslim fabrika kuracak kapasiteye ulaşmıştır. 1500 kişiye istihdam sağlayan, üretiminin yaklaşık %60'ını ihraç eden ve 55 milyon dolarlık ihracat kapasitesine sahip olan makine sanayi, bugün Çorum ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. Bölgedeki un ve kiremit fabrikalarının makinelerinin montaj ve bakımıyla işe başlayıp, bugün yetmişin üzerinde ülkeye ihracat yapan, anahtar teslim fabrika kuran makine imalatçıları arasında Karadayı, Uğur, Alapala, Şahin, Ar-san, Ser Döküm ve Duduoğlu sayılabilir. Oto radyatör tamirati ile başlayıp ülke şartlarına uygun ek ısıtma sistemleri üreterek büyüyen Yetsan da bir başka girişimcilik örneği olarak anılabilir.

Önemli Sanayi Tesislerinin Sektörel Dağılımı					
Toprak Sanayii		Tekstil Sektöründe		Kimya-Plastik Sektöründe	
	20 AŞ,		9 AŞ,		6 AŞ,
	35 LTD,		11 LTD,		12 LTD,
	5 şahıs işletmesi		5 şahıs işletmesi		2 adi
	Toplam 60 firma,		Toplam 25 firma,		Toplam 20 firma,
	4.078 çalışan		3.765 çalışan		467 çalışan
Makine-Metal-Döküm Sanayinde		Mobilya-Orman Ürünleri Sektöründe		Kağıt Sanayinde	
	15 AŞ,		3 AŞ,		3 AŞ,
	43 LTD,		10 LTD,		6 LTD,
	17 şahıs işletmesi		4 şahıs işletmesi		1 şahıs firması
	2 adi ortaklık		Toplam 17 firma,		Toplam 10 firma,
	Toplam 77 firma,		400 çalışan		462 çalışan,
	1.765 çalışan				
Gıda Sanayinde		Otomotiv Sektöründe		Diğer Sektörlerde	
	22 AŞ,		6 AŞ,		26 AŞ,
	108 LTD,		12 LTD,		31 LTD,
	12 şahıs işletmesi		Toplam 18 firma,		4 şahıs firması ve
	1 kolektif şirket		705 çalışan		2 adi
	Toplam 143 firma,				Toplam 63 firma,
	1962 çalışan				1.457 çalışan

Kaynak: Çorum Ticaret ve Sanayi Odası

Sektörlere Göre, İşyeri Başına Çalışan Sayısı	
Toprak Sanayii	68
Makine-Metal-Döküm Sanayii	23
Gıda Sanayii	14
Tekstil Sektörü	151
Mobilya-Orman Ürünleri Sektörü	24
Otomotiv Sektörü	39
Kimya-Plastik Sektörü	23
Kağıt Sanayii	46
Diğer Sektörler	23

Kaynak: ÇTSO

Kentin ileri gelenleri gelişmesi arzu edilen sektörler olarak savunma sanayi, sağlık, enerji, nanaoteknoloji, lojistik ve ileri teknoloji kullanan sektörleri saymaktadır. Sayılan sektörlerde gelişme olması ve Çorum'un hızlı ekonomik kalkınmasının devam etmesi için demiryolu ve havayolu ulaşımının sağlanması, teknokentin ve turizm master planının hayata geçirilmesi, üniversite-sanayi işbirliğinin güçlenerek devam etmesi gerekli görülmektedir.

Çorum'da geleneksel rekabet avantajının olduğu hammadde sektörlerinden başlayarak bu sektörlerin ileri ve geri bağlantılarının güçlü olduğu değer zincirinde katma değerini daha yüksek olduğu sektörlerle doğru yönelen sanayileşme tecrübesi bazı açmazlarla karşı karşıyadır.

Bunların başında ölçek sorunu gelmektedir. Çorum'da yapılan görüşmelerde herkesin üzerinde ısrarla durduğu nokta, küçük ölçek sorununu aşmakta ortak iş yapma kültürünün geçmişte Çorum'a ciddi bir katkısının olduğudur. 60'lı yılların ilk çeyreğinden itibaren ortaya çıkan bu eğilimin 2000'li yıllardan sonra azalmaya başlaması, Çorumlu girişimcilerin ölçek sorunu açısından olumsuz bir gelişmedir. Ölçek sorununu aşmak için 2000'li yıllarda giderek artan ölçeklerde bankacılık sektörü kaynaklarına başvurulmuştur. Ancak gerek verilen kredilerin toplanan mevduatları aşması, gerekse takipteki alacak oranının Türkiye ortalamasının üzerine yükseliyor olması dikkati çekmektedir.

Sanayiye dayalı hızlı büyüme sürecinin devam edebilmesi için sektördeki verimliliğin sürekli yükselmesi ve giderek artan sofistikaşyonun gelecekte de devam etmesi beklenmektedir. Bu ise kurumsallaşma, beşeri sermayenin niteliği, kentin sunduğu sosyal ve kültürel imkanlara kadar bir dizi alanda iyileşmeyi zorunlu kılmaktadır.

SEKTÖREL YAPI VE UZMANLAŞMA

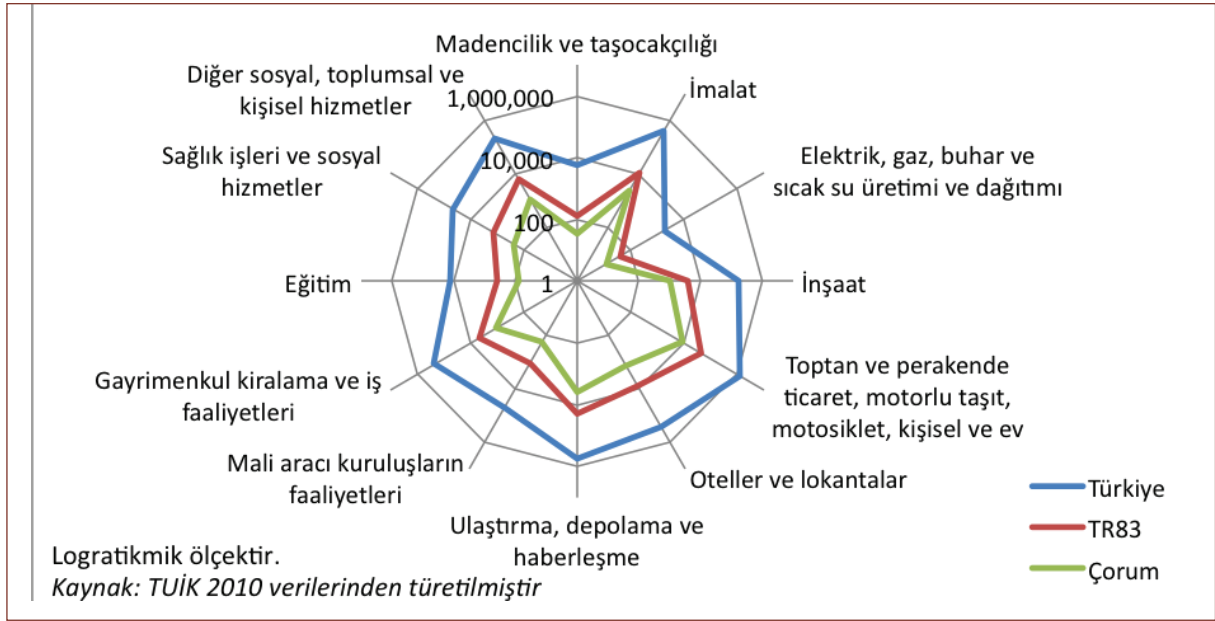
İl bazında detaylı bir analiz için, NACE sınıflandırmasında ve yerel birim sayısı ve istihdamı içeren ve TÜİK'ten temin edilebilen veri seti 2000 yılına aittir. 2000 sonrasında gerek Türkiye ekonomisinde gerekse bölgede meydana gelen değişim bu veri setinin ortaya koyduğu sektörel uzmanlaşma ve yığınlaşma örüntüsünün bugün belli ölçülerde değişmiş olduğunu düşündürmektedir.¹

2000 yılı verilerine göre Çorum'un taşocakçılığı ve diğer madencilik sektöründe uzmanlaştığını ve ilin toplam istihdamı içinde bu sektörün payının %47,6 olduğunu görülmektedir.

Sektörel yığınlaşma açısından bakıldığında ise, Çorum'da dokuma ve makine sanayilerinin ve bir parça da metal ana sanayinin önem kazandığı görülmektedir (Filiztekin, 2011).

İş kayıtlarına göre 2009 yılına ait girişim sayıları üzerinden yapılan bir değerlendirme de benzeri sonuçları vermektedir. TR83 bölgesinde ve Çorum'da girişimlerin sektörel dağılımı Türkiye ortalamalarına yakındır. Çorum'da girişimlerin sektörel dağılımında en çok girişimin olduğu sektör ticaret ve tamirat sektörüdür. Buna karşılık sektörel uzmanlaşma açısından farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir.

Şekil 18: Girişimlerin Sektörel Dağılımı, 2009

1 Çeşitli şekillerde ölçülebilen uzmanlaşma için çok bu çalışmada kullanılan ölçüt, benzersizlik ölçütleri sınıfındadır ve şu şekilde tanımlanmıştır:

$$U_i = \sum_{s=1}^S \left| \frac{E_i^s}{E_i} - \frac{E^s}{E} \right|$$

Burada, E_i^s i ilinde, s sektöründe çalışan sayısını, E_s s sektöründe çalışan toplam sayıyı, E ise ülke genelinde toplam çalışan sayısını göstermektedir. Eğer bir bölgede sektör payları ülke geneli ile aynı ise, U_i sıfır değerini alır. Bu durumda o bölgede uzmanlaşma olmadığı kabul edilir. U_i değeri arttıkça ülke geneline göre bölgede uzmanlaşmanın arttığı kabul edilir. Sektörlerin hangi bölgelerde ne oranda yığınlaştığını tespit edebilmek için yığınlaşma katsayısı kullanılır. Yığınlaşma katsayısının yüksek olduğu bölgelerde sektörel yığınlaşmanın olduğu kabul edilir.

$$LC = \left[\left(\frac{E_{ij}}{E_j} \right) - \left(\frac{E_i}{E} \right) \right]$$

E_{ij} : i Bölgesinde j sektöründeki üretim değeri: Türkiye'de j sektöründeki üretim değeri
 E_j : i Bölgesindeki üretim değeri E: Türkiye'deki toplam üretim değeri

Türkiye'deki dağılımı ile karşılaştırıldığında, girişimler itibarıyla Çorum'daki en zayıf uzmanlaşma mali kuruluş faaliyetleri alanındadır. Ticaret ve ulaştırma faaliyetlerinde ise Türkiye'ye oranla yığınlaşma daha fazladır.

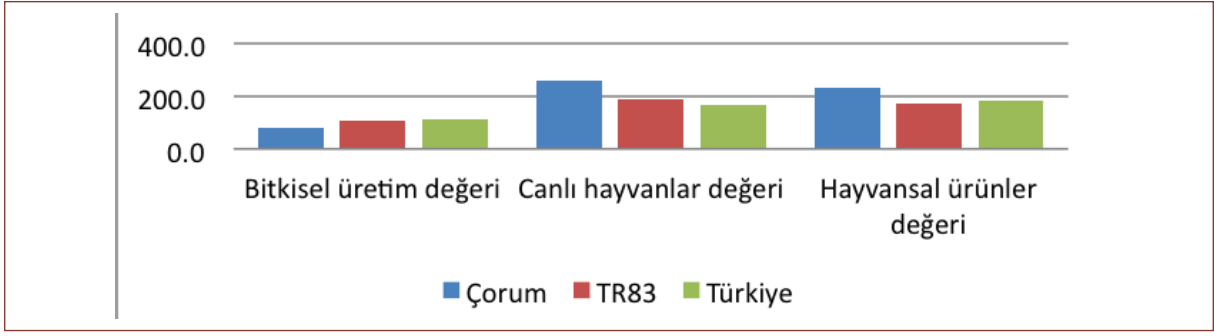
Çorum'daki girişimlerin TR83 bölgesi içindeki dağılımına bakıldığında, Çorum'un bölge içindeki toplam payı %20 ile bölge içindeki ekonomik gücüne orantılı olduğu görülmektedir. Bu pay aynı zamanda Çorum'un bölge içindeki nüfusu (%19,7) ile de tutarlıdır. Ekonomik aktivitenin dağılımı açısından, sağlık ve sosyal hizmetler alanında bölge içindeki diğer kentlere oranla yığınlaşmanın daha zayıf olduğu, buna karşılık enerji, madencilik ve taşocakçılığı ve inşaat sektörlerinde bölge içinde önemli bir merkez olduğu dikkati çekmektedir.

Girişimlerin Sektörel Dağılımı, 2009						
	Toplam girişimler içinde % pay			Çorum'un TR83 içindeki payı		
	(1)	(2)	(3)		(3)/(1)	(3)/(2)
	Türkiye	TR83	Çorum	%		
Madencilik ve taşocakçılığı	0,2	0,1	0,2	27,07	1,000	1,329
İmalat	12,6	11,2	12,4	22,63	0,986	1,112
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	0,1	0,0	0,1	28,57	1,015	1,403
İnşaat	5,1	3,9	4,9	25,63	0,951	1,259
Toptan ve perakende ticaret, motorlu taşıt, motosiklet, kişisel ve ev eşyalarının onarımı	39,7	43,7	43,3	20,19	1,091	0,991
Oteller ve lokantalar	8,1	7,9	7,1	18,14	0,870	0,891
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	17,3	19,3	18,8	19,86	1,084	0,976
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	1,6	1,1	0,9	16,19	0,559	0,795
Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	6,8	4,6	5,2	22,71	0,760	1,115
Eğitim	0,4	0,4	0,4	20,49	0,926	1,006
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	1,4	1,4	1,1	16,85	0,789	0,828
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	6,7	6,4	5,7	18,22	0,863	0,895
TOPLAM	100	100	100	20,36	1,000	1,000

Kaynak: TÜİK (2010), Bölgesel Göstergeler: TR 83

Çorum'da geleneksel olarak ekonomik aktiviteler içinde tarım sektörünün görece ağırlığının yanı sıra tarımsal aktiviteler içinde de bir değişim gözlenmektedir. 2002-2009 döneminde bitkisel üretim artışı daha sınırlı kalmış, buna karşılık canlı hayvan ve hayvansal üretim artışı daha hızlı olmuştur. Bu açıdan tarımsal gelişimin yönü 1970'lerin başında yapılan öngörüler ile tutarlı olmuştur (Çinici, 1973). 2009 yılında tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretimin payı Türkiye'de %55 iken Çorum'da % 46 olmuştur. Hayvansal ürünler ve canlı hayvanların payı ise Türkiye'de %23 ve %22 iken, Çorum'da her ikisinin de payı % 27'dir.

Şekil 19: Tarımsal üretim değerinin gelişimi, % değişim, 2002-2009

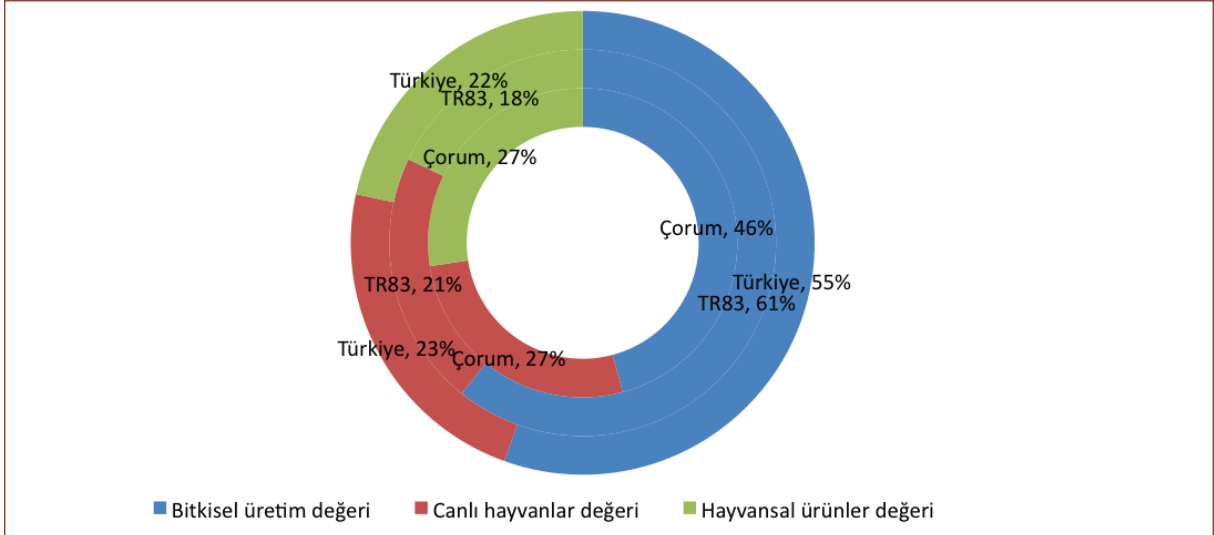
Kaynak: TUIK (2010), Bölgesel Göstergeler: TR 83

	Kişi başına bitkisel üretim değeri		Kişi başına canlı hayvanlar değeri		Kişi başına hayvansal ürünler değeri	
	2009		2009		2009	
	TL	Sıra	TL	Sıra	TL	Sıra
Türkiye	941	-	388	-	367	-
TR83	1599	6	561	11	470	10
Çorum	1311	33	765	25	784	10

Kaynak: TUIK (2010), Bölgesel Göstergeler: TR 83

Çorum kişi başı bitkisel üretim değeri açısından Türkiye’de 33. sırada yer alırken kişi başına canlı hayvanlar değerinde 25. sırada, kişi başına hayvansal ürünler değerinde ise 10. sırada yer almaktadır.

Şekil 20: Tarımsal üretim değeri, 2009

Kaynak: TUIK (2010), Bölgesel Göstergeler: TR 83

DIŞ TİCARET

Çorum'un dikkati çeken bir özelliği de dış ticaretin ekonomik hayat içindeki önemidir. Küresel ekonomiye entegre olan Türkiye'de, ortak iş yapma anlayışı ile ölçek sorunlarının üstesinden gelen Çorumlu girişimciler, hammaddeye dayalı yetkinlik alanlarının işaret ettiği sektörlerde gelişme göstererek ulusal ve küresel ölçekte aktör haline gelmişlerdir.

Çorum'lu girişimcilerle yapılan anketin bulguları da Çorum'un ihracatta Türkiye ortalamasının üzerinde bir performans sergilediği yolundadır (bkz Kısım 4). Katılımcıların neredeyse üçte ikisi Çorum'un ihracat alanında Türkiye ortalamasından daha iyi bir performans sergilediği görüşündedir. Dikkate alınması gereken bir husus da, karşılaştırmanın, liberalizasyon, ihracat seferberliği vb. yıllarını içeren, son yirmi- otuz yılı kapsayan, uzun vadeli bir perspektifle değil, son beş yıl için yapılmış olmasıdır. Yani katılımcılar, Avrupa pazarlarına ihracatın yavaşladığı, ihracat için yeni pazarlar, yeni imkanlar arandığı küresel kriz koşullarında Çorum'un yeni koşullara hızla uyum sağladığı ve başarılı olduğu görüşündedir.

GSYH verileri açısından Çorum'un bölge içindeki payı %20'ler civarında olmasına rağmen, bölge ihracatındaki payı daha yüksektir ve bazı yıllarda %28'e ulaşmaktadır. Çorum'un bölge ithalatı içindeki payı ise genelde %10'un altındadır. Bu açıdan dış ticaret açığı vermeyen Çorum, Türkiye'nin dış açığına olumlu katkıda bulunmaktadır. Çorum'un ihracat performansı sürekli artarak 2003'te binde 2 seviyesinden 2011'de binde 5'e yükselmiştir

Dış Ticaret Performansı						
	İhracat Dolar	İthalat Dolar	İhracat bölge içinde % pay	İthalat bölge içinde % pay	İhracat Türkiye içinde % pay	İthalat Türkiye içinde % pay
Yıl	Çorum	Çorum	Çorum	Çorum	TR83	TR83
2003	24.024.410	14.598.789	26,3	7,8	0,2	0,3
2004	34.385.467	31.247.402	21,2	9,8	0,3	0,3
2005	54.992.164	22.433.520	27,5	7,2	0,3	0,3
2006	61.395.356	29.715.647	25,6	7,4	0,3	0,3
2007	80.551.499	35.964.458	23,9	6,1	0,3	0,3
2008	112.353.187	72.154.704	18,1	8,0	0,5	0,4
2009	99.025.503	68.050.694	22,2	11,8	0,4	0,4
2010	113.953.662	65.980.855	24,5	8,9	0,4	0,4
2011	141.930.770	115.172.518	20,7	9,7	0,5	0,5

Kaynak: TULK verilerinden derlenmiştir.

Dış ticaret partnerleri açısından ihracatta Irak, birinci sırada gelmektedir. İhraç ürünlerinin çıkış limanı olan Mersin Serbest bölgesi ise ikinci sırada gelmektedir. TULK tarafından açıklanan bu verilere göre İhracat pazarlarında büyük bir yoğunlaşma olmadığı görülmektedir. İhracat payının %2'nin üzerinde olduğu pazar sayısı sadece sekizdir.

En büyük ticari partnerler				
	İhracat Dolar	İthalat Dolar	İhracat % dağılım	İthalat % dağılım
Irak	15.546.156		11,0	0,0
Mersin Serbest Bölge	10.734.281		7,6	0,0
Almanya	9.006.812	5.353.594	6,3	4,6
Azerbaycan	6.635.065	1.548.648	4,7	1,3
İtalya	5.786.895	4.715.125	4,1	4,1
A.B.D.	5.610.506	5.826.559	4,0	5,1
İran	3.088.863	28.947.781	2,2	25,1
Rusya Federasyonu	2.940.740	21.502.887	2,1	18,7
Ukrayna	1.240.376	14.298.496	0,9	12,4
Diğer	81.343.294	32.979.428	57,3	28,6
Toplam	141.932.988	115.172.518	100,0	100,0

Kaynak: TUIK verilerinden derlenmiştir.

2003-2011 döneminde Türkiye'nin toplam ihracatındaki artış 2 kat, Çorum'un ihracatındaki artış ise 5 kat olmuştur. Bu hızlı artışa rağmen Çorum'un Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı ancak binde birdir. Bu rakamın üretim yeri değil, şirket merkezinin bulunduğu ili esas alması, Çorum'un ihracat açısından taşıdığı önemin rakamlara tam olarak yansımalarını engellemektedir.

İhracat ürünlerinin az sayıda sektörde yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. En önemli ihracat sektörü makinedir. Toplam ihracat içinde makine ihracatının oranı %40'dır. 2003-2011 döneminde ihracat artışı 5 kat olurken makine ihracatındaki artış ise 4,2 kat olmuştur. Makine ihracatının toplam Türkiye ihracatı içindeki payı binde 5'tir.

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar	Toplam Çorum İhracatında % pay	Toplam Çorum İthalatında % pay	İhracat 2003-2011 % artış	İthalat 2003-2011 % artış	Türkiye ihracatı içinde % pay	Türkiye ithalatı içinde % pay
1	Tarım ve hayvancılık	9.371.416	29.593.185	6,6	25,7	362	913	0,18	0,34
2	Ormanlık ve tomrukçuluk	650	855.937	0,0	0,7		8	0,00	0,38
14	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	275.988	876.842	0,2	0,8	7.622	11.035	0,02	0,22
15	Gıda ürünleri ve içecek	14.847.274	11.321.785	10,5	9,8	282	3.299	0,17	0,23
17	Tekstil ürünleri	383.126	327.663	0,3	0,3	87	-32	0,00	0,00
18	Giyim eşyası	11.091	42.964	0,0	0,0	-98		0,00	0,00
19	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	3.387.819	3.053.768	2,4	2,7	204	394	0,44	0,20
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	347.220	7.042.097	0,2	6,1	76.719	7.002	0,05	0,56
21	Kağıt ve kağıt ürünleri	2.268.189	230.782	1,6	0,2	4.697	496	0,16	0,01
22	Basım ve yayım; plak, kaset vb.	8.565	9.089	0,0	0,0	476	8.394	0,01	0,00
24	Kimyasal madde ve ürünler	4.069.538	5.471.630	2,9	4,8	4.017	981	0,06	0,02
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	870.872	1.633.203	0,6	1,4	557	262	0,01	0,04
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	11.318.474	719.335	8,0	0,6	634	435	0,28	0,04
27	Ana metal sanayi	1.107.626	33.246.799	0,8	28,9	1.407	3.401	0,01	0,13
28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	8.057.413	666.954	5,7	0,6	1.588	750	0,13	0,02
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	57.328.458	11.940.491	40,4	10,4	422	100	0,52	0,06
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	2.235	8.576	0,0	0,0	-80	85	0,00	0,00
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	7.901.220	996.689	5,6	0,9	493	826	0,13	0,01
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	20.762	108.282	0,0	0,1		3.493	0,00	0,00
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	1.027.668	1.504.906	0,7	1,3	79.999	315	0,21	0,03
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	10.384.831	162.132	7,3	0,1	683	-71	0,06	0,00
35	Diğer ulaşım araçları	1.606.717	88.252	1,1	0,1			0,08	0,00
36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	7.130.694	320.192	5,0	0,3	14.414	128	0,18	0,01
51	Atık ve hurdalar	184.556	4.950.965	0,1	4,3		8.967	0,03	0,05
	Toplam	141.932.988	115.172.518	100,0	100,0	491	689	0,11	0,05

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Makineyi %10 ile gıda ürünleri ve içecek sektörü izlemektedir. Bu sektörün ihracatında da 2,8 kat artış olmuştur. Tarımın ekonomik aktivite içinde önemli bir yer tuttuğu Çorum'da ihracatın %6.6'sı tarım ve hayvancılık ürünleridir. Tarım ve hayvancılık ürünleri ihracatındaki artış ise 3,6 kattır.

Şu anda Çorum'un toplam ihracatındaki payı çok büyük olmayan bazı sektörlerdeki artış hızı yüksektir. İhracatı hızla artan sektörler taşocakçılığı ve madencilik, ağaç ürünleri, kimyasal madde üretimi, metal ve metal eşya, tıbbi aletler ve mobilyacılık ve diğer ürünlerdir. Türkiye'nin ihracatında çok önemli bir yer tutan ve 2003-2011 döneminde hızla artan tekstil ürünlerinin Çorum'un ihracatındaki yeri sınırlıdır.

Sektörün Çorum ticaretindeki payı/ Türkiye ticaretindeki payı		
ISIC adı	İhracat	İthalat
Tarım ve hayvancılık	1,73	7,14
Ormancılık ve tomrukçuluk	0,03	7,92
Taşocakçılığı ve diğer madencilik	0,18	4,56
Gıda ürünleri ve içecek	1,59	4,83
Tekstil ürünleri	0,03	0,10
Giyim eşyası	0,00	0,03
Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	4,16	4,09
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	0,51	11,70
Kağıt ve kağıt ürünleri	1,53	0,13
Basım ve yayım; plak, kaset vb.	0,05	0,03
	0,00	0,00
Kimyasal madde ve ürünler	0,57	0,34
Plastik ve kauçuk ürünleri	0,13	0,76
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	2,66	0,82
Ana metal sanayi	0,06	2,67
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	1,23	0,36
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	4,90	1,17
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	0,02	0,01
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	1,28	0,22
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	0,01	0,04
Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	1,96	0,68
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	0,58	0,02
Diğer ulaşım araçları	0,77	0,03
Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	1,69	0,21
Atık ve hurdalar	0,28	0,99

Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından hazırlanan ve illerin ihracat potansiyellerinin incelendiği ve her il için ihracat yol haritasının saptandığı çalışmaya göre Çorum bu ihracat yapısıyla sıradan ürün ihraç eden, ürün çeşitliliği yüksek iller arasında yer almaktadır (DTM, 2011). Çok sayıda ilin ihracat sepetinde yer alan ihraç ürünleri sıradan ürün olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde, sıradanlık değeri düşük olan iller, özel/ nadir ürünlerin ihracatında rekabetçi avantaja sahiptir. Çeşitlilik değeri yüksek olan bir ilde, çok sayıda ürün rekabetçi bir şekilde üretilip ihraç edilebilmektedir.

Bu kriterlere göre yapılan değerlendirmede Çorum'un performansı iki kriter açısından da ortalamadır ve Türkiye ortalamalarına göre dört parçaya bölünen genel tabloda Çorum çeşitlilik açısından ortalamanın üzerinde, sıradanlık açısından ise ortalamanın altında kalmaktadır.

İllerin ihracat deseni ile en çok örtüşen ithalat desenine sahip olan ülkeleri saptayan değerlendirmede, Çorum açısından tamamlayıcı nitelik taşıyan ülkeler olarak Rusya, Cezayir, Nijerya, Kazakistan ve Venezuela gibi oldukça geniş bir yelpazedeki ülkeler olarak belirlenmiştir.

DTM tarafından hazırlanan çalışma, nihai olarak illere yönelik teşviklerin dört ana grupta toplanmasının uygun olacağı sonucuna varmıştır:

- Yeni Nesil Yatırım Teşvikleri
- Mevcut Sektörlerin Rekabet Gücünü Arttıracak Devlet Yardımları
- Yeni Sektörlere Yönelik Devlet Yardımları
- Çok Yönlü Devlet Yardımları

Çorum, bu tabloda “nitelikli sıçrama kabiliyeti ve sofistikasyonu yüksek” olan bir il olarak değerlendirilmiş, “teknoloji düzeyi yüksek ve Türkiye’nin prestij ürünleri olabilecek ürünleri konu alan, bu güne kadar verilen destek ve teşviklerin ötesinde yeni nesil teşvik olarak nitelendirilebilecek destekleri içeren yeni bir model” için uygun görülen yirmi il arasına alınmıştır.

KISIM IV

ÇORUM İLİ EKONOMİK PERFORMANS
DEĞERLENDİRME ANKETİ

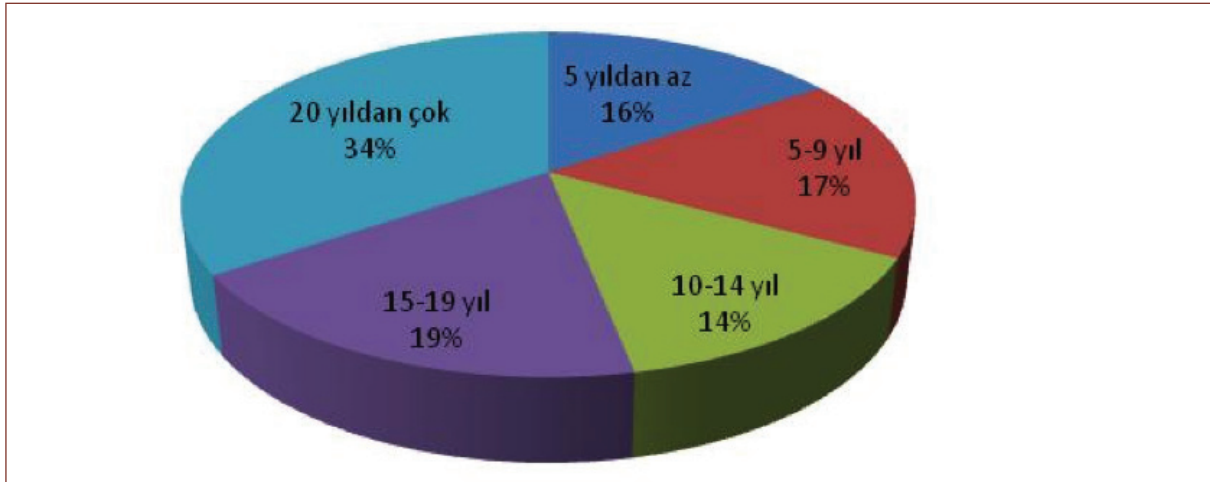
ÇORUM İLİ EKONOMİK PERFORMANS DEĞERLENDİRME ANKETİ

Çorum ekonomisine ilişkin veri kısıtının yoğun olması, niceliksel bilginin yanısıra niteliksel bilgiyi de önemli kılmaktadır. Bu amaçla Çorum'da yüzyüze yapılan görüşmelerin yanısıra, üniversite öğretim üyeleri ve Çorum sanayici ve işinsanları arasında bir anket uygulanmıştır. Çorum'un güncel sorunlarını ve gelecek perspektiflerini tanımlamak amacıyla 1-15 Ağustos 2012 tarihleri arasında uygulanan bu ankete 70 kişi cevap vermiştir.

Anketi Çorum'da faaliyet gösteren firmaların sahip ve yöneticileri arasından 57 kişi cevaplamıştır. Bunun yanı sıra, Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi akademik kadrosundan, İktisat, Maliye ve Siyaset Bilimi ve Kamu yönetimi bölümünden üçer, İşletme bölümünden ise dört kişi ankete katılmıştır.

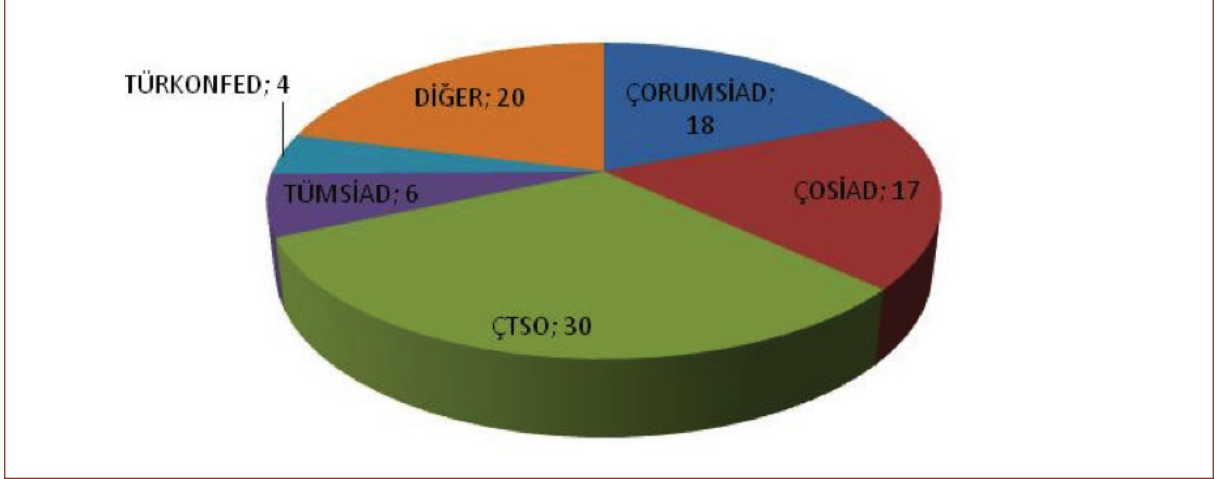
Ankete katılanların büyük bir kısmı Çorumda uzun süredir yaşamaktadır. Hatta 14 kişi yıl belirtmeye gerek duymadan "Çorumlu" olduklarını belirtmekle yetinmiştir. Bu bulgu, TÜİK tarafından yayınlanan demografik verilerle de uyumludur. On beş yıldan uzun süredir Çorum'da yaşayanlar cevap verenlerin yarısından fazladır. Bu durum anket sonuçlarının sağlam bir yerel bilgi birikimini ve kavrayışı yansıttığını düşündürmektedir. Bununla birlikte ankete katılanlar arasında Çorum'a son birkaç yıl içinde gelenlerin de kaydadeğer sayıda bulunması, örnekleme taze ve farklı bir bakış açısı boyutu da kazandırmaktadır.

Şekil 21: Çorum'da Yaşanan Yıl

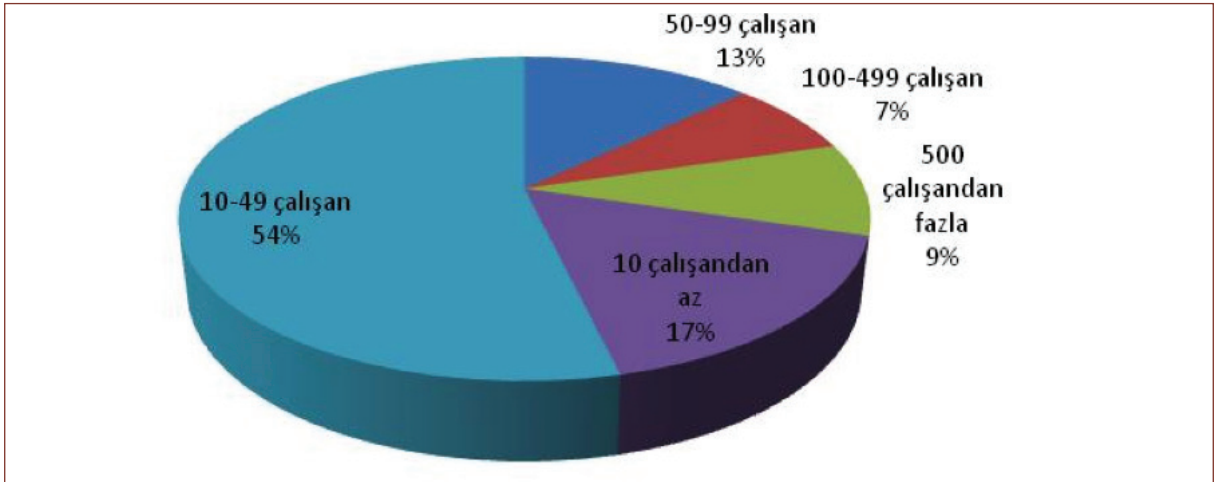
Ankete katılan işinsanı ve yöneticilerden, şirket sahibinin ya da şirketin üye olduğu (en fazla üç) dernek ve odayı belirtmesi istendiğinde 30 katılımcı Çorum Ticaret ve Sanayi Odası'na üye olduğunu belirtmiştir. Firmaların içinde 18 ÇORUMSİAD ve 17 ÇOSİAD üyesi bulunmaktadır. TÜRKONFED ve TÜMSİAD da aklı gelen ve açıklanan kuruluşlar arasında yer almaktadır. Bunların dışında çeşitli meslek odaları, HITİSİAD, Un Sanayicileri Derneği, Otomobilciler Derneği, Değirmenciler Derneği gibi farklı dernek ve kuruluşlar da zikredilmektedir. Dernek çeşitliliği Çorum'da iş hayatının aktif olduğunun bir göstergesidir.

Şekil 22: Şirketin/şirket sahibinin üye olduğu dernek ve odalar

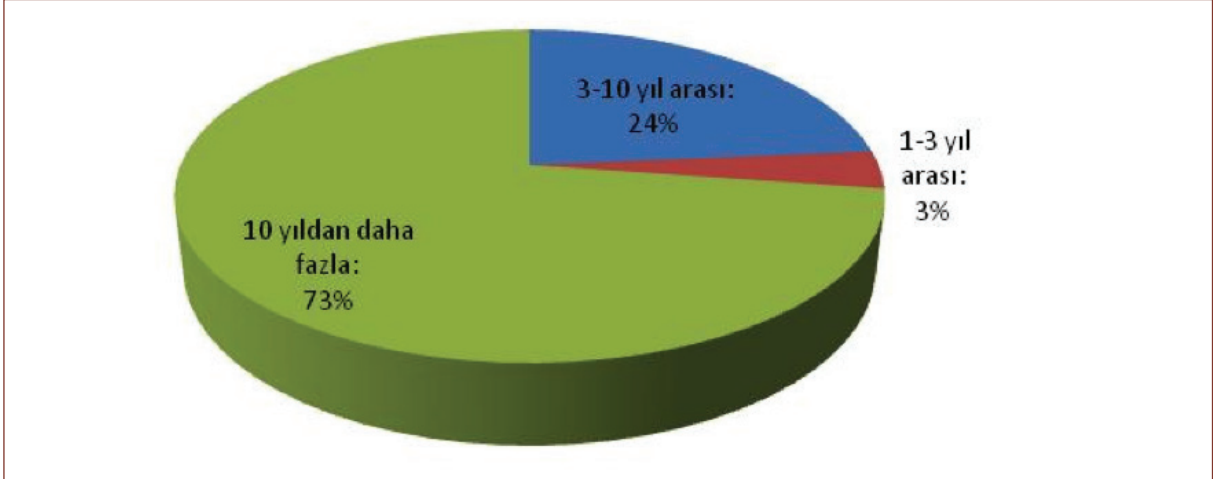
Ankete katılan işinsanı ve yöneticilerin altıda biri yüzden fazla işçi çalıştıran Çorum'un en büyük şirketlerini temsil ediyor. Çorum'un en önemli firmalarının bu ankette yer aldığını söylemek mümkün. Buna karşılık katılımcı firmaların yarıdan fazlasının 10-49 işçi çalıştırıyor olması, yani tipik KOBİ niteliği taşıması, anketin Çorum iş dünyasının özgül yapısını yansıttığının söylenmesine olanak tanıyor.

Şekil 23: Şirketin büyüklüğü

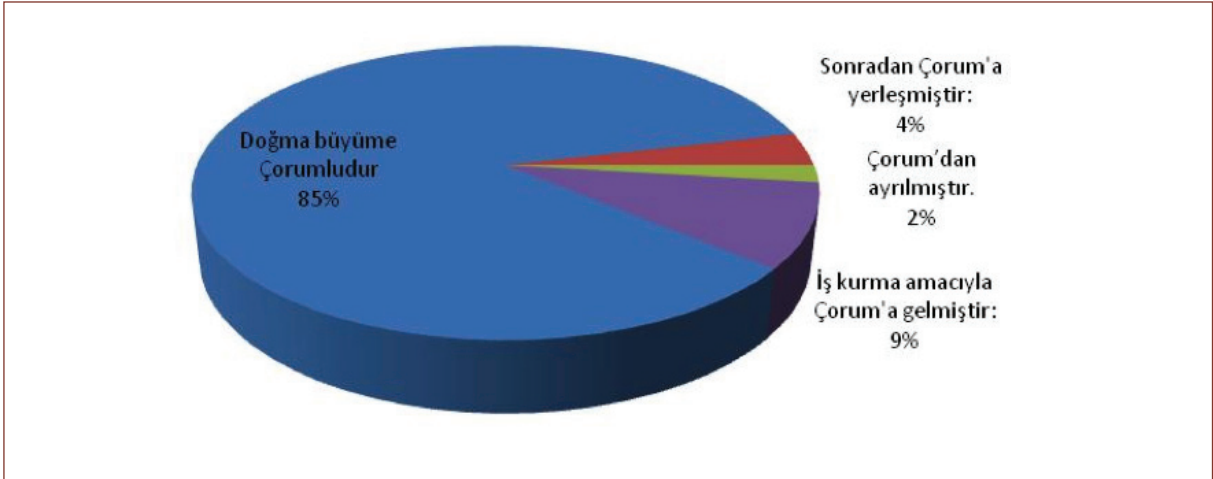
Ankete cevap veren şirketlerin dörtte üçüne yakını kuruluş tarihi on yıldan daha öteye giden şirketlerdir. Bu da Çorum mucizesinin bazı özel koşullardan yararlanmak amacıyla yatırım yapanların eseri değil, uzun yıllardan beri Çorum'da ekonomik faaliyet içinde olanların büyümeleri sonucu olduğunu göstermektedir. Geri kalan dörtte biri oluşturan, son on yılda içinde kurulmuş olan şirketler arasında sadece ikisi son üç yıl içinde kurulmuştur.

Şekil 24: Şirketin kuruluş tarihi

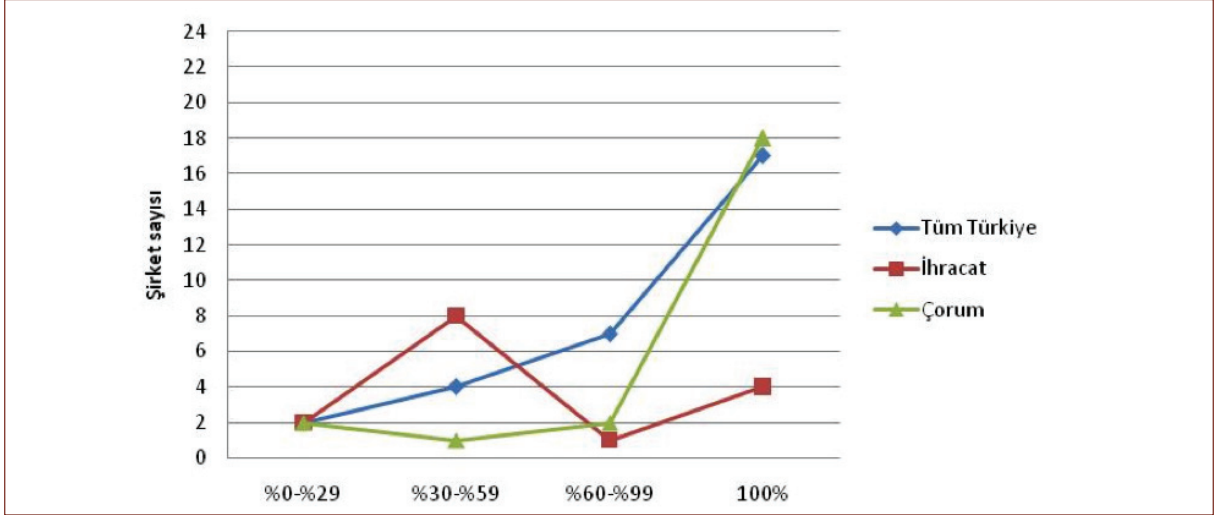
Ankete katılan şirketlerin sahipleri çok büyük ölçüde Çorum'un yerlisidir ve Çorum'da yaşamaktadır. İş kurma amacıyla Çorum'a gelenlerin oranının böylesine düşük olması, Çorum'un ekonomik gelişiminin yerel dinamiklerin eseri olmasının, ilin sanayileşmesi ve sermaye açısından bir çekim merkezi olması doğrultusunda bir kamu politikası olmamasının doğal sonucudur.

Şekil 25: Şirket sahibinin ikamet durumu

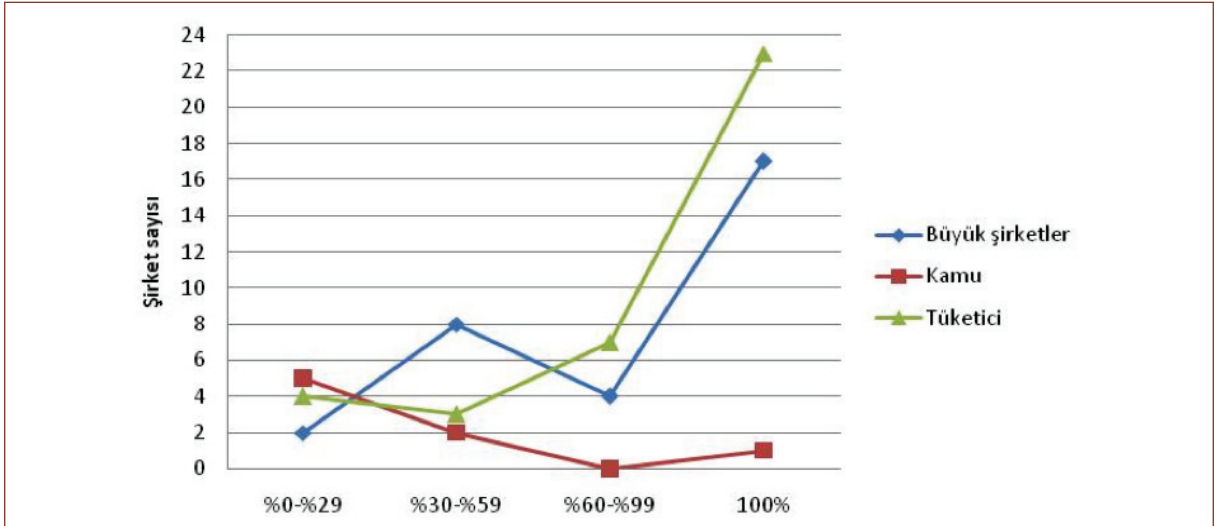

Şirketlerin pazar ve müşteri profiline ilişkin verilen cevaplar birkaç ilginç noktayı gözler önüne sermektedir. Birincisi, ağırlıklı olarak kamuya satış yapan tek bir şirketin olması, diğer firmaların ya büyük şirketlere ya da doğrudan tüketiciye satış yapmasıdır. İkincisi, sadece büyük şirketlere (17 şirket), ya da sadece tüketiciye (23 şirket) satış yapan şirketlerin sayısının büyüklüğüdür. Farklı müşteri türlerine satış yapan firmalar az sayıdadır ve bunların çoğu için kamu sektörü önemli miktarda alım yapan bir müşteri değildir. Bir üçüncü ilginç nokta ise, sadece yerel ölçekte satış yapan firmaların çok sayıda olmasına karşılık, ihracat imkanlarını değerlendiren ve kaydadeğer ölçüde ihracat yapan firmaların da azımsanmayacak sayıda oluşudur.

Şekil 26: Şirketlerin pazar yapısı

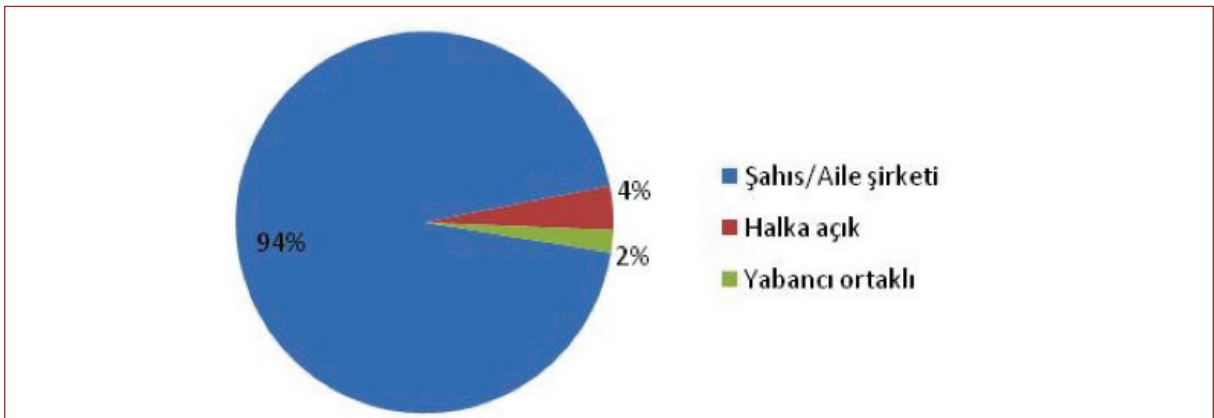

Şekil 27: Şirketlerin müşteri profili

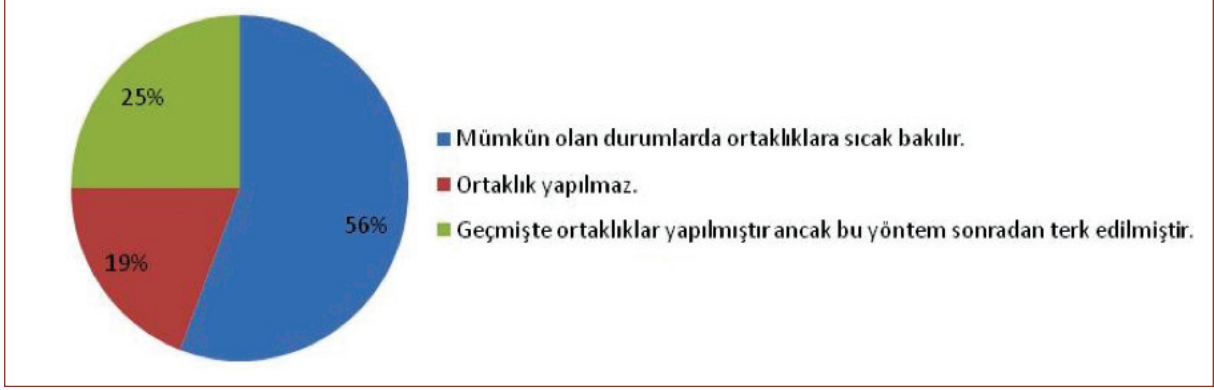
Ankete katılan biri yabancı ortaklı, ikisi halka açık şirket dışında Çorum'daki firmaların tamamı şahıs firması ya da aile şirkettir. Bu durum yöredeki sanayileşmenin nispeten genç olmasının doğal sonucu olarak görülebilir. Ancak geleneklerden beslenen ortaklıklar oluşturmaya açıklık, bir ortaklık kültürünün mevcudiyeti Çorum açısından bir avantaj oluşturmaktadır.

Şekil 28: Ortaklık yapısı

Şekil 29: Ortaklığa bakış

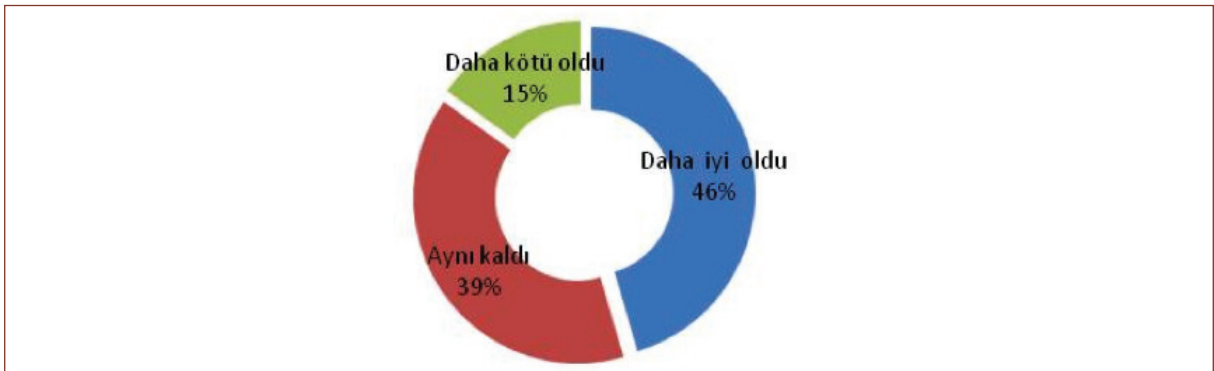
Çorum'un geçmiş ekonomik performansı ile ilgili değerlendirmeler

Bu bölümde 2000'li yıllarda önemli bir gelişme gösterdiğine inanılan Çorum ekonomisinin sergilediği performans incelenmektedir. Performansın ayrıntılı biçimde değerlendirilebilmesinde karşı karşıya olunan niceliksel veri kısıtı karşısında niteliksel verinin önemli bir boşluğu dolduracağı açıktır.

Bu bölümde yer alan sorularda Çorum'un son yıllardaki performansının ne kadar Çorum'a özgü olduğu, ne kadar Türkiye ekonomisindeki genel yüksek performansın yansıması olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu performansın belirleyicileri sektör bazında sorgulanmış ve Çorum modelinin bileşenleri olarak kabul edilen, girişimcilik, küreselleşme ve sanayileşme gibi faktörlerin katkısı ve büyümenin önündeki kısıtların neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Uzun dönemde Çorum'un Türkiye ortalamasının üzerinde bir büyüme hızını koruyarak, Türkiye'nin gelişmiş bölgeleri ile olan gelir farkını kapatabilmesi için hangi sektörlerle yoğunlaşması ve çözülmesi gereken temel sorunların neler olduğu sorgulanmıştır.

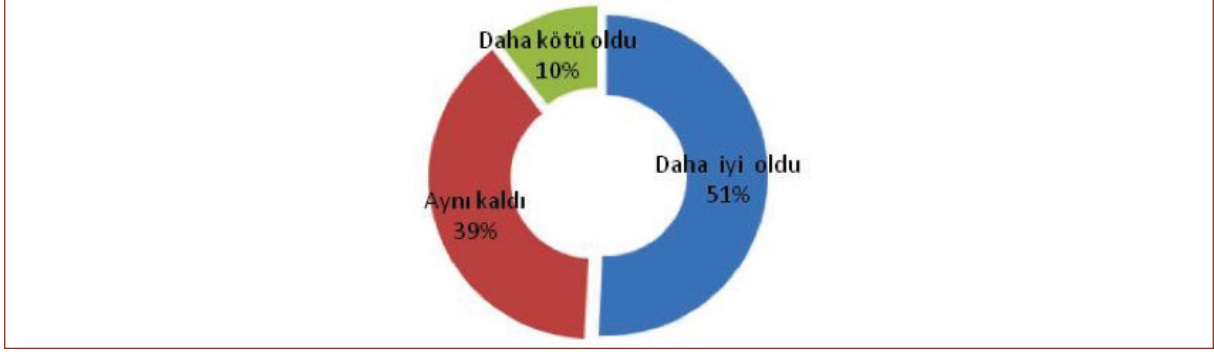
Çorum ekonomisinin nabzını tutan ve ona yön veren kesimi temsil eden anket katılımcılarına göre son beş yılda Çorum'da genel ekonomik koşullar Türkiye ortalamalarının üzerinde seyretmiştir. Katılımcıların yarıya yakını genel durumun Türkiye ortalamasından daha iyi olduğunu belirtmektedir. Durumun daha kötü olduğunu düşünenler % 15 kadardır. Son beş yılın küresel kriz ve sonrasını içerdiği düşünülürse bu dikkati çekecek kadar düşük bir orandır.

Şekil 30: Son beş yılda Çorum'da genel ekonomik koşullar Türkiye ortalamalarına göre

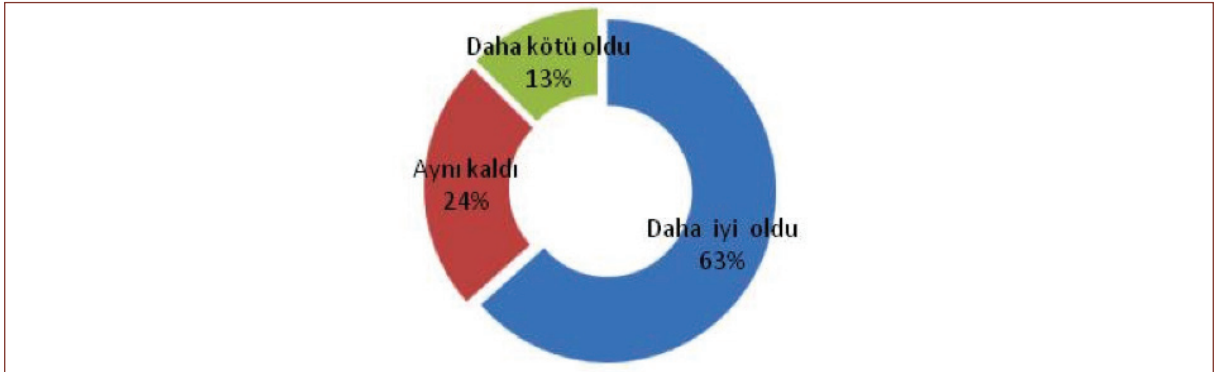
İstihdam olanakları, iş bulma imkanları açısından aynı soru sorulduğunda, katılımcıların olumlu bakış açısı daha da vurgulu bir hal almakta, Çorum'un Türkiye ortalamasından daha kötü durumda olduğunu düşünenlerin oranı % 10'a inmektedir. Yine küresel kriz ve Türkiye'ye yansımalarıyla birlikte düşünüldüğünde Çorum'un ayrıcalıklı bir konumda olduğu görülmektedir.

Şekil 31: Son beş yılda Çorum'da istihdam olanakları Türkiye ortalamalarına göre

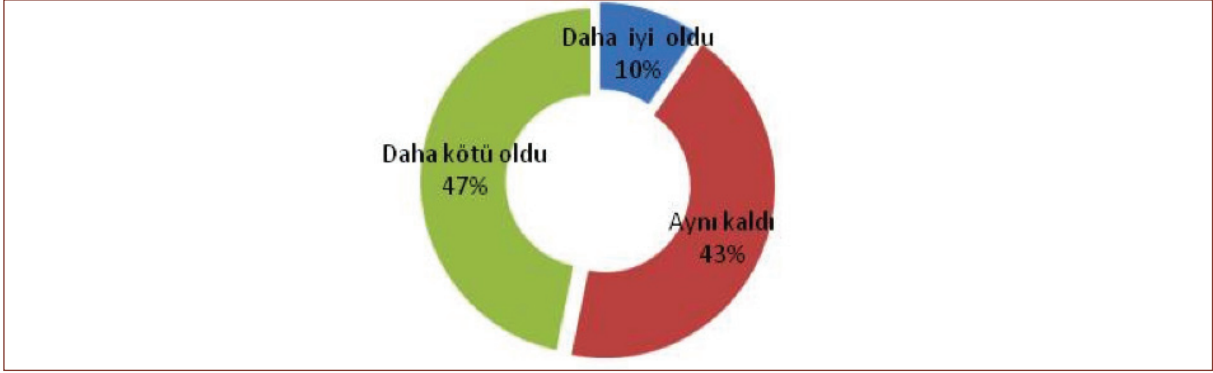
Çorum'un genel ekonomik durumuna ilişkin bu olumlu manzaranın, ilin küresel ekonomiden ve küresel dalgalanmalardan nispeten yalıtılmış, içine kapalı bir ekonomiye sahip olmasından kaynaklandığı akla gelebilir. İhracat konusundaki cevaplar durumun tam da böyle olmadığını ortaya koymaktadır. İhracata ilişkin başka somut verilerle de desteklenen anket katılımcılarının görüşü, Çorum'un ihracatta Türkiye ortalamasının üzerinde bir performans sergilediği yolundadır. Katılımcıların neredeyse üçte ikisi Çorum'un ihracat alanında Türkiye ortalamasından daha iyi bir performans sergilediği görüşündedir. Dikkate alınması gereken bir husus da, karşılaştırmanın, liberalizasyon, ihracat seferberliği vb. yıllarını içeren, son yirmi- otuz yılı kapsayan, uzun vadeli bir perspektifle değil, son beş yıl için yapılmış olmasıdır. Yani katılımcılar, Avrupa pazarlarına ihracatın yavaşladığı, ihracat için yeni pazarlar, yeni imkanlar arandığı küresel kriz koşullarında Çorum'un yeni koşullara hızla uyum sağladığı ve başarılı olduğu görüşündedir. Tek neden olmasa bile, ihracat alanında gösterilen bu başarının ve bu başarının ardında yatan esneklik ve uyum yeteneğinin Çorum'un genel ekonomik performansındaki olumlu görünümü yaratan faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

Şekil 32: Son beş yılda Çorum'dan yapılan ihracat Türkiye ortalamalarına göre

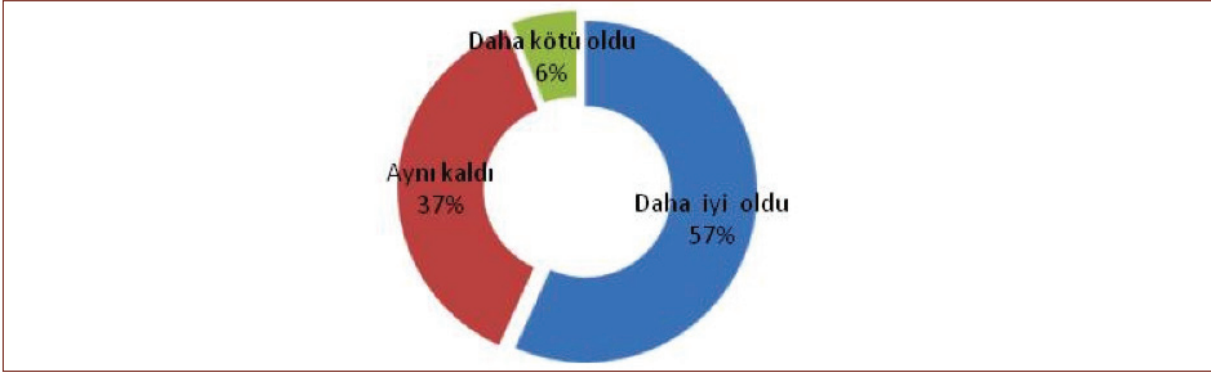
Ankete katılanların hemfikir olduğu tek olumsuz nokta Çorum'da tarım sektörünün genel performansı olarak görünmektedir. Çorum'da tarımın iyi bir performans gösterdiğini düşünen %10'luk küçük bir azınlık dışında kalanlar yarı yarıya, ya ilin tarımsal performansının aynı kaldığını ya da Türkiye'nin gerisinde kaldığı görüşündedir. Kısım 2 de yer alan bilgilerden de ortaya çıktığı gibi sektörler itibarıyla verimlilik karşılaştırması, tarım sektöründeki verimliliğin diğer sektörler için çok daha düşük olduğunu göstermektedir. Seracılık, organik tarım ya da modern büyük tarımsal işletmeler aracılığıyla Türkiye tarımının genel sorunlarını aşma yolundaki yerel girişimlerden Çorum'un yeterince pay almadığı ortadadır. Ankete katılanların görüşü bu soruna dikkat çekmektedir.

Şekil 33: Son beş yılda Çorum'da tarım sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

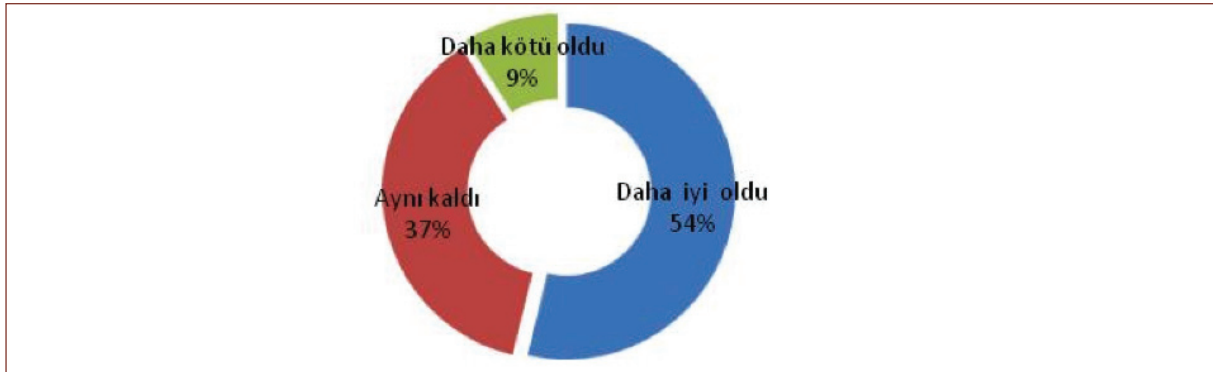
Tarım konusundaki olumsuz genel görüşe karşılık, sanayi sektöründeki performansın olumlu olduğu doğrultusunda bir fikir birliği vardır. Son beş yılda Türkiye ortalamasından daha kötü bir performans gösterildiğini düşünenler %6 gibi çok küçük bir orandadır. Çorum ekonomisine yön verenlerin ilin genel ekonomik başarısının arkasında sanayi sektörünün performansının yattığını düşündükleri açıktır.

Şekil 34: Son beş yılda Çorum'da sanayi sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

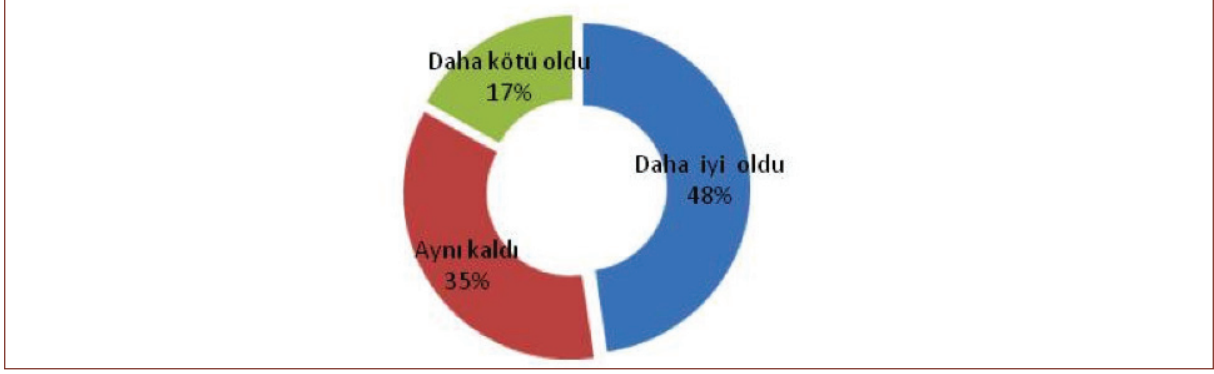
İnşaat sektörünün de sanayi sektörüne paralel bir biçimde, Türkiye ortalamasına kıyasla Çorum'da daha iyi bir performans gösterdiği düşünülmektedir.

Şekil 35: Son beş yılda Çorum'da inşaat sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

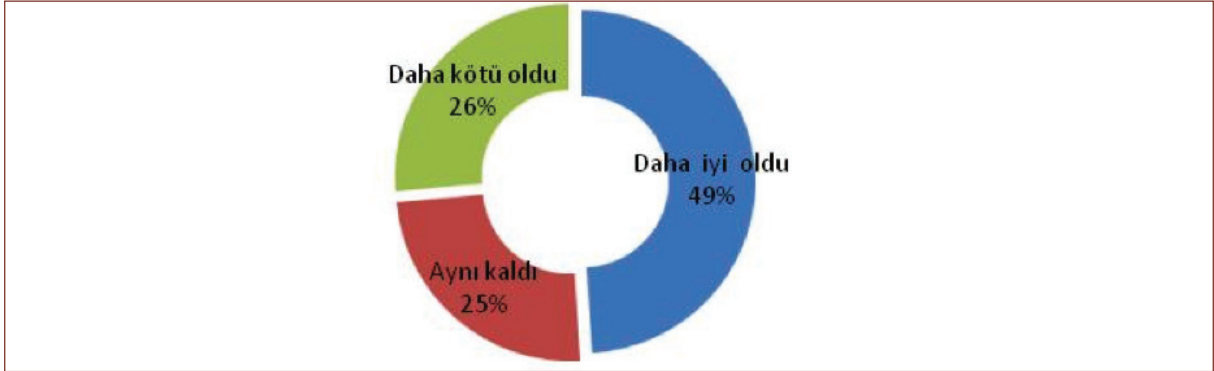
Ticaret alanında da benzer bir olumlu görüş hakimdir. Ankete katılanlar arasında Çorum'daki durumun Türkiye ortalamasından daha iyi olduğunu düşünenlerin oranı yarıya yakındır. Ticaret sektörünün genel performansının Türkiye ortalamasının gerisinde kaldığını düşünenlerin oranı diğer tarım dışı sektörlerle kıyasla biraz daha fazladır. Bu durumu ticaretin konjonktür dalgalanmalarından en hızlı etkilenen sektör oluşuyla açıklamak mümkündür.

Şekil 36: Son beş yılda Çorum'da ticaret sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

Nihayet ankete katılan Çorum iş dünyası temsilcilerinden kendi iş kollarını Çorum'daki diğer işkollarıyla karşılaştırmaları istendiğinde, cevap verenlerin yaklaşık yarısı durumlarının diğer sektörlerle kıyasla daha iyi olduğunu belirtmekte, durumlarının daha kötü ya da aynı olduğunu düşünenler ise, her biri katılımcıların dörtte biri büyüklüğünde bir grup oluşturmaktadır. Karşılaştırma yaparken özellikle başarılı işkollarının akla gelmesi, kendi sektörünün diğerlerinden geride kaldığını düşünenlerin oranının yüksekliğini açıklayabilir. Kendi sektörünün Çorum'da diğer sektörlerden daha parlak bir performans gösterdiğini düşünenlerin oranının yüksekliğinin nedenlerinden biri ankete katılanlar arasında sanayicilerin oranının yüksekliği olabilir. Her halükarda bu tablo Çorum iş dünyasına yön veren kesimin olumlu bakış açısını yansıtmaktadır.

Şekil 37: Son beş yılda Çorum'da sektörünüzün performansı Çorumdaki diğer sektörlerle kıyasla

Çorum'un gelecekteki ekonomik performansı ile ilgili değerlendirmeler

Bu bölümde yer alan sorularda Çorum ekonomisinin nabzını tutanların Çorum ekonomisinin geleceğine ilişkin görüşleri derlenmiş, Çorum ekonomisine yön verenlerin Çorum'un ekonomik hayatının gelişmesine dair perspektiflerinin, sorunlar ve çözümler üzerine değerlendirmelerinin sergilenmesi amaçlanmıştır.

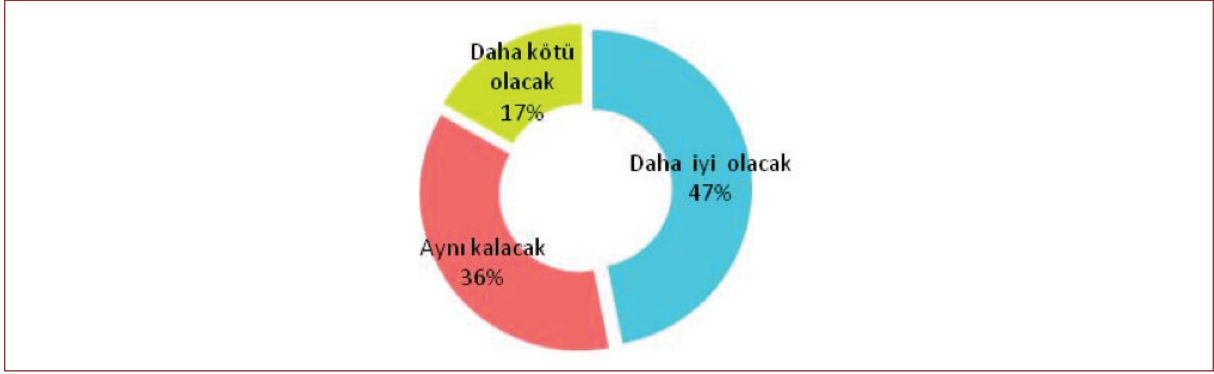
Ankete cevap veren Çorum iş dünyası temsilcilerinin geleceğe ilişkin beklentileri çok büyük ölçüde olumludur. Anket katılımcılarına göre önümüzdeki beş yıl içinde Çorum'da genel ekonomik koşullar Türkiye ortalamalarının üzerinde olumlu bir tablo oluşturacaktır. Katılımcıların yarıdan fazlasına göre genel durum Türkiye ortalamasından daha iyi olacaktır. Çorum'un Türkiye'nin genel ekonomik gelişmesinden daha hızlı gelişeceği beklentisi içinde olanlar %54'ü bulmaktadır. Bu oran son beş yıla ilişkin değerlendirmesi olumlu olanların oranından da yüksektir. Çorum iş dünyası önümüzdeki döneme kayda değer bir özgüven ve iyimserlikle bakmaktadır.

Şekil 38: Gelecek beş yılda Çorum'da genel ekonomik koşullar Türkiye ortalamalarına göre

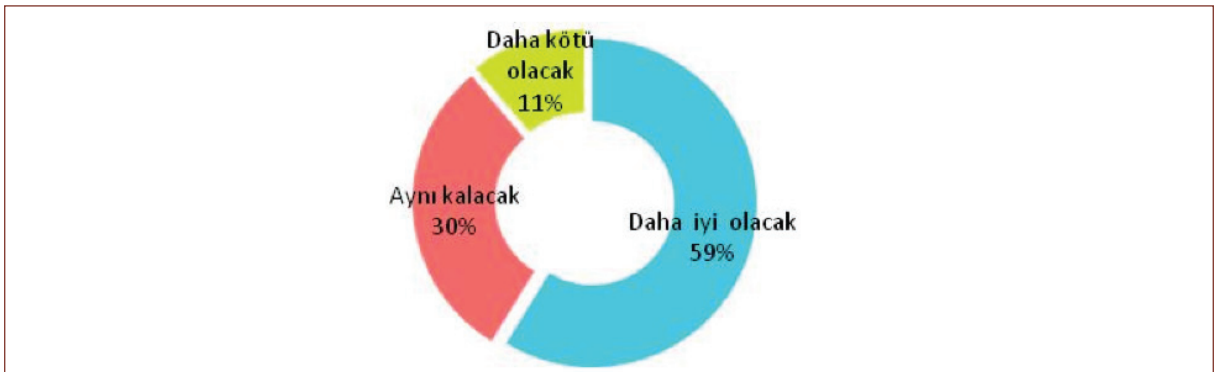
İstihdam olanaklarına ilişkin beklentiler de genel ekonomik koşullara ilişkin beklentilerle paralellik arz etmektedir. İstihdam koşullarının Türkiye ortalamalarının üzerinde seyredeceğini düşünenler biraz azalsa da yine yarıya yakın bir oranda kalmaktadır.

Şekil 39: Gelecek beş yılda Çorum'da istihdam olanakları Türkiye ortalamalarına göre

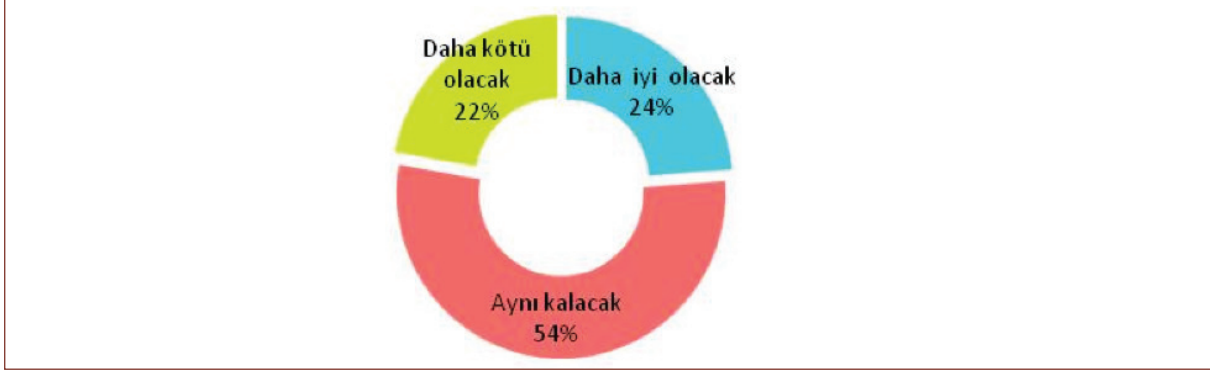
Buna karşılık ihracat alanında geleceğe yönelik iyimser beklentiler daha da vurguludur. Çorum'dan yapılan ihracatın önümüzdeki yıllarda daha iyi olacağını düşünenlerin oranı, genel ekonomik koşulların daha iyi olacağını düşünenlerin oranından daha yüksek, ihracat alanında bir sorun yaşanacağına düşünenlerin oranı, genel olarak ekonomik bir sıkıntı yaşanacağını düşünenlerin oranından daha azdır. Bu durum ihracat alanında Çorum'un önemli bir birikim sağladığı, bu birikimin konjonktürel sıkıntıları aşmayı sağlayacağı fikrinin ankete katılanlar arasında kabul gördüğü anlamına gelmektedir. Çorum iş dünyasında bu görüşün yaygınlığı, ihracat pazarlarında rekabet etme kararlılığının bir göstergesi olarak da okunabilir.

Şekil 40: Gelecek beş yılda Çorum'da yapılan ihracat Türkiye ortalamalarına göre

Geleceğe yönelik olumlu bakış açısının tek istisnasını tarım sektörü oluşturmaktadır. Tarım sektörünün durumunda kaydadeğer bir değişiklik olmayacağını düşünenlerin oranı yarıdan fazladır. Geri kalanlar arasında Çorum'da tarım sektörünün performansının Türkiye ortalamasının üzerinde olacağını bekleyenlerle altında kalacağını bekleyenler yaklaşık aynı orandadır. Yine de Çorum'da tarım sektörünün durumuna ilişkin geleceğe yönelik değerlendirmenin, geçmiş beş yıllık duruma ilişkin değerlendirmeden daha olumlu olduğu not edilmelidir.

Şekil 41: Gelecek beş yılda Çorum'da tarım sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

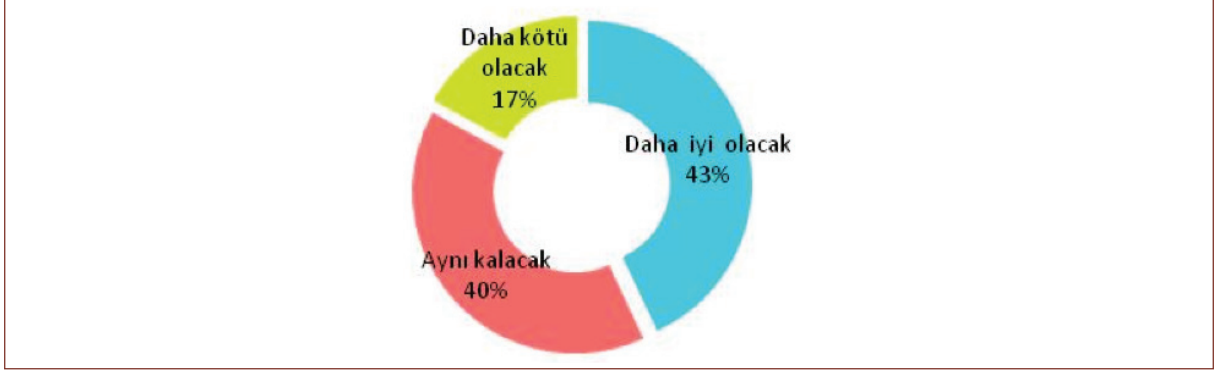
Çorum'da sanayi sektörünün performansına ilişkin olumlu beklentiler ise genel ekonomik ortama ilişkin beklentilerin de üzerindedir. Anketi cevaplayanların yarıdan fazlası Çorum sanayisinin Türkiye ortalamalarının üzerindeki performansını önümüzdeki beş yıl boyunca sürdüreceğini düşünmektedir. İşlerin tersine dönebileceğinden endişe edenlerin oranı artsa da yakın gelecekte Çorum'un Türkiye ortalamalarında veya üzerinde gelişeceğini bekleyenlerin oranı beşte dördün üzerindedir. Bu durum Çorum'un gelişmesine ilişkin olumlu beklentilerin sanayi sektörünün performansına dayalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 42: Gelecek beş yılda Çorum'da sanayi sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

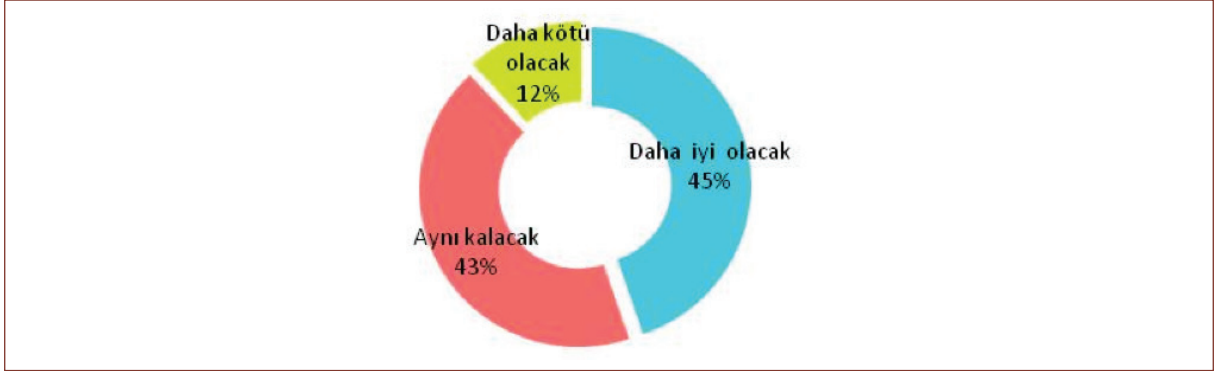
İnşaat sektörünün performansına ilişkin beklentiler de sanayi sektörüne ilişkin olumlu beklentileri (biraz daha zayıf bir biçimde) takip etmektedir.

Şekil 43: Gelecek beş yılda Çorum'da inşaat sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

Çorum'da ticaret sektörünün de önümüzdeki beş yıl içinde Çorum sanayisinin estireceği rüzgarla olumlu yönde hareket edeceği beklenmektedir. Ticaret sektörünün performansının Türkiye ortalamalarının altında kalacağını düşünenlerin oranı oldukça düşüktür. Ankete katılanların %90'ı yarı yarıya ticaret sektörünün ya Türkiye ortalamalarında ya da bunun üzerinde bir performans göstermesini beklemektedir.

Şekil 44: Gelecek beş yılda Çorum'da ticaret sektörünün genel performansı Türkiye ortalamalarına göre

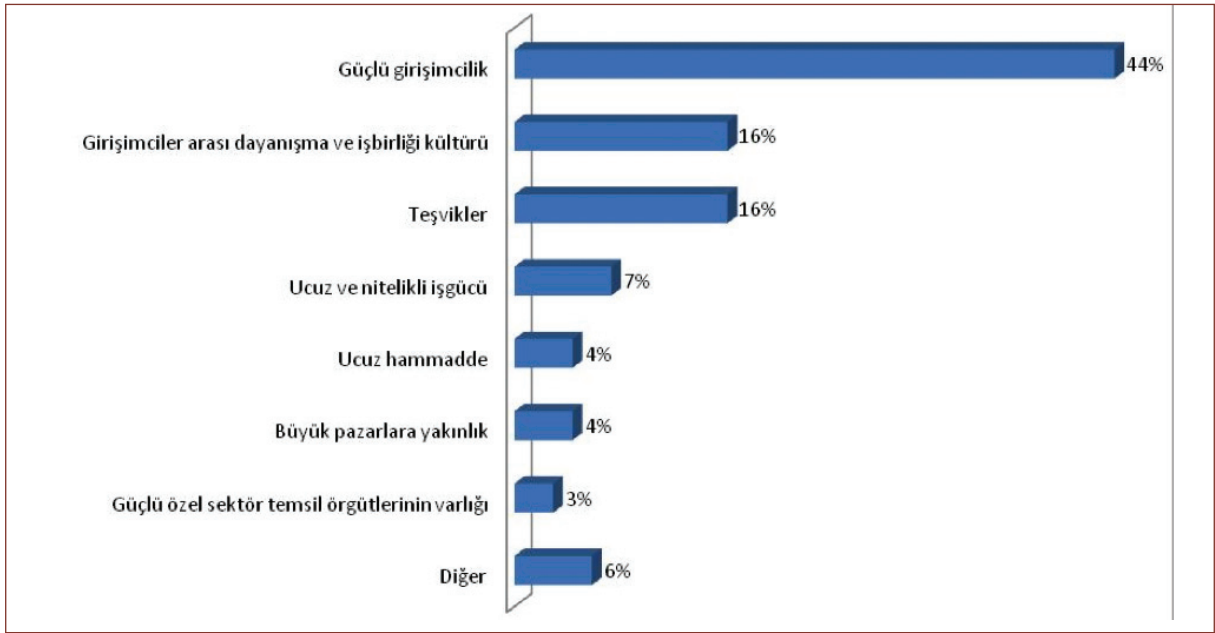
Yine son olarak önümüzdeki beş yıllık performans beklentileri açısından ankete katılan Çorum iş dünyası temsilcilerinden kendi iş kollarını Çorum'daki diğer işkollarıyla karşılaştırmaları istendiğinde, cevap verenlerin sadece %13'ü olumsuz bir beklenti bildirmektedir. Geri kalanların yarısı Çorum'daki gelişimle aynı hızda bir gelişme beklemekte, diğer yarısı ise Çorum ortalamasının da üzerinde bir performans öngörmektedir. Gelecek beklentilerindeki iyimserlik, son beş yıla ilişkin olumlu değerlendirmelerin üzerindedir. Bu tablo Çorum iş dünyasına yön veren kesimin geleceğe yüksek bir özgüvenle baktığını göstermektedir.

Çorum'un sorunları ve çözüm önerileri ile ilgili değerlendirmeler

Çorum'un ekonomik başarısının arkasında yatan faktörlerin ayrıntılı araştırılması pek çok çalışmaya konu olabilir. Çorum'daki güçlü girişimciliğin bütün bu çalışmalarda ilk sırada yer alacağını öngörmek mümkündür. Dahası, "güçlü girişimcilik" faktörü Çorum iş dünyası temsilcilerinin zihninde Çorum ekonomisinin gelişimindeki esas faktör olduğu doğrultusunda bir yer tutmuş durumdadır. Ankete katılanların yarıya yakını, sunulan çok sayıda seçenek arasında güçlü girişimciliğin Çorum'un parlak performansının esas belirleyeni olduğu görüşündedir. Girişimciler arasındaki dayanışma ve işbirliği kültürü, teşvikler, ucuz ve nitelikli işgücü de zikredilen faktörler arasında yer almaktadır. Ancak özel durumlarda ön plana çıktığı için akla gelen diğer faktörlere kıyasla Çorum ekonomisine yön verenlerin algısında girişimcilik faktörü açık arayla en öndedir.

Şekil 46: Çorum ekonomisinin gelişiminde önemli faktör

Çorum'un performansına ilişkin genel görüş birliğine karşılık, Çorum ekonomisinin gelişiminin önündeki en önemli kısıt konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ucuz hammadde teminindeki zorluklar ve ulaşım altyapısının zayıflığı en öne çıkan engeller olarak görülmektedir. Üçüncü kuşak girişimcilerde dayanışma

Şekil 47: Çorum ekonomisinin gelişimi karşısındaki en önemli kısıt

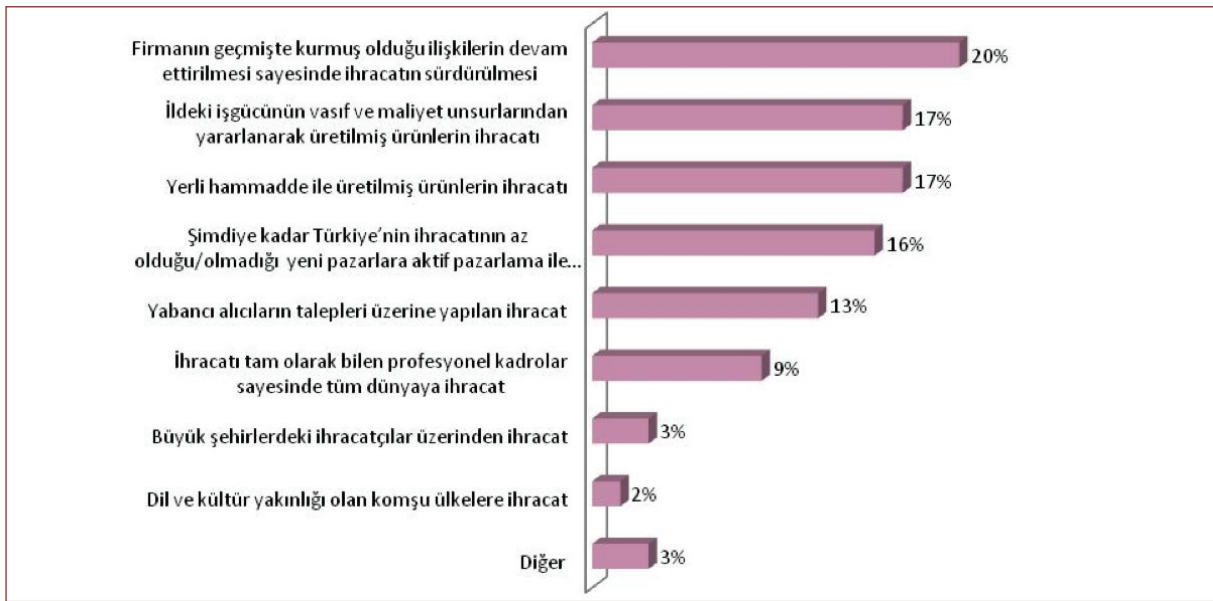

ve işbirliği kültürünün zayıflaması da bir sorun olarak düşünülmektedir. Çorum'un gücünü oluşturan girişimciliğin daha geliştirilmesi gerektiği kanaatinde olanlar da bulunmaktadır. Ucuz ve nitelikli işgücü teminindeki zorluklar da engellerden biri olarak zikredilmektedir. Gerçek bir soruna tekabül etmesine karşılık kamu yatırımlarının yetersizliğinden, eski teşvik sisteminin dezavantajlı yönlerinden yakınların oranının düşüklüğü de dikkat çekicidir.

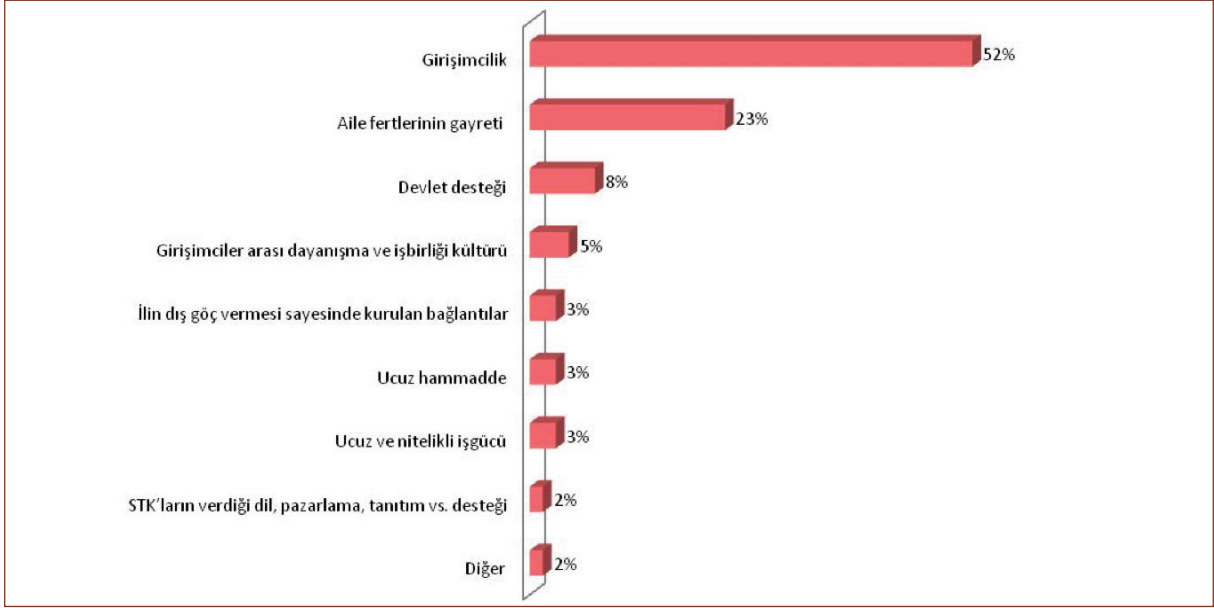
Çorum'un ihracat profilini ortaya çıkarmaya yönelik soruya verilen cevaplarda dört unsur öne çıkmaktadır. Firmanın geçmişte kurmuş olduğu ilişkilerin devam ettirilmesi sayesinde ihracatın sürdürülmesi doğal olarak ön plandadır. Ancak şimdiye kadar Türkiye'nin ihracatının az olduğu, hatta hiç olmadığı yeni pazarlara aktif pazarlama, ihracat çabalarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İhracatta, yerel imkanların seferber edilmekte ve yerli hammaddelerle üretilmiş ürünler kullanılmaktadır. Yerel düzeyde üretim sürecinde oluşmuş nitelikli ve ucuz işgücü de ihracat açısından önemli bir faktördür.

Şekil 48: Çorum'un ihracat profilinde öne çıkan unsurlar

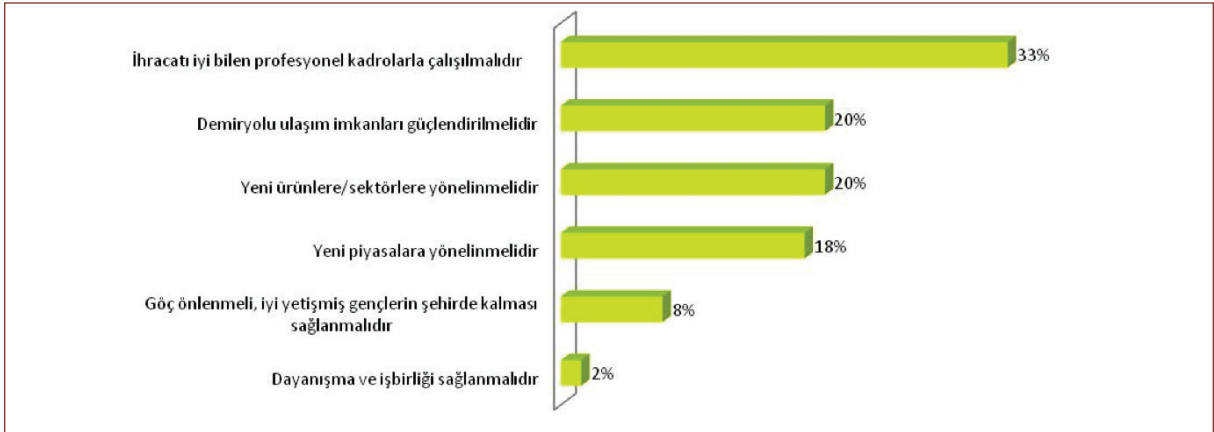
Ancak katılımcılara göre Çorum'un dikkat çekici ihracat başarısının ardında yatan esas faktör girişimciliktir. Katılımcıların yarısından fazlası ihracat başarısının ardında girişimciliğin bulunduğunu, dörtte biri ise aile fertlerinin gayretinin başta geldiğini belirtmektedir. Devlet desteği, ucuz hammadde, işgücü, STK'ların verdiği dil, pazarlama, tanıtım desteği gibi faktörleri önemli bulanlar varsa da bunlar küçük bir azınlık oluşturmaktadır.

Şekil 49: Çorum'un ihracat başarısının ardında yatan faktörler

Ankete katılanlar ihracat alanındaki başarısının arkasındaki esas itici gücün girişimcilik olduğunu düşünmelerine rağmen, bu başarının sürdürülmesi ve ihracatın artırılması için profesyonelleşmenin gerektiğinin de farkındadır. Yeni ürünler, yeni sektörler ve yeni pazarlara yönelerek ihracat imkanlarının çeşitlendirilmesi de öncelikli bir konu olarak görülmektedir. Yaygın olarak dile getirilen ve doğrudan doğruya Çorum iş dünyasının çabalarıyla sonuçlandırılmayacak, kamu yatırımı gerektiren tek önlem, demiryolu ve havaalanı başta olmak üzere ulaşım imkanlarının güçlendirilmesidir. Farklı alanlardaki başka sorunlarla ilgili olarak da gündeme gelen demiryolu bağlantısı ve havaalanı talebi, ihracatı artırmak için yapılması gerekenler arasında ağırlıklı olarak vurgulanmaktadır.

Şekil 50: Çorum'un ihracatının artırılması için yapılması gerekenler

Çorum iş dünyası temsilcileri Çorum'un gelişmesinin önünde en büyük engel olarak, sorunlar ve çözüm önerileri konusunda bir fikir birliği olmamasını göstermektedir. Bunun arkasından gelen engeller arasında Çorum'un sorunlarının merkezi idareye yeterince aksettirilememesi ve Çorum'un gelişme potansiyelinin merkezi idare tarafından yeterince önemsenmemesi yer almaktadır. Bu manzara, Çorum için öncelikli olarak atılması gereken adımın ilin sorunlarını ve çözüm önerilerini gündeme taşıyacak yerel toplumsal örgütlenmelerin ve STKların güçlendirilmesi olduğunu akla getirmektedir. Mevcut kanalların, yerel yönetim örgütlerinin, siyasi partilerin, derneklerin, STKların Çorum'daki durumu bu gözle değerlendirilmeli ve gerektiğinde yeni kanallar da oluşturularak Çorum'un önünü açmanın, merkezi idareye Çorum'un sesini

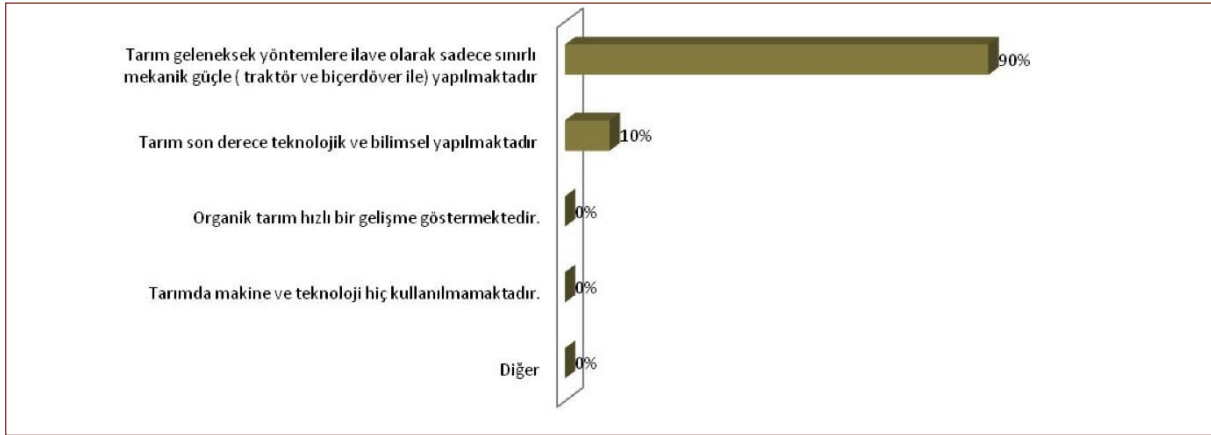
duyurmanın yolları araştırılmalıdır. Önemli sorunlar arasında sayılan üniversite-sanayi işbirliği de bu kapsamda içinde ele alınmalıdır.

Şekil 51: Çorum'un gelişiminin önündeki en büyük engel

Ankete katılanlar Çorum'da tarımın geleneksel yöntemlerle ve buna ilave olarak sadece sınırlı ölçüde traktör ve biçerdöver kullanılarak yapıldığı konusunda hemfikirdir. Küçük bir azınlık dışında tarımda bilimsel ve teknolojik imkanların yeterince kullanılmadığı görüşü hakimdir.

Şekil 52: Çorum'da tarımın durumu

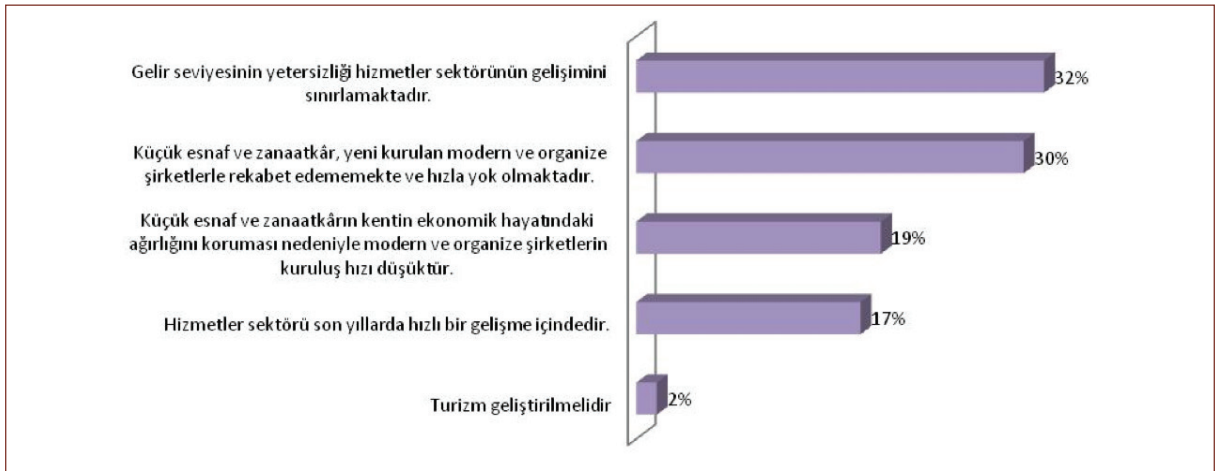
Ankete katılanlar Çorum'da sanayinin durumuna ilişkin oldukça gerçekçi bir bakış açısına sahiptir. Sanayide düşük bir teknolojinin kullanıldığını düşünenler ya da tersine gelişmiş bir teknolojiyle yüksek katma değer ürettiği fikrinde olanlar, Ar-Ge ve inovasyonda hızlı bir ilerleme gözlemleyenler azınlıktadır. Orta derece gelişmiş bir teknoloji kullanıldığını ve ortalama düzeyde katma değer ürettiği görüşünde olanların oranı yarıdan fazladır. Sanayileşme ve ihracat alanındaki yakın geçmişteki başarının gözleri kamaştırmadığı ve yapılması gerekenler konusunda gerçekçi bir açık görüşlülüğün yaygın olduğu görülmektedir.

Şekil 53: Çorum'da sanayiinin durumu

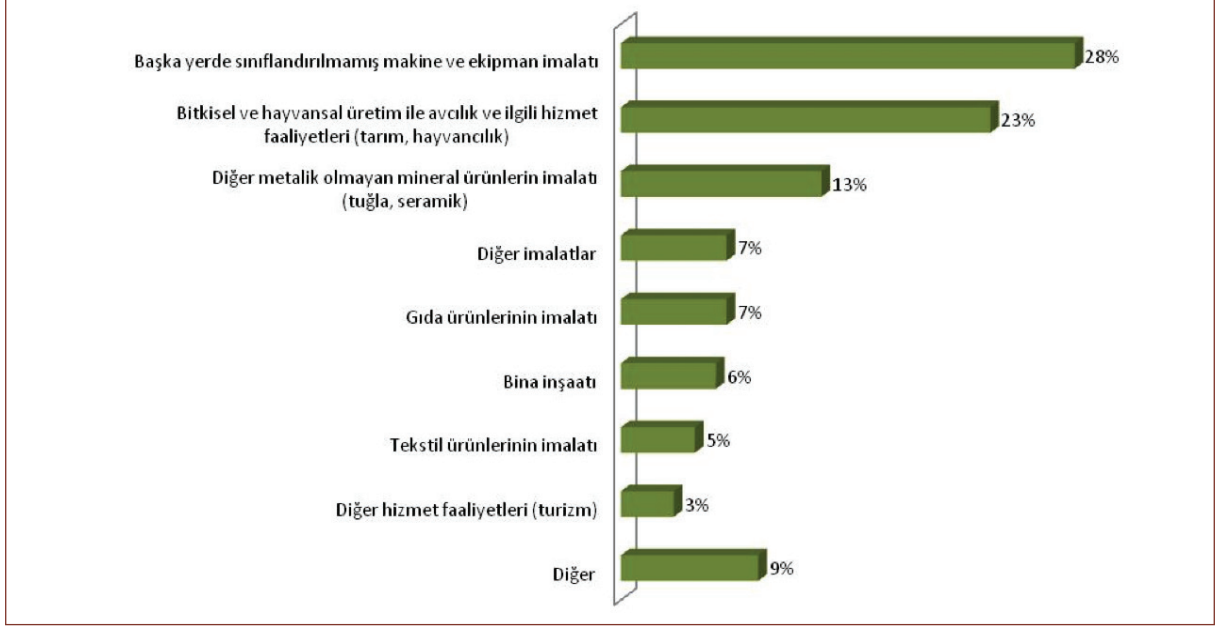
Çorum'da hizmet sektörlerinin sanayileşmenin gerisinde kaldığı konusunda genel bir kanaat anketi cevaplayanlar arasında yaygındır. Hizmet sektörlerinin son yıllarda hızlı bir gelişme içinde olduğunu düşünenler beşte birin altındadır. Hizmet sektörlerine ilişkin saptamalar bu sektörlerin görece olarak zayıf kaldığı görüşüne dayanmakta ve bu durumu farklı şekillerde gerekçelendirmektedir. Ağırlıklı görüş, ildeki gelir seviyesinin yetersizliğinin hizmet sektörlerinin gelişimini sınırladığı yolundadır. Küçük esnaf ve zanaatkarların modern şirketlerle rekabet edemedikleri için yok olmakta oldukları, ancak Çorum çapında hala bir ağırlık taşıdıkları için modern şirketlerin Çorum'da kuruluş hızının da sınırlı kaldığı düşünülmektedir.

Şekil 54: Çorum'da hizmet sektörlerinin durumu

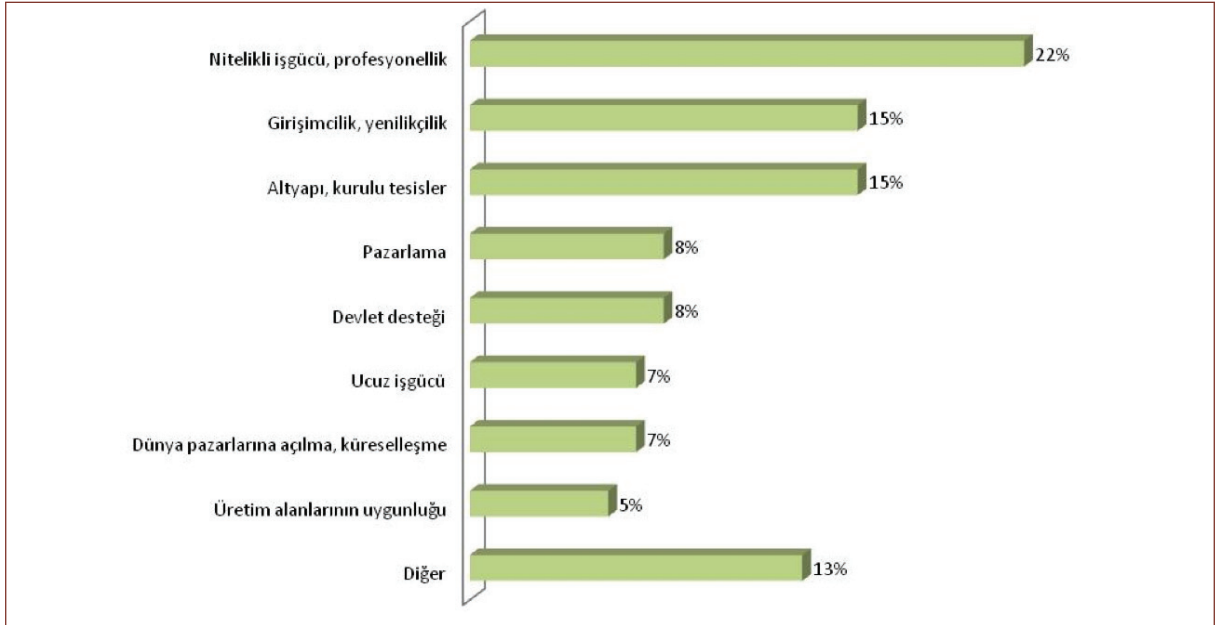
Çorum'da halihazırda gelişmiş olan ve daha da gelişeceği düşünülen sektörler arasında ilk sırayı makine ve ekipman imalatı almaktadır. Sorun ve sıkıntılara rağmen genel olarak tarım ve hayvancılık zikredilen ikinci önemli sektördür. Tuğla, kiremit ve seramik üretimi gelişkin ve daha da gelişeceği düşünülen bir diğer sektördür.

Şekil 55: Çorum'da halihazırda gelişmiş olan ve ileride daha da gelişeceği düşünülen sektörler

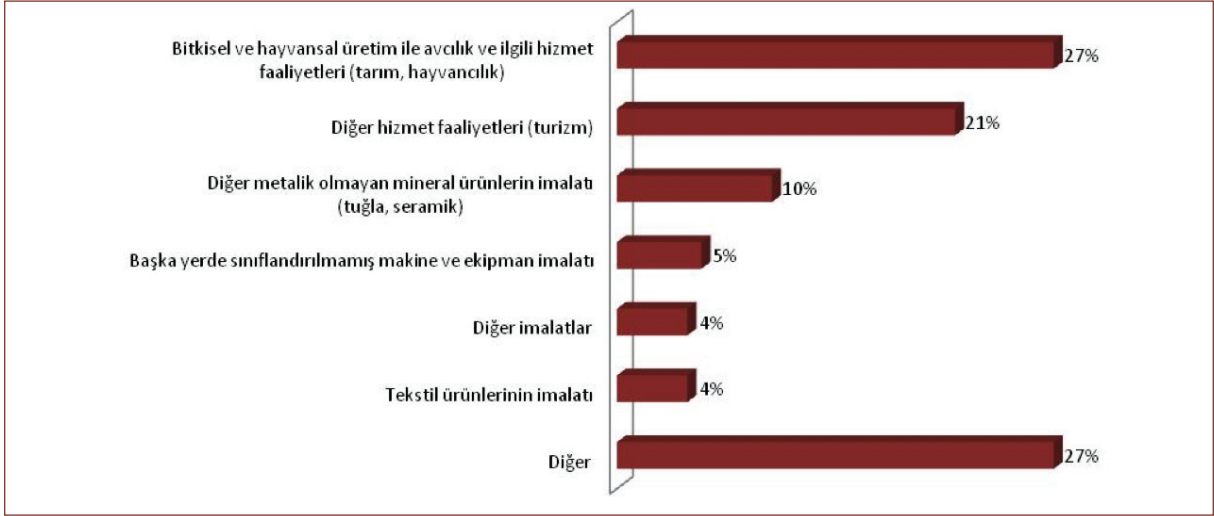
Gelişkin ve önü açık sektörlerin daha da gelişmesini sağlayacak temel faktörlerin başında profesyonelleşme ve işgücünün niteliğinin yükseltilmesi, bunun hemen ardından da girişimcilik ve yenilikçilik yer almaktadır. Girişimcilik sayesinde gerçekleştirilen atılımın sürekliliğini sağlamak için profesyonelleşme ve yenilikçiliğin önemi Çorum iş dünyası tarafından benimsenmiş görülmektedir. Yerel altyapı ve mevcut imkanların değerlendirilmesi, pazarlama çabalarının geliştirilmesi, devlet desteği, dünya pazarlarına açılma gibi farklı konular da ankete katılanlar tarafından önemsenmektedir.

Şekil 56: Çorum'da gelişmiş olan ve daha da gelişeceği düşünülen sektörlerin bu gelişmelerinin temel belirleyicisi

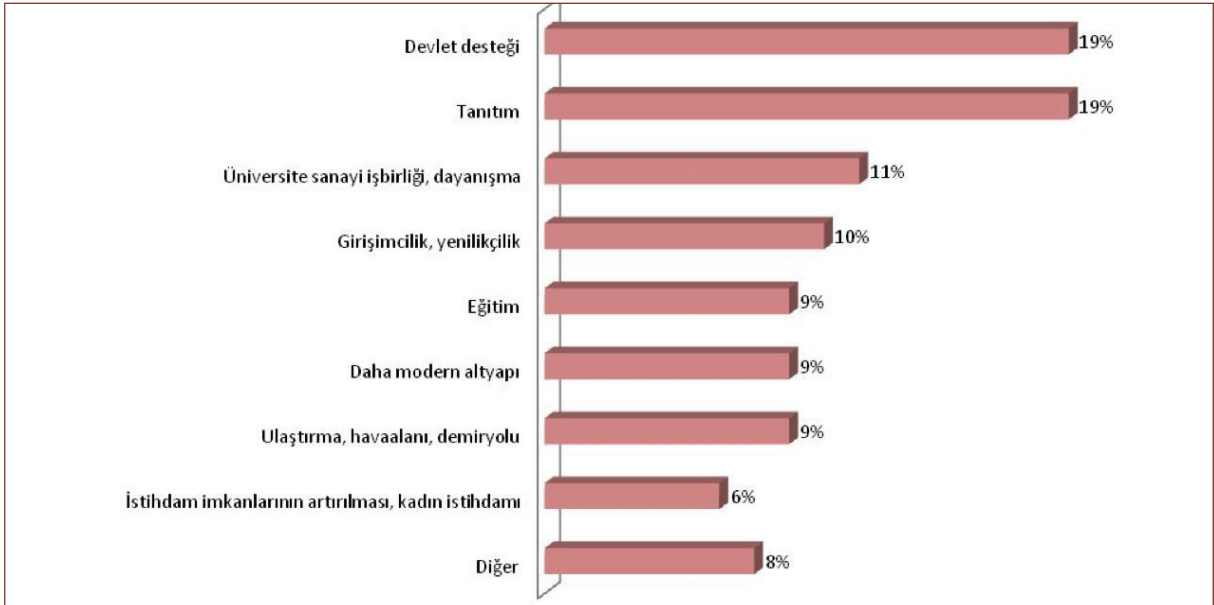
Ankete katılanlardan Çorum'da şu anda önemli bir gelişme göstermemiş olmasına rağmen potansiyeli yüksek sektörleri belirtmeleri istendiğinde iki sektör öne çıkmaktadır: tarım ve turizm. Tarım ve hayvancılık yakın geçmişe kadar ilin birincil iktisadi faaliyetidir ve sanayi alanındaki performansın gölgesinde kalmıştır. Yöreye tarihteki en parlak çağını yaşatan Hititlerin bugüne bir armağanı olarak düşünülebilecek kültür turizmi imkanları da turizm sektörünün gelişmeye aday bir sektör olarak görülmesine yol açmaktadır.

Şekil 57: Çorum'da şu anda önemli bir gelişme göstermemiş olmasına rağmen potansiyeli yüksek sektörler

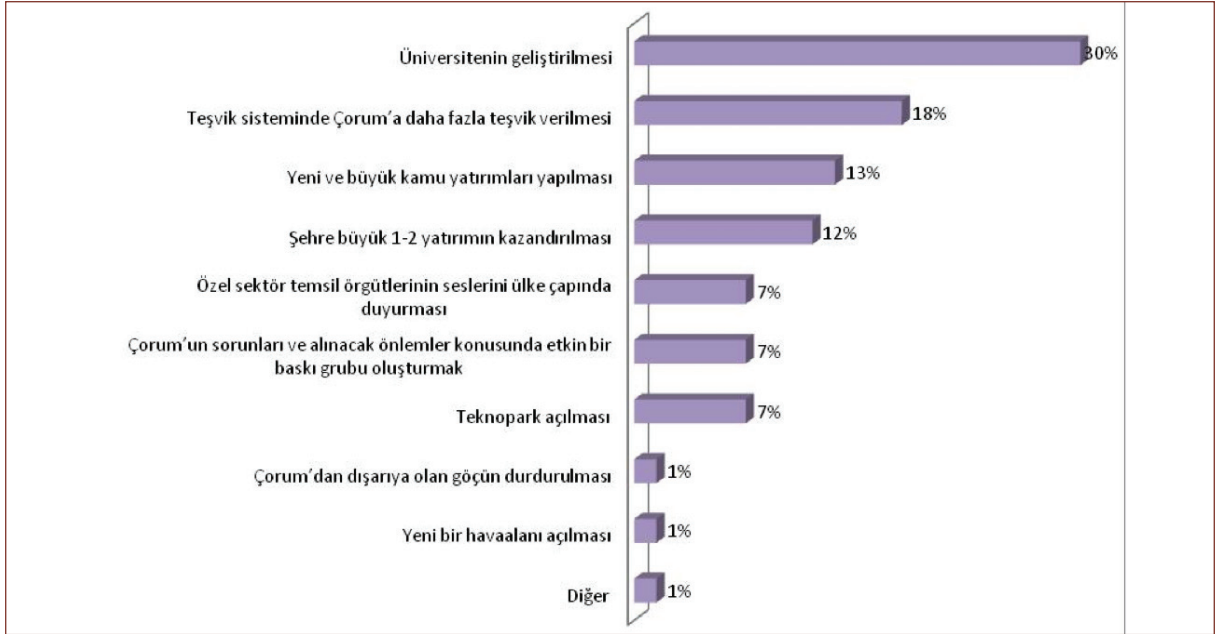
Henüz gelişmemiş ama potansiyeli yüksek görülen sektörlerin önünü açmak için devlet desteği ve tanıtım, alınması gereken önlemler arasında ilk akla gelenler olmaktadır. Bunları, yaklaşık olarak eşit oranda zikredilen üniversite-sanayi işbirliği, girişimcilik, yenilikçilik, eğitim, altyapının modernleştirilmesi, havaalanı ve demiryolu gibi önlemler bulunmaktadır. Hem devlet desteğinin en önde belirtilmesi, hem de alınması gereken önlemlerin geniş bir yelpazeye yayılması dikkat çekicidir. Mesela tarım ve turizm alanlarında gerçek bir potansiyel olsa bile, yapılması gerekenler konusunda henüz somut bir yaklaşımın yörede ortaya çıkmamıştır. Bu durum, potansiyeli olan sektörlerin yatırım yapılacak fırsat alanları olarak algılanmadığını, sadece varsayımsal imkanlar olarak görüldüklerini düşündürmektedir.

Şekil 58: Çorum'da önemli bir gelişme göstermemiş olmasına rağmen potansiyeli yüksek sektörlerin gelişmesi için alınması gereken önlemler

Çorum'un gelişiminin doğal akışının ötesinde hızlandırılması için yapılması gerekenler konusunda, Çorum'a daha fazla teşvik verilmesi, yeni ve büyük kamu yatırımları yapılması, şehre 1-2 büyük yatırım kazandırılması doğal olarak ön sıralarda yer almaktadır. Ancak daha ilginç, üniversitenin geliştirilmesi önerisinin bu önerilerden iki ya da üç kat daha fazla taraftar toplamasıdır. Anket katılan Çorum iş dünyası temsilcileri gelişkin bir üniversitenin ile katacakları konusunda oldukça olumlu bir görüşe sahiptir. Ayrıca özel sektör temsil örgütlerinin ülke çapında seslerini duyurması ve etkin bir baskı grubu oluşturması da Çorum ekonomisine yön verenlerin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır.

Şekil 59: Çorum'un gelişiminin hızlandırılması için yapılması gerekenler

KISIM V

ÇORUM İÇİN 2023 SENARYOLARI

ÇORUM İÇİN 2023 SENARYOLARI

Türkiye'nin parlak bir ekonomik performans sergilediği 2000'li yıllarda bu performansa katkı yapan illerden birisi de Çorum olmuştur. İl düzeyinde yeterli verinin olmaması bu başarının bileşenlerinin ve sürdürülebilirlik koşullarının dört başı mamur bir analizinin yapılmasını engellemektedir. Ancak eldeki mevcut veri setinin incelenmesi, yüzyüze görüşmelerden ve düzenlenen anketten elde edilen bulgular, şimdiye kadar gösterilmiş olan performansın devamında sorunlar olabileceğine işaret etmektedir.

Çorum'da kişi başına gelir seviyesinin Türkiye ortalaması ile arasındaki farkın kapanmasına imkan verecek bir makroekonomik çerçevenin tasarlanması, Çorum'un geleceğine ilişkin alınacak kararlar için ışık tutma imkanı sağlayacaktır.

Kendi iç tutarlılığı olan bir çerçeve, Çorum'un gelişmesini sürdürmesinin koşullarının temel sektörler bazında görülmesini ve karşı karşıya olunan zorlukların boyutları hakkında fikir sahibi olunabilmesine imkan verecektir.

Çorum'da dikkat edilmesi gereken bir nokta demografik dinamiklerin lehte işlememesidir. Bu da Çorum'un ekonomik gelişmesinde verimliliğin önemini daha da arttırmaktadır. Ancak verimliliğe dayalı bir büyüme modeli, beşeri sermaye, Ar-Ge, inovasyon, kentleşme gibi birçok alanda önemli iyileştirmeler olmasını gerektirmektedir.

Verimlilik artışına bağlı bir büyümeyi işsizlik sorununa yol açmadan gerçekleştirmek ve böylesi bir büyümenin finansmanını sağlamak, Çorum'un kanaat önderlerinin üzerinde düşünerek anlaşması ve uygulama planlarıyla destekleyerek hayata geçirmesi gereken bir projedir.

Çorum modeli özel sektör temellidir. Ancak, geleceğe bakıldığında böylesi kapsamlı bir projenin sadece özel sektör eliyle hayata geçirilmesi gerçekçi değildir. Çorum'un ekonomik performansının sürdürülebilmesi yerel yöneticiler, merkezi karar alıcılar, özel sektör, üniversite ve sivil toplum örgütleri arasında güçlü bir koordinasyon ve işbirliği gerektirecektir.

Bu bölümde üç sektörlü bir model vasıtasıyla Çorum'daki kişi başı gelirin Türkiye ortalamasına yakınsayabilmesinin koşulları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin Cumhuriyetin 100 kuruluş yılına ilişkin ekonomik hedeflerini açıklamıştır. 2023 yılında Çorum'un nasıl bir ekonomik yapıya sahip olacağı, bu Türkiye vizyonunda Çorum'un konumlanması açısından önemlidir.

Çorum'da temel sektörlerin 2004-2007 dönemindekine benzer biçimde büyümeye devam ettiği koşullarda, Çorum'un 2023 yılında aradaki gelir farkını anlamlı ölçüde kapatması mümkün değildir. Dolayısıyla Çorum'un gelişimini hızlandırması ve geçmişte sahip olduğu büyüme modelini bu amaçla yenilemesi gerekmektedir.

Çorum'da büyümenin ne ölçüde hızlanması gerektiğini ve bu hızlanmanın hangi sektörlerde olması gerektiğini, bu koşullarda istihdam piyasalarının görünümünün ne olacağını ana hatlarıyla ortaya koymak üzere üç senaryolu bir model tasarlanmıştır. Geçmiş büyüme eğilimlerinin aynen devam edeceğinin varsayıldığı baz senaryonun yanı sıra, verimlilik artışının sonuçlarını ve sektörel yapının değişmesinin sonuçlarını görmek üzere iki ayrı senaryo daha kurgulanmıştır. Bu bölümde önce tasarlanan model anlatılmakta, ardından kurgulanan senaryolar ve sonuçları tartışılmaktadır.

Bu egzersiz Türkiye ekonomisi geçmiş performansı ile devam ederken Çorum'un da kendi geçmiş performansını sürdürmesinin Çorum'daki gelir seviyesinin Türkiye ortalamasını yakalamasına imkan vermediğini ortaya koymaktadır. Gelir farkının kapatılabilmesi için ya üretimin sektörel dağılımı tarımın payının sanayi ve hizmetler sektörü lehine iyice daraltılmasını ya da sanayi ve hizmetler sektörlerinde verimlilik artışının iyice hızlandırılması gerektiğini göstermektedir. Bu senaryoların geçerli olabilmesi için, tarımda istihdam edilirken artık sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilmesi gereken çalışanlara gerekli becerilerin kazandırılabilmesi, yeni istihdam yaratmanın getireceği finansman ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve verimlilik artışını destekleyecek bir Ar-Ge ve inovasyon altyapısının kurulması gerekecektir.

MODELİN TEMEL PARAMETRELERİ VE VARSAYIMLAR

Çalışmanın ikinci kısmında Çorum'da kişi başına gelirin Türkiye ortalamasının yaklaşık %70'i olduğu bulunmuştur. Bu farkın kapanıp kapanmadığına ilişkin elimizde nesnel bir değerlendirme mevcut değilse de gerek Çorum'da yapılan mülakatlar ve anket, gerekse eldeki diğer veriler ve bulgular Çorum'da kişi başına gelir büyüme hızının Türkiye ortalamasından daha yüksek olduğunu düşündürmektedir. Ancak bu büyüme farkının, gelir farkını kapatmaya yeterli olup olmayacağına ilişkin bir kestirimde bulunmak mümkün değildir. Çorum'da net nüfus artışının negatif olması, büyümeye nüfus ve istihdam piyasalarından gelecek ilave bir katkıyı olanaklı kılmamaktadır. Dolayısıyla geçmişte de, gelecekte de Çorum'da kişi başına gelir artışında esas belirleyici faktörün verimlilik artışı olması gerekir.

Çalışmanın üçüncü kısmında Çorum'un ekonomik performansını belirleyen temel özellikler araştırılmış ve bunlar arasında sanayi sektöründeki hızlı gelişme dikkati çekmiştir. TR 83 bölgesine ilişkin verimlilik verileri Çorum'da sanayi sektörünün görece avantajının olduğunu ve ancak verimlilik artışında Çorum'un Türkiye ortalamasına ulaşmak gibi bir sorunu olabileceğine işaret etmektedir. Geçmişte Çorum'da verimlilik artışının daha yüksek olduğunu kabul etsek bile bu hızlı artışın sürdürülmesi zordur. Çünkü Rodrik(2012) tarafından yapılan çalışmalar sanayi sektöründeki firmaların izlenen politikalar, coğrafya ya da kurumlar gibi faktörlerden bağımsız olarak teknoloji lideri ile olan farkı yılda ortalama %3 gibi bir hızla kapatabildiklerini ortaya koymaktadır.

Gelişmiş bölge ile gelir farkını kapatmak isteyen bölge, büyüme dinamikleri üzerinde sektörel yapının etkisini dikkate almalıdır. Çorum örneğinde, olumsuz nüfus dinamikleri nedeniyle büyümenin verimlilik artışı temelli olacağı açıktır. Verimlilik seviyesinin zaten düşük olduğu, yavaş arttığı, buna karşılık ekonomik faaliyet içinde ağırlık taşıyan tarım sektörüne dayalı bir büyümenin, Çorum'un Türkiye'nin gelişmiş bölgeleri ile olan gelir farkını kapamaya yaramayacağı aşıkardır.

Ancak sadece sanayide hızlı verimlilik artışının da arzulan sonuca sağlamama olasılığı vardır.

Çalışan başına katma değer açısından Türkiye ortalamasının %60'ına bile ulaşmakta zorlanan bölgenin Türkiye'nin zengin bölgeleriyle arasındaki gelir farkını kapatabilmek için büyümenin tüm bileşenlerinde eş anlı bir gelişim içinde olması gerektiği açıktır. Çorum'un büyüme dinamiklerinde hem tüm sektörlerde verimlilik artışının hedeflenmesi hem de verimliliğinin özellikle düşük olduğu tarım sektörünün bölge ekonomisi içinde taşıdığı ağırlığın azaltılması gerekecektir. Bu sürecin eğitim seviyesinin yükselmesi, tarımdan boşalacak nüfusun sanayi ve hizmetler sektöründe çalıştırılabilmesi için gerekli becerilerle donatılması, kentleşme, kentsel dokunun ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin nitelikli beşeri sermayenin ihtiyaçlarına cevap verebilir bir düzeye getirilmesi gibi alanlardaki gelişmelerle birlikte düşünülmesi gerekir.

Sektörel yapının önemi ve bu yapının bölgeler arası verimlilik farklarını nasıl etkilediği konusunda Esteban'ın (2000) önerdiği pay analizinden yararlanmak mümkündür (aktaran Filiztekin, 2008). Matematiksel olarak verimlilik farklılıkları şu şekilde ifade edilebilir.

$$(V_i) - (V) = \sum_j (P_i^j - P^j) V^j + \sum_j (V_i^j - V^j) P^j + \sum_j (P_i^j - P^j) (V_i^j - V^j)$$

Burada V_i ve P_i bölgesinde j sektörünün verimliliğini ve istihdam içerisindeki payını; V^j ve P^j j sektörünün ülke genelindeki verimlilik ve istihdam payını göstermektedir.

Bu çerçevede Çorum'un kişi başına verimlilik seviyesinin Türkiye'deki ortalamaya yakınsaması için ya ülke genelinde verimliliğin yüksek olduğu sektörlerde uzmanlaşması (sektörel etki), ya ülke genelinden daha

verimli olduğu sektörlerde uzmanlaşması (verimlilik etkisi) ya da görel olarak daha verimli olduğu sektörlerde görel olarak uzmanlaşması (tahsis etkisi) gerekecektir.

Bu bölümdeki senaryolar bu yaklaşım doğrultusunda oluşturulmuştur. 2023 yılı için Türkiye'nin dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girme hedefi ve farklı büyüme stratejileri doğrultusunda Çorum'da kişi başına gelir seviyesinin Türkiye ortalamasına ne ölçüde yakınsayacağı araştırılmıştır. Bu çerçevede bir baz senaryo kurgulanmış ve verimlilik artışına dayalı ya da sektörel yapı değişimine dayalı büyüme senaryolarının bu baz senaryodan ne ölçüde bir farklılık yaratacağı araştırılmıştır.

GSKD, Kişi başı gelir ve büyüme

Senaryo analizi için ilk etapta bir baz senaryo oluşturulmuştur². Baz senaryoda Türkiye ekonomisinin ve Çorum ekonomisinin geçmiş dönem büyüme hızları ile büyüyeceği varsayılmıştır. Geçmiş dönem büyüme hızlarının hesaplanacağı dönem olarak 2004-2007 dönemi seçilmiştir. Bu seçimin iki temel nedeni vardır:

Bölgeler itibarıyla GSKD rakamları 2004-2008 dönemi için mevcuttur. Bu nedenle daha uzun bir zaman dilimi alınamamaktadır. Diğer neden ise 2008 yılının kriz yılı olmasıdır.

Bölgesel veriler cari fiyatlarla verilmektedir. Bu nedenle, sabit fiyatlara dönüştürmek için GSYH verilerinden türetilen sektörel deflatörler bölgesel deflatörlerle ağırlıklandırılarak bölge için sektörel deflatörler türetilmiştir.

Sabit fiyatlarla hesaplanan 2004-2007 çalışan başına GSKD büyüme hızının 2012-2023 döneminde geçerli olacağı varsayımıyla 2008 yılına ait cari çalışan başına GSKD rakamlarından 2012-2023 dönemi çalışan başı KD rakamları türetilmiştir. Bu rakamlar 2008 yılına ait kurdan dolara çevrilmiştir. Böylece elde edilen rakamların 2008 yılı sabit dolar fiyatları cinsinden yorumlanması mümkün hale gelmiştir.

TR 83 için 2004-2007 dönemi tarımın gerilediği, sanayinin ise Türkiye'ye oranla çok hızlı büyüdüğü bir dönemdir. Bu şekilde hesaplanan verimlilik artış hızları çok yüksek olmuş ve bu nedenle işsizlikte sürdürülemez seviyelere ulaşılmıştır. Bu nedenle verimlilik artışının bu seviyelerde sürdürülemeyeceği düşünülmüş ve verimliliğin Türkiye ve Çorum için 2004-2008 dönemi kendi ortalamalarında büyüyeceği varsayılmıştır.

Bir sonraki aşamada TR83 verilerinden Çorum verileri hesaplanmıştır. Çorum'un TR83 içindeki payı %22 alınmıştır.

Bu şekilde hesaplanan çalışan başına gelir rakamlarından nüfus ve istihdam verileri kullanılarak GSKD ve kişi başı gelir (GSKD) rakamları elde edilmiştir.

Nüfus, işgücüne katılım ve istihdam

Net Göç Hızı, Çorum'un büyüme perspektifleri ve dolayısıyla Türkiye'nin geri kalanı ile arasındaki gelir farkını kapatması açısından önemlidir. Bölgenin net göç vermesi, istihdam edilen nüfus oranının düşmesine yol açacak ve sonuç olarak gelirin Türkiye ortalamasına yaklaşması için verimlilik artışının Türkiye ortalamasının üstüne çıkartılması anlamına gelecektir. Verimliliğin yükseltilebilmesinin önündeki başlıca koşul ise eğitim seviyesidir.

Çorum'da nüfus projeksiyonları mevcut değildir. Bu amaçla 2023 yılına kadar olan Türkiye projeksiyonları, Çorum için 2007-2010 döneminde KDH ve KÖH ve 1975-2011 iç göç verileri kullanılmıştır. KÖH ve KDH Çorum'da Türkiye'nin 1,4 katıdır. Bu verilerle Çorum ilinin nüfus projeksiyonları yapılmıştır. Türkiye için 2023 yılına kadarki çalışabilir yaştaki nüfus projeksiyonları da mevcuttur. Buna göre Türkiye demografik fırsat penceresinden yararlanmakta ve toplam nüfus içinde çalışabilir yaştaki nüfusun payı artmaktadır. Çorum'da çalışabilir yaştaki nüfusun oranı çok daha yüksektir. 2012-2023 döneminde çalışabilir yaştaki nüfusun oranında Türkiye geneline paralel bir artış olacağı varsayılmış ve çalışabilir yaştaki nüfus 2011 yılında Çorum'da çalışabilir yaştaki nüfus/toplam nüfus oranının, Türkiye'deki oranının artışı kadar artırılarak hesaplanmıştır.

2 Senaryo analizlerinde kullanılan veriler için Ek'te yer alan İstatistikî Tablolara bölümüne bakılabilir.

2008 yılına ait istihdamın faaliyet kollarına göre NUTS2 bazında dağılımı mevcuttur. Ancak bu verilerde inşaat sektörü sanayi içinde kapsamaktadır. Oysa ki GSKD serilerinde inşaat sektörü hizmetler sektöründedir. Bu nedenle bölgesel istihdam rakamlarında sanayi sektörü ve hizmetler sektörü istihdamına düzeltme uygulanmıştır. Önce Türkiye için mevcut olan ayrıntılı sektörel istihdam tablolarından inşaat sektörü ile sanayi sektöründeki ilişki yıllar itibarıyla hesaplanmış, sonra bölgesel sanayi ve hizmet istihdam verileri bu katsayılar kullanılarak düzeltilmiştir.

İl bazında istihdam verileri oran olarak 2008-2010 yılları için mevcuttur. İl düzeyinde üretilmiş olan temel işgücü göstergeleri, dolaylı olarak elde edildiği için değişim katsayısı, güven aralıkları ve istatistiksel anlamlılık düzeyleri de verilmektedir. İl bazındaki bu oranlar ve TR83 için mevcut olan sektörel dağılım oranları Çorum'un nüfusuna uygulanarak Çorum istihdam verileri üretilmiştir.

Türkiye'de işgücüne katılma oranının dönem boyunca her sene 0.5 puan artarak 2023'te %58.5'e, Çorum'da ise %59.1'e yükseleceği kabul edilmiştir.

Bu şekilde üretilmiş olan nüfus ve istihdam rakamları ve kişi başına gelir artış hızları kullanılarak çalışan başına GSKD olarak tanımlanan verimlilik rakamları hesaplanmıştır. Ardından sektörel GSKD rakamları ve kişi başı gelir hesaplanmıştır.

Ihracat ve ithalat

Çorum modelinin en belirleyici özelliklerinden birisi Çorum'un ihracat hamlesidir. Bu yüzden kurgulanan senaryolarda Çorum'un ulaşabileceği ithalat ve ihracat rakamları da hesaplanmıştır. Bu hesaplamalarda 2008 yılında İhracatın sanayi KD oranının ve ithalatın GSKD'e oranının aynı kalacağı varsayılmıştır.

Dış Ticaret Göstergeleri, 2008						
	İhracat (milyon \$)	İthalat (milyon \$)	Dış Ticaret Açığı (milyon \$)	İhracat/ GSYH (%)	İhracat/ Sanayi KD	İthalat/ GSYH
Türkiye	132.027	201.964	-69.936.378.483	19,8	67,6	30,3
TR83	619	902	-282.815.776	3,3	13,9	4,8
Çorum	112	72	40.198.483	2,7	11,5	1,7

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

BAZ SENARYO

Baz senaryoda Türkiye ekonomisinin ve Çorum ekonomisinde sektörlerin 2004-2008 dönemi kendi verimlilik artış hızları ile büyümeye devam etmesi durumunda Çorum'da kişi başına gelirin Türkiye ortalamasına yakınsayıp yakınsamayacağı araştırılmıştır. Bu senaryo, politikalarda, kurumsal yapıda, işgücünün niteliklerinde, sektörel kompozisyonda, altyapıda vs bir değişiklik olmadığı durumda Çorum'un Türkiye geneline yakınsama sürecinin ne ölçüde başarılı olacağı sorgulanmıştır.

Çalışan başına gayri safi katma değer artış hızı,		
	Türkiye	TR 83/Çorum
Tarım	4,7	4,8
Sanayi	2,5	4,0
Hizmetler	1,9	3,1
Toplam	3,1	5,7

Bu oranlar, Çorum'da hizmet ve sanayi sektörlerinde hızlı verimlilik artışının devam edeceği anlamına geliyor. Bu sektörlerde verimlilik artışı Türkiye'nin üzerinde, tarım sektöründe ise Türkiye ortalamalarındadır. Ancak tarımın payı Çorum'da daha yüksek olduğu için, bu yüksek verimlilik artışının kişi başına gelire yansımaları sınırlı kalmaktadır.

Bu varsayımlar altında hizmet ve sanayi sektörlerinin artış hızı Çorum ve Türkiye için yaklaşık %8'dir. Ancak verimliliğin düşük olduğu tarımın büyüme hızının Türkiye'de %0.4, Çorum'da %2.3 olması, sanayi ve hizmetler sektöründeki yüksek verimlilik artışının etkisini hafifletmektedir. Sektörel bileşimdeki bu fark, verimlilik artışının tek başına, gelir makasını kapatmasına izin vermemektedir. Gelecek 10 yılda ortalama büyüme hızı Çorum'da %7,2, Türkiye'de %7.3 olmaktadır.

Baz Senaryo: GSKD artış hızı, 2013-23 dönemi, yıllık ortalama		
	Türkiye	Çorum
Tarım	0,4	2,3
Sanayi	7,6	8,0
Hizmetler	7,7	7,8
GSYH	7,3	7,2

Baz senaryo sonuçlarına göre, büyüme hızı aynı olmasına rağmen nüfus artış hızının daha düşük olması nedeniyle Çorum'da kişi başına gelirin Türkiye'ye oranı %81'den %86'ya yükselmektedir.

Baz senaryo	2008	2023 \$ cinsinden	2013-2023 ortalaması	2013-2023 ortalama büyüme hızı
Kişi Başı Gelir				
Türkiye	12.020	22.778		
Çorum	9.737	19.515		
Çorum/Türkiye	81,01		85,51	
İşgücü Piyasaları				
İşgücüne katılma oranı, Çorum	53,6		56,6	
işgücü	221,88	278,66		2,0
istihdam edilenler	205,26	264,60		2,1
işsizler	16,62	14,06		0,0
İşsizlik oranı	7,5	5,0	6,3	
Sektör payları, GSKD, Çorum				
Tarım	18,6	9,4	12,0	
Sanayi	21,6	24,5	23,6	
Hizmetler	59,8	66,1	64,4	
Sektör payları, İstihdam, Çorum				
Tarım	50	27	34	
Sanayi	10	14	13	
Hizmetler	40	59	53	
TOPLAM	100	100	100	
Dış Ticaret				
Çorum İhracat	112.353.187	325.393.559		8,8
Çorum İthalat	72.154.704	197.816.759		7,9
Çorum Dış Ticaret Açığı	40.198.483	127.576.800		

Bu büyüme varsayımları altında Çorum'da tarımın payı hızla %19'dan %9'a gerilemekte sanayinin payı ise %22'den %24'e, hizmetlerin payı da %60'dan %66'ya çıkmaktadır. Tarımın payındaki azalmayla birlikte tarımın istihdam içindeki payı ise %50'den %27'e gerilemekte, sanayinin payı ise %10'dan %14'e yükselmektedir. Tarımdan boşalan nüfus esas olarak hizmetler sektöründe istihdam edilmekte ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı %40'dan %59'a yükselmektedir. Bu senaryoda işsizlik oranı %7.5 olan baz yıla göre azalarak %5'e inmektedir.

Bu yapının sonucu olarak ihracat 2023 yılında 325 milyon dolara yükselirken dış ticaret fazlası ise 128 milyon dolara çıkmaktadır.

Çorum'un Türkiye'deki kişi başına gelir seviyesini yakalamak için, sektörel yapıyı değiştirmesi, diğer sektörlerde daha hızlı büyümesi ve tarımın küçülmesini yönetmesi gerekmektedir. Bu da tarımsal verimliliği yükseltmek, tarımsal istihdamı azaltmak ve bu istihdamı diğer sektörlerle yönlendirmek anlamına gelmektedir.

SEKTÖREL DEĞİŞİME DAYALI BÜYÜME SENARYOSU

Bu senaryoda Çorum'un gelir farkını kapatmak için sektörel yapıyı değiştirmesi gerektiği varsayılmıştır. Türkiye'de verimlilik artışı baz senaryodaki gibi alınmış sadece Çorum parametreleri değiştirilmiştir. Bu senaryoda ekonomik yapının baz senaryodakine eşdeğer miktarda istihdam yaratması ama bu istihdamın değişen bir sektörel kompozisyonda yaratılmasının sonuçları irdelenmiştir.

Sektörel değişim senaryosu, GSKD artış hızı, 2013-23 dönemi, yıllık ortalama		
	Türkiye	Çorum
Tarım	0,4	0,2
Sanayi	7,6	10,2
Hizmetler	7,7	8,3
GSYH	7,3	7,9

Bu senaryoda ekonomik aktivitenin verimliliğin daha yüksek olduğu sanayi ve hizmetler sektörlerine daha fazla yöneleceği ve bu sektörlerin daha fazla istihdam masdebileceği varsayılmıştır. Böylece işsizlik oranı baz senaryoda olduğu gibi %5 olacağı varsayılmıştır.

SEKTÖREL DEĞİŞİM SENARYOSU	2008	2023 \$ cinsinden	2013-2023 ortalama	2013-2023 ortalama büyüme hızı
Kişi Başı Gelir				
Türkiye	12.020	22.778		
Çorum	9.737	21.803		
Çorum/Türkiye	81,01		92,48	
İşgücü Piyasaları				
İşgücüne katılma oranı, Çorum	53,6		56,6	
İşgücü	221,88	278,66		2,0
İstihdam edilenler	205,26	264,60		2,1
İşsizler	16,62	14,06		0,0
İşsizlik oranı	7,5	5,0	6,3	
Sektör payları, GSKD, Çorum				
Tarım	18,59	10,85		
Sanayi	21,56	27,56		
Hizmetler	59,84	61,58		
Sektör payları, İstihdam, Çorum				
Tarım	50	17		
Sanayi	10	19		
Hizmetler	40	64		
TOPLAM	100	100		
Dış Ticaret				
Çorum İhracat	112.353.187	451.839.796		11,3
Çorum İthalat	72.154.704	221.010.741		8,7
Çorum Dış Ticaret Açığı	40.198.483	230.829.054		

Sektörel Değişim senaryosunda tarım sektörünün büyüme hızı %0.2'ye gerilemektedir. Sanayi sektöründe ise büyüme hızı artarak % 10,2'ye çıkmaktadır. Tarihsel olarak bu erişilebilir bir orandır. Sanayideki büyüme, hizmetler sektörünün de artışını tetikleyecektir. Böylece hizmetler sektörü büyüme hızı da %7.8'den %8,3'e yükselmektedir. Bu sayede Türkiye ile kişi başı gelir farkı ciddi biçimde azalmaktadır. Çorum'da kişi başı gelir 10 sene sonra Türkiye'deki gelirin % 92,5'ine ulaşmaktadır.

Bu senaryo altında ihracat 451 milyon dolara çıkmakta, dış ticaret fazlası ise 231 milyon dolara yükselmektedir.

Hiç şüphesiz bu senaryo Çorum modeli olarak tanımlanan büyüme modeli ile uyumludur. Ancak bu senaryo altında 10 yıl içinde 45 bin kişi tarım sektörünü ter edecektir. Senaryo dahilinde bu kişiler sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilecektir. Sanayi sektörünün 24 bin, hizmetler sektörünün ise 70 bin ilave istihdam yaratması gerekecektir.

Bu çapta istihdam yaratmanın mevcut beşeri sermayenin niteliği ve istihdam yaratmanın gerektireceği finansman maliyeti düşünüldüğünde kolay olmadığı aşıkardır.

VERİMLİLİK ARTIŞINA DAYALI BÜYÜME SENARYOSU

Bu senaryoda Çorum'un gelir farkını kapatmak için verimliliği hızlandırması gerektiği varsayılmıştır. Türkiye'de verimlilik artışı baz senaryodaki gibi alınmış sadece Çorum parametreleri değiştirilmiştir.

Bu senaryoda istihdamdaki sektör paylarının baz yılı ile aynı kalacağı buna karşılık verimlilik artışının hızlanacağı varsayılmıştır. Verimlilik artışları için 2004-2007 döneminde gerçekleşmiş olan sektörel büyüme hızları esas alınmıştır. Böylece hesaplanan GSKD artış hızı Sektörel Değişim Senaryosuna benzerdir, ancak sektörlerin büyüme hızları farklıdır.

Verimlilik artışı senaryosu, GSKD artış hızı, 2013-23 dönemi, yıllık ortalama		
	Türkiye	Çorum
Tarım	0,4	3,4
Sanayi	7,6	8,8
Hizmetler	7,7	8,3
GSYH	7,3	7,8

Bu senaryoda verimlilik artışının hızlanması, aynı sektörel yapı içinde işsizlik oranının yükselmesine yol açmaktadır. İşsizlik oranı baz senaryoya oranla artarak % 9.4'e yükselmektedir.

Kişi başına gelirin ulaştığı seviye Sektörel Değişim Senaryosuna benzerdir. Bir başka ifadeyle, verimliliği artırarak ya da sektörel yapıyı değiştirerek Çorum'un Türkiye ile olan gelir farkını 10 yıl içinde ciddi ölçüde azaltması mümkündür.

Bu senaryo altında ihracat 371 milyon dolara çıkmakta, dış ticaret fazlası ise 151 milyon dolarda kalmaktadır.

VERİMLİLİK ARTIŞI SENARYOSU	2008	2023 \$ cinsinden	2013-2023 ortalama	2013-2023 ortalama büyüme hızı
Kişi Başı Gelir				
Türkiye	12.020	22.778		
Çorum	9.737	21.667		
Çorum/Türkiye	81,01		92,74	
İşgücü Piyasaları				
İşgücüne katılma oranı, Çorum	53,6		56,6	
İşgücü	221,88	278,66		2,0
İstihdam edilenler	205,26	247,74		1,5
İşsizler	16,62	30,91		6,9
İşsizlik oranı	7,5	11,1	9,4	
Sektör payları, GSKD, Çorum				
Tarım	18,59	12,49		
Sanayi	21,56	24,01		
Hizmetler	59,84	63,49		

VERİMLİLİK ARTIŞI SENARYOSU	2008	2023 \$ cinsinden	2013-2023 ortalama- laması	2013-2023 ortalama büyüme hızı
Sektör payları, İstihdam, Çorum				
Tarım	50	27		
Sanayi	10	14		
Hizmetler	40	59		
TOPLAM	100	100		
Dış Ticaret				
Çorum İhracat	112.353.187	370.803.954		9,7
Çorum İthalat	72.154.704	219.630.964		8,6
Çorum Dış Ticaret Açığı	40.198.483	151.172.990		

Verimlilik artışına dayalı senaryoda 25 bin kişinin tarımda istihdam edilme imkanı kalmayacaktır. Bu kişilerin sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilmesi gerekecektir. Bu senaryo altında sanayi sektörünün 10 bin, hizmetler sektörünün ise 52 bin yeni istihdam yaratması gerekecektir.

Bu senaryo analizleri Çorum'un kişi başına gelir seviyesinin Türkiye ortalamasına 10 yıl gibi kısa bir süre içinde yaklaşması mümkün gözükmemektedir. Ancak bu sonuçların ortaya çıkabilmesi için Çorum'da özellikle tarımdan boşalacak olan ve sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilecek olan nüfus için çok kapsamlı bir yeniden beceri kazandırma kampanyasının düzenlenmesi gerekmektedir. Beşeri sermayenin nitelik kazandırılması sorunun aşılmasının ardından, gerekli yatırımlar için finansman imkanlarının oluşturulması gerekmektedir.

Şimdiye kadar kamu yatırımlarından pek yararlanmamış olan Çorum'un bu atılımı gerçekleştirebilmesi için kamunun bu süreci eğitim kampanyaları ve yeni yatırımlar için kredi teşvikleri ile desteklemesi gerekmektedir.

Hiç şüphesiz her iki senaryo altında da üretim ve ihracatın altyapı, özellikle demiryolu ve havayolu taşımacılığındaki imkanların geliştirilmesi gerekeceği aşikardır. Sanayinin verimliliğinin artmasının bu sektörde daha fazla Ar-Ge ve inovasyon gerektirdiği de açıktır. Üzerinde çalışmaların devam ettiği teknopark ve sanayi-üniversite işbirliği verimlilik bazlı senaryonun hayata geçirilebilmesi için belirleyici önemde gözükmemektedir.

	2013-2023 ortalama büyüme hızı				2013-2023 ortalama büyüme hızı				2013-2023 ortalama büyüme hızı			
	2008	2023 \$ cinsinden	2013-2023 ortalaması	büyüme hızı	2008	2023 \$ cinsinden	2013-2023 ortalaması	büyüme hızı	2008	2023 \$ cinsinden	2013-2023 ortalaması	büyüme hızı
BAZ SENARYO				SEKTÖREL DEĞİŞİM SENARYOSU				VERİMLİLİK ARTIŞI SENARYOSU				
KİŞİ BAŞINA KATMA DEĞER ARTIŞ HIZI,												
Çorum büyüme hızı			Çorum/Tür	Çorum/Tür	büyüme hızı			Çorum/Tür	Çorum/Tür	büyüme hızı		
TARIM	4,8		67,2	87,5	6,6		67,2	87,5	6,4		67,2	85,6
SANAYİ	4,0		130,5	161,9	4,0		130,5	161,9	5,4		130,5	197,3
HİZMETLER	3,1		74,2	87,3	3,0		74,2	87,3	4,1		74,2	102,6
TOPLAM	5,7		64,2	88,9	7,6		64,2	88,9	7,6		64,2	99,8
Sektör payları, GSKD, Çorum												
TARIM	18,6	9,4	12,0		18,59	10,85			18,59	12,49		
SANAYİ	21,6	24,5	23,6		21,56	27,56			21,56	24,01		
HİZMETLER	59,8	66,1	64,4		59,84	61,58			59,84	63,49		
Sektör payları, İstihdam, Çorum												
TARIM	50	27	34		50	17			50	27		
SANAYİ	10	14	13		10	19			10	14		
HİZMETLER	40	59	53		40	64			40	59		
TOPLAM	100	100	100		100	100			100	100		
GSKD												
Türkiye												
TARIM	72.274.585	60.235.062		0,4	72.274.585	60.235.062		0,4	72.274.585	60.235.062		0,4
SANAYİ	232.475.082	541.465.921		7,6	232.475.082	541.465.921		7,6	232.475.082	541.465.921		7,6
HİZMETLER	549.835.548	1.312.845.566		7,7	549.835.548	1.312.845.566		7,7	549.835.548	1.312.845.566		7,7
GSYH	854.585.214	1.914.546.548		7,3	854.585.214	1.914.546.548		7,3	854.585.214	1.914.546.548		7,3
Çorum												
TARIM	987.376	1.069.658		2,3	987.376	884.555		0,2	987.376	1.265.554		3,4
SANAYİ	1.145.322	2.782.029		8,0	1.145.322	3.863.110		10,2	1.145.322	3.170.275		8,8
HİZMETLER	3.178.334	7.515.912		7,8	3.178.334	7.952.783		8,3	3.178.334	8.185.329		8,3
Kişi Başı Gelir												
Türkiye	12.020	22.778			12.020	22.778			12.020	22.778		
Çorum	9.737	19.515			9.737	21.803			9.737	21.667		
Çorum/Tür	81,01		85,51		81,01		92,48		81,01		92,74	
Dış Ticaret												
Çorum İhracatı	112.353.187	325.393.559		8,8	112.353.187	451.839.796		11,3	112.353.187	370.803.954		9,7
Çorum İthalatı	72.154.704	197.816.759		7,9	72.154.704	221.010.741		8,7	72.154.704	219.630.964		8,6
Çorum Dış Ticaret	40.198.483	127.576.800			40.198.483	230.829.054			40.198.483	151.172.990		
İşgücü Piyasaları												
İşgücüne katılanlar	53,6		56,6		53,6		56,6		53,6		56,6	
İşgücü	221,88	278,66		2,0	221,88	278,66		2,0	221,88	278,66		2,0
İstihdam edenler	205,26	264,60		2,1	205,26	264,60		2,1	205,26	247,74		1,5
İşsizler	16,62	14,06		0,0	16,62	14,06		0,0	16,62	30,91		6,9
İşsizlik oranı	7,5	5,0	6,3		7,5	5,0	6,3		7,5	11,1	9,4	
ÇALIŞAN BAŞINA KATMA DEĞER, Çorum												
TARIM	9.678	15.246		4,8	9.678	19.708		6,6	9.678	19.266		6,4
SANAYİ	53.377	75.130		4,0	53.377	75.049		4,0	53.377	91.440		5,4
HİZMETLER	38.862	47.747		3,1	38.862	47.269		3,0	38.862	55.538		4,1
TOPLAM	25.875	45.884		5,6	25.875	47.999		5,7	25.875	53.845		6,4
YENİ YARATILAN İSTİHDAM, Çorum												
TARIM			-21,042				-45,299				-25,030	
SANAYİ			12,514				24,235				10,285	
HİZMETLER			61,211				70,796				51,691	
TOPLAM			52,683				49,731				36,946	

KISIM VI

SONUÇ

SONUÇ

Çorum'un 2002 yılından bu yana çok hızlı bir gelişme gösterdiği yaygın kabul görmektedir. Türkiye'deki makroekonomik istikrar ve hızlı büyüme süreciyle örtüşen bu gelişme dönemi bugün kritik bir eşiğe ulaşmıştır. Devlet eliyle büyüme modelinde gelişme şansı bulamayan Çorum'un, bu dönemdeki dezavantajları Türkiye'nin büyüme modelinin değişmesiyle birlikte avantaja dönüşmüştür. Düşük katma değerli geleneksel üretim sektörlerine eklenerek daha yüksek katma değerli bir üretim örüntüsüne geçmeyi başarmış olan Çorum'un bu başarısının arkasındaki önemli faktörlerden birisi de ortak iş yapma modeli olmuştur.

Çorum'un göstermiş olduğu performansın devam ettirilebilmesi bazı koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Kentin sosyal dokusu ve nüfusun eğitim seviyesi, Çorum'un gelişme çizgisinde çelişki yaratmaktadır. Çorum'a ilişkin pek çok ekonomik ve sosyal gösterge Türkiye ortalamasının altında ya da en fazla Türkiye ortalamasındadır. Objektif verilerle Çorum Modeli arasındaki bariz uyumsuzluğun önemi göz ardı edilmemelidir. Ayrıca bürokratik hantallıklar, taşranın yenilikçi bir performansa kavuşturulması ihtiyacı, kentin sosyal dokusu, çeşitlilik ve eleştiri kültürü eksikliği, kurumsallaşma zaafı ve geçmişe göre zayıflayan ortak iş yapma modeli, ve STK'lar arasında ortaya çıkan görüş farklılıkları da gelecek vizyonunu bulanıklaştırma riski taşımaktadır.

"Çorum mucizesinin" devamı kentte yakalanmış olan kalkınma ivmesinin sadece ekonomik değil, çevresel ve sosyal açıdan da sürdürülebilir olmasını zorunlu kılmaktadır. Çorum'da ortaya çıkan bu özgün model sadece Çorumlular açısından değil, gelişmesini hızlandırmak isteyen diğer iller açısından da önemlidir. Bu nedenle Çorum modelinde ortaya çıkabilecek tıkanıklıkların aşılması için her türlü destek verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Çakır, Nurullah, 2012. Çorum Valisi, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Çetin Başaranhıncal, Çorum Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Çinicı, Altuğ Behruz, 1973. *Çorum – Orta Anadolu’da Bir Toplu Konut Uygulaması için Ülke Bölge Kent Ölçeklerinde Çalışmalar*, 1000 Evler Yapı Kooperatifi, Ankara.
- Çorum Hakimiyet <http://www.corumhakimiyet.net/Detay/255971-BINEVLER-DE-HAPIS-HAYATI-YASİYORUZ-.aspx>
- Elvan, L., N. Sorguç, L.B. Kazancık ve A. Öztürk, 2005b. *Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları: Sektör-Bölge Yiğınlaşmaları*, TÜSİAD, İstanbul.
- Erzen, Şevket, 2012. Çorum Hakimiyet gazetesi, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Filiztekin, A. (1998), ‘Convergence Across Industries and Provinces in Turkey’, *Koç University Working Paper Series*, Sayı 1998/08.
- Filiztekin, A., 2005. ‘Bölgesel Büyüme, Eş-hareketlilik ve Sektörel Yapı’, Erat, H. (der.), *Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi* içinde, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, sayfa 209-228.
- Filiztekin, A., 2005. *Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar*, 2008, TÜSİAD, İstanbul,
- Filiztekin, A. ve M. Barlo, Ö. Kıbrıs, 2011, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma: Farklılıklar, Bağıntılar ve Yeni bir Mekanizma Tasarımı*, Türkonfed, İstanbul.
- Hausmann, Ricardo, Klinger, Bailey ve Lawrence, Robert Z., 2008. “Examining Beneficiation,” Working Paper Series rwp08-030, Harvard University, John F. Kennedy School of Government.
- İzmen, Ümit (der.), 2011. *TÜRKONFED Yeni Dönem, Yeni Hedefler*, Türkonfed, İstanbul.
- Karadayı, Bülent, 2012. Çorum Organize Sanayi Bölgesi SIAD YK Başkanı, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Keyman, F. ve B.K. Lorasdağı, *Kentler – Anadolunun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- Külcü, Muzaffer, 2012. Çorum Belediye Başkanı, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Özen, Mevlüt, 2012. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Özüdoğru, Ali, 2012. Çorum İl, Kültür ve Turizm Müdürü, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Rodrik, 2012, No More Growth Miracles, Project Syndicate, erişim tarihi: 16 Ağustos 2012, <http://www.project-syndicate.org/commentary/no-more-growth-miracles-by-dani-rodrik>
- Sınayuç, Volkan, 2012. Çorum Haber gazetesi, Özel Görüşme, 13.05.2012.
- Türkiye Bankalar Birliği, *Türkiye’de bankacılık Sistemi – Illere ve Bölgelere Göre Mevduat ve Kredi Dağılımı – 2010*, TBB Rapor Kodu YT04, İstanbul, Haziran 2011.
- Türkiye Bankalar Birliği, Veri Sorgulama Sistemi, http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileriligb.aspx (erişim: Mayıs 2012).
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2012. İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/> (erişim: Mayıs 2012).
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2011. *Bölgesel Göstergeler TR83 -Samsun, Tokat, Çorum, Amasya – 2010*, Ankara,.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri, <http://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.aspx> (erişim: Mayıs 2012).
- T.C. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2011. *TR83 Bölgesi Mevcut Durum Analizi*, Samsun,

EKLER

EK 1 – ÇORUM İLİ FİNANSAL GÖRÜNÜMÜ: ING BANK ÇORUM ANALİZİ

ING Bank Çorum Şubesi

1. Çorum ili teşvik kapsamında 4. bölgede yer almaktadır. Aynı bölgede olan ve dolayısıyla aynı teşviklerden yararlanabilecek iller aşağıda belirtilmiştir. Çorum bu illerle karşılaştırıldığında sizce nasıldır? (Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas)

İllerin sosyo - ekonomik yapılarına ve gelişmişlik düzeylerine göre belirlenen yeni teşvik sisteminin, Türkiye'nin önceliklerinin değişmesi ve ekonomide mevcut yapısal sorunların çözülmesine yönelik olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda amaçlanan katma değeri yüksek ürünlerin üretilebilmesi, ihracat oranlarının artırılması ve buna paralel olarak işsizlik rakamlarının aşağıya çekilmesidir.

Stratejik yatırımların teşvikinin yeni sistemde dördüncü bir uygulama olarak ortaya çıkmış olması, ihracatın ithalata olan bağımlılığını büyük ölçüde kırmayı ve teknolojik dönüşümü sağlamayı hedeflemesi, eczacılık ve teknoloji yatırımlarının yatırım yeri dikkate alınmaksızın desteklenmesindeki amaç cari açığın kapatılmasına yöneliktir.

Çorum ili ile birlikte aynı teşvik kapsamında değerlendirilen illerin birçoğu belirli bir noktadan itibaren birbiri içerisinde ayrışma göstermektedir. Çorum, finansman ve bilgi desteği sağlandığında 4.bölgede bu teşvik sisteminin yatırımcıya sağladığı desteklerden en fazla faydalanabilecek tüm yapısal özelliklere sahiptir.

Çorum, bulunduğu konum itibari ile önemli bir ticaret güzergâhının üzerinde bulunmaktadır.

Çorum ilindeki müteşebbis sayısı sürekli artış göstermektedir. Yeni müteşebbislere, devlet kaynaklarına ulaşmaları noktasında rehberlik hizmetinin verilmesi iyi bir noktaya gelmiştir. (Bu duruma örnek; Çorum ilinde KOSGEB desteği ile yeni girişimcinin işyerini açması ortalama bir ay sürerken, Kırşehir ve Nevşehir illerinde bu süre beş veya altı ay sürebilmektedir.)

Çorum'daki sanayileşme hızı aynı teşvik bölgesinde yer alan birçok ilin sanayisine göre önde yer almaktadır. Bu durum teşviklerden daha verimli yararlanılmasını sağlayacaktır.

Çorum ilinin ülke ekonomisine sağladığı katkı, birçok ile göre daha ileri düzeydedir. Ülke ekonomisinin en büyük problemi olan cari açık sorununa Çorum ili pozitif katkı sağlamaktadır. İl genelindeki ticari hacimde, ithalat ve ihracat rakamlarının bir dengede seyrettiği görülmektedir.

Çorum ilinde yer alan sanayi kuruluşlarında halen araştırma geliştirme kültürü oluşmamıştır. Ar-Ge kültürü ne yazık ki kopyala yapıştır mantığı ile ilerletilmeye çalışılmaktadır. Yeni bir teknolojinin üretilmesi, ya da güçlü bir pazarın tedarikçisi olma noktasında büyük eksiklikler mevcuttur. Çorum ili Ar-Ge ve büyük pazarlara bütünleşme noktasında Sivas ilinin gerisinde, diğer iller ile de aynı düzeyde yer almaktadır.

2. Çorum ilinin ekonomik görünümünü kendi bölgesi (TR83) ve ülke geneli ile kıyasladığınızda nasıl değerlendirirsiniz?

Çorum TR83 bölgesi kapsamında Samsun, Tokat ve Amasya ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu bölgede yer alan illerin yöresel özelliklerinden kaynaklanan farklılıkları vardır. Samsun, tarımsal potansiyeli yüksek olan Bafra ve Çarşamba ovalarına sahiptir. Yeşilirmak'ın geçtiği Tokat ve Amasya tarımsal potansiyeli yüksek illerimiz olmakla beraber, arıcılık, tekstil sanayi, meyve suyu ve gıda sanayi ürünleri üretimi ağırlıktadır.

Çorum, tarımsal üretimle birlikte un, tuğla-kiremit ve yumurta tavukçuluğunda piyasa belirleyicisi konumundadır. Bununla beraber Çorum, bulunduğu bölgede ekonomi, nüfus ve nüfusun işgücüne katılım oranı bakımından Samsun ilinden sonra gelmektedir. Zira bu durum teşvik bölgesi sıralamasında da karşımıza çıkmaktadır.

Çorum ilinin ekonomik düzeyini ülkemizin diğer illerine göre kıyasladığımızda görece iyi durumda olduğunu görmekteyiz. İllere göre kişi başı gayri safi yurtiçi hâsılaya baktığımızda; Çorum %40 gelişme hızı ile 2001 yılında 1.680\$ ile Samsun'dan sonra 2. sırada; Türkiye genelinde ise 38. sırada yer almaktadır. Bu durumu destekleyen bir diğer istatistikî örnek de şu olabilir: Bir ildeki suç oranı insanların refah durumlarına, insanların refah durumları da büyük ölçüde ekonomik özgürlüklerine bağlıdır. Çorum ili 2010 yılında en az suç oranına sahip il seçilmiştir.

3. Çorum ilinin finansal yapısını nasıl değerlendirirsiniz?

Çorum oldukça sağlam bir finansal yapıya sahiptir. Sanayi ürünü üretimlerinin süreklilik ve devamlılık arz etmesine paralel olarak devletin sağladığı fon kaynaklarının verimli kullanılması finansal yapıyı daha da güçlenecektir. Sanayileşmenin en dinamik kentlerinden biri olan Çorum, kendi öz kaynakları ile gerçekleştirdiği sanayileşmede gıda sanayi, taş ve toprak sanayi ve makine-metal sanayi ile öne çıkmaktadır.

4. Çorum ilinin kredi hacmi nasıl bir seyir izlemektedir, siz nasıl bir gelişim öngörüyorsunuz?

Çorum'da tüm bankaların toplam 64 şubesi bulunmaktadır. ING Bank da ilde Çorum Şubesi ile hizmet vermektedir.

İl toplamında ticari nakdi kredi hacmi 2011 yılsonu itibariyle bir önceki yılın aynı döneminde göre yıllık %35 artarak 1,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. ING Bank'ın ildeki ticari nakdi kredi hacmi ise 28 milyon TL'dir.

2011 yılsonu itibari ile gayri nakdi kredilere bakacak olursak il toplamı 240 milyar TL olup ING Bank hacmi 4,3 milyar TL'dir. Gayri nakdi krediler yıllık büyüme oranı %33'tür. Bankamız sektör toplamında %52 gibi daha yüksek hızda büyüme kat etmiştir.

Çorum ili ve sanayisi gücünü kendi potansiyelinden almaktadır. Talepteki değişime olan duyarlılığın azaltılmasıyla KOBİ'lerimizin ürün ve hizmetlerini il sınırlarından çıkarak ulusal pazarda ve artık uluslararası pazarda da taşıyabilmesi gerekiyor. KOBİ kenti olarak değerlendirilen Çorum'da yatırımların hızla devam edeceğine inanıyoruz.

5. Çorum ilinin, KOBİ kredileri gelişim patikası sizce nasıl ilerliyor, KOBİ'ler sizce bu ilde nasıl bir yapı sergiliyor?

KOBİ kredileri, tüm sektörde büyüme ivmesini kaybetmeyen bankaların odak noktası ve ilgisini kaybetmediği göz bebeği bir segment olmaya devam ediyor.

BDDK Şubat 2012 verisini temel aldığımızda 2012 Şubat ayında kredi kullanan KOBİ sayısının geçen yıla göre %11 artışla 2 milyon 32 bin'e; KOBİ'lere kullanılan toplam nakdi kredi miktarının ise yine aynı döneme göre %22 artışla 162 milyar 891 milyon TL'ye ulaştığını görüyoruz. Takibe düşen KOBİ sayısında ki düşüş ivmesi de bir yandan devam etmekte. Çorum özelinde örneğin Mart itibariyle ilk 3 ayda 189 şirket kuruluşu gerçekleşmiş durumdadır. Kurulan şirket istatistiklerinde Türkiye genelinde 22. sıradadır. Geçen yılın aynı dönemine göre kurulan şirket sayısındaki %24'lük iyileşme KOBİ kenti Çorum'da girişimciliğin desteklenmesi gereğine dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra 150 şirket de aynı dönemde maalesef kapanmıştır.

ING Bank olarak Çorum Şubemizde 1000'i aşkın KOBİ ve Ticari segmentli müşterimiz bulunmaktadır. Mart sonunda ortalama ticari kredi rakamımız 35 milyon TL'ye ulaşmış durumdadır. Türkiye genelinde tüm şubelerimizde olduğu gibi Çorum özelinde de KOBİ'leri desteklemeye devam eden ve rekabette farklılığını göstermeye hazır bir banka olarak yer almaktayız.

6. Çorum'un gelişimi için sizce en önemli olan sektörler hangileridir? Kentin Türkiye çapında önemli bir merkez haline gelebileceği bir sektör var mıdır?

Çorum'un gelişimi için önem arz eden sektör makine sektörüdür. Ülkemiz ihracat potansiyeli açısından baktığımızda da güncel (2012 Mart) ihracat rakamlarına göre ülkemizde motorlu kara taşıtlarından sonra en yüksek ihracat kalemi makine ve cihazlar ile bunların aksam-parçalarına aittir.

7. Çorum'un ihracat potansiyelini nasıl görüyorsunuz?

Çorum ilinin ihracat miktarı sahip olduğu üretim potansiyeline göre düşük, fakat aynı ölçekteki diğer illerin ihracat miktarına göre iyidir. Çorum'da il merkezinde kayıtlı 81 ihracatçı firmanın rakamlarına göre 2012'nin ilk 3 ayında gerçekleşen toplam ihracat değeri geçen sene aynı dönem ile kıyaslandığında %20 artış ile 40 milyon dolara yaklaşmıştır.

Geçen sene toplamda 142 milyon dolar ihracat rakamına imza atan Çorum, il sıralamasında 42. sırada yer almıştır. Merkezi Samsun olan TR83 Düzey 2 Bölgesi kapsamındaki diğer illere baktığımızda 2011 yılını Samsun 23.sırada; Amasya 53. sırada; Tokat ise 62. sırada kapamıştır.

Ihracatta yaşanan en temel problem, üretilen ürünü talep tarafı ile buluşturamamak ve dış ticaret mevzuatına hâkim yeteri kadar bireyin şirket bünyelerinde olmamasıdır. 535 bin'i aşkın nüfusu ile Çorum, yılda ortalama 15 bin göç almakta 22 bin'den fazla göç vermektedir.

8. Bankanızın Çorum şube yapısı ve hizmetleri nelerdir? Çorum şubeniz ve iş insanları arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirirsiniz?

Çorum Şubemiz 2002 yılı başında faaliyete geçmiştir. Bankamızın bölge yapılanması kapsamında şubemiz, Rize'den başlayarak Batı'da Bolu ile sonlanan Kuzey Anadolu Bölgemizin yönetimine bağlı çalışmaktadır.

Şubemizde KOBİ ve Ticari segmente özel ve ayrı bir hizmet yapımız bulunmaktadır. Toplamda 9 personelimiz ile Bireysel, KOBİ ve Ticari Bankacılık 'ta Çorum ilinin finansal gelişiminde uzun vadede önemli bir destek sağlamayı amaçlıyoruz. ING Bank'ın temsil ettiği güvenilir, şeffaf ve hızlı bankacılık prensiplerini biz de Çorum Şubesi olarak globalden taşıdığımız uluslararası tecrübe ile harmanlayarak taşımaktayız. Çorum'da Çorumlu KOBİ'lerle beraber büyümeyi hedefliyoruz. KOBİ'lerin üretim kapasitesi, yeni yatırım alanları ve daha kısa vadeli ihtiyaçlarında sadece finansal destek sağlayan bir banka değil; KOBİ'nin iyi ve kötü gününde yanında bulacağını bildiği, geleceğe dair planlamalarını yaparken katma değeri yüksek tavsiyeler alabileceği, güvenilir stratejik ortağı olmayı istiyoruz.

Çorum'un büyüme potansiyelini düşündüğümüzde gelişimin lokomotifi KOBİ'lerin ulusal ve uluslararası pazarda rekabet gücüsünü destekleyecek vizyonu bankamız ile ulaşabileceğini açıklıkla ve güvenle söyleyebiliriz. Gelişen dünya ve değişen ekonomik şartlara en iyi imkanlarla ve donanımla uyum sağlaması için KOBİ'lerimizi şubemize öncelikle bizleri tanımaları ve karşılıklı ne kadar verimli bir iş sonucu çıkarabileceğimize ilişkin sohbet etmeye davet ediyoruz.

EK 2 – BÖLGESEL KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN ÇORUM BAKIŞI: ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI (OKA) DEĞERLENDİRMESİ

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

1. Çorum teşvik kapsamında 4. bölgede yer almaktadır. Aynı bölgede yer alan ve dolayısıyla aynı teşviklerden yararlanabilecek iller aşağıda belirtilmiştir. Çorum bu illerle karşılaştırıldığında sizce ne durumdadır? Bu illerle aynı teşviklerden yararlanacak olması doğru bir karar mıdır? Bu sistemde Çorum nasıl bir performans gösterir? (Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas)

Bu soru için eski ve yeni teşvik sistemine göre illeri karşılaştırmamız doğru olabilir. Eski sistem 4, yeni sistem ise 6 bölgeye ayrılmıştır. Sayı büyüdükçe teşvik avantajı da artmaktadır. Çorum, önceki sistemde 3; yeni sistemde 4. bölgededir.

Yukarıdaki illerden Afyonkarahisar, Amasya, Bartın, Hatay, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Nevşehir ve Sivas ile Çorum eski ve yeni sistemde aynı seviyededir. Ancak, birçok ile göre Çorum, bu sistemde daha avantajlıdır. Eski sistemde 4. bölgede yer alıp Çorum'dan daha avantajlı olan Artvin, Elazığ, Erzincan, Kastamonu, Malatya ve Rize Çorum'a karşı yeni sistemde avantajını kaybetmiştir. Yeni sistemde Çorum, yalnızca Düzce'ye göre dezavantajlı durumda kalmıştır. Düzce, eski sistemde en dezavantajlı olan 1. bölgeden yeni sistemle Çorum ile aynı grupta yer alarak yeni teşvik sisteminden en fazla yararlanacak illerden biri olarak yer almaktadır.

Yine de Çorum, bu teşvikteki durumundan daha fazla yararlanabilir. Özellikle OSB'lerde yapılacak yatırımlardan iller, bir alt bölgenin imkânından yararlanabilecekler. Bu açıdan Çorum'daki yatırımların OSB'de yapılması, büyük avantaj sağlayacaktır. Ayrıca bu sistemle ithalat bağımlılığı yüksek ara malı veya ürünlerin yönetimine yönelik, asgari yatırım tutarı 50 milyon olan, %50'den fazlası ithalatla karşılanan, asgari %40 katma değer üreten ve üretilecek ürünle ilgili toplam ithalat değeri son 1 yıl itibarıyla en az 50 milyon \$ olan yatırımlar stratejik yatırımlar sınıfına girmektedir. Savunma sanayi yatırımları da bu kapsama girmektedir. Ajansımızın 2012 yılında Çorum ilinin bu sektördeki analizinin çıkarılmasını sağlayacak finansmanı sağlaması da bu kapsamda önemli olarak değerlendirilebilir.

2. Çorum'un gelişimi için sizce en önemli olan sektörler hangileridir? İlin, TR83 ve Türkiye çapında önemli bir merkez haline gelebileceği bir sektör var mıdır? Varsa bunun koşulları nasıl sağlanır?

Ajansımızın hazırladığı TR83 Mevcut Durum Analizi'nde metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı için bölgemiz illerinde sektörde faaliyet gösteren işletmelerin ve istihdam edilenlerin sayılarına bakıldığında en fazla işyerine sahip il Samsun iken, istihdam açısından Çorum'un öne çıktığı görülmektedir.

Çorum'da bu sektörde faaliyet gösteren firmalar ağırlıklı olarak tuğla ve kiremit üretmektedir. Çorum'da 54 kiremit-tuğla fabrikasında yaklaşık 4.000 kişi çalışmaktadır.

Sektörde bölgenin dış ticaret durumuna bakıldığında ihracatın düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. İhracatta Çorum ve Samsun'un öne çıktığı görülmekte, bununla beraber Çorum'un bölgenin bu sektördeki net ihracatçı konumu öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan, DPT tarafından yayımlanan “İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri” (2006-2) çalışması, yoğunlaşma katsayısını kullanarak il bazında öne çıkan sektörleri belirleyen diğer bir çalışmadır. Bu çalışmaya göre, TR83 bölgesi illerinden Çorum’un metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatında, Çorum, Samsun ve Amasya’nın başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatında, tüm bölge illerinin de gıda ürünleri ve içecek imalatında öne çıktığı görülmektedir.

İhracat, işyeri sayısı, istihdam gibi veriler ele alındığında Çorum sanayisinin önemli sektörleri gıda, metal eşya ve makine, taş-toprak, orman ürünleri, kimya-plastik, tekstil ve kağıt sanayileridir. Ülkemizin kiremit tüketiminin %40’ı, tuğla tüketiminin %10’u ilimizden karşılanmaktadır. Ekonomi Bakanlığı liderliğinde yürütülen “KOBİ İşbirliği ve Kümelenme Projesi” kapsamında Çorum’da öncü sektör olarak “gıda işleme makineleri” sektörü seçilmiştir. Yine Türkiye’nin küme haritası kapsamında yapılan çalışmada fikir seviyesinde de olsa “mekatronik”, “çatı sistemleri” ve “tıbbi aletler” sektörleri de potansiyel küme sektörleri olarak yer almaktadır.

3. Sizce Çorum niye daha fazla gelişmemiştir? İlin büyümesini, gelişmesini kısıtlayan ne olmuştur? TR83 bölgesinde yer alan diğer illerle kıyasla bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?

Ajansın gerçekleştirdiği GZFT çalışmaları, anketler ve çalıştaylar sonrasında Çorum’un girişimcilik kapasitesinin yüksek olması göze çarpmaktadır. Ancak, işbirliklerin kurulması ve devam ettirilmesinde sorunlar olması bu kapasiteden yeterince yararlanılamamasına neden olmaktadır. Bu işbirlikleri özel sektörün kendi arasında, özel sektör-üniversite arasında ve kamu kurumlarıyla geliştirilmelidir. Diğer taraftan firmaların Ar-Ge ve inovasyon farkındalığı tüm bölgede olduğu gibi Çorum’da da istenen seviyede değildir. Sağlanan birçok teşvik ve destek tüm paydaşlar tarafından bilinmemekte, bilinse bile bu desteklere gösterilen ilgi yüksek olamamaktadır. Firmaların kurumsallaşma düzeylerinin artırılması, stratejik planlama gibi hususlara önem verilmesi ile insan kaynaklarının niteliğinin artırılması gerekliliği görülmektedir.

İlin lojistik açısından eksikleri olması da yatırımcıların diğer illeri tercih etmesine neden olabilmektedir. İlde havaalanı bulunmamaktadır. En yakın havaalanı Amasya’nın Merzifon ilçesindedir. Samsun’u Ankara’ya bağlayacak hattın TCDD’nin uzun vadeli programında bulunması, demiryolu avantajını da önümüzdeki yıllarda kullanabileceğini göstermektedir.

4. Çorum’u, teşvik kapsamında aynı seviyede olan illerle ve TR83 bölgesinde yer alan diğer illerle kıyasladığınızda teknolojik altyapı açısından değerlendirebilir misiniz?

DTM’nin “İllerin Dış Ticaret Potansiyeli” dokümanında tüm illerin 2010 yılındaki ihracatlarının teknolojik dağılım yüzdesi verilmiştir. Bu verilere göre Çorum, orta ve ileri teknoloji ihracat ürünlerinde %70 yüzdesiyle yeni teşvik sistemindeki tüm illerin önündedir. Yine TR83 illerine bakıldığında bu yüzde, Amasya için %33, Samsun için %30, Tokat için %7’dir.

Ajansın 2012 yılında GÜdümlü Proje Desteği kapsamında Çorum ili Teknopark Kuruluş Projesi üzerinde çalışmalar yürütülecektir. Proje kapsamında Çorum Ticaret ve Sanayi Odası, Çorum İl Özel İdaresi, Çorum Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü, Çorum Belediyesi ve Hitit Üniversitesi ortaklığı öngörülmektedir. Proje yürütücüsü Hitit Üniversitesi olacaktır. Ajansın bu proje için 2012 yılı için ayırdığı kaynak 3.375.000 TL’dir. Teknopark, Çorum OSB’nin güney kısmında 640 no’lu parselin bir kısmı (Çorum TGB 1 no’lu alan) ve 762. parsel (Çorum TGB 2 no’lu alan) olmak üzere toplam 48.128,66 m²’den oluşması hedeflenmektedir. Teklif edilen alanların imar planı çalışmaları tamamlanmış ve onaylanmıştır. Doğal yapı yapılaşmaya uygun olup tüm altyapı unsurları daha önceden tamamlanmıştır.

Çorum Teknopark’ın, iş dünyası ile yakın işbirliği içinde çalışması hedeflenerek Çorum OSB içerisinde kurulması planlanmaktadır. Kalkınmakta olan bölgelerde inovasyon altyapısı büyük oranda firmalar ve kurumlar arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Uzun yıllardır mevcut bu ilişki ağının içine Teknopark’ın monte edilmesi inovasyon networkunun başarısı için önemli bir avantaj oluşturacaktır. Sektörel olarak konu incelendiğinde ise Çorum ve çevresinde öne çıkan makine ve gıda sektörlerinin Teknopark’ta yoğun olarak

faaliyet göstermesi beklenmektedir. Bir diğer çalışma alanı hemen hemen her sektörle yoğun olarak çalışan ve her sektörü destekleyen bir yapıda olan yazılım sektörünün Teknopark içerisinde faaliyet göstermesidir. Yazılım sektörü sadece kendi sektörüne ait ürünler ile değil, özellikle makine imalat sektöründe gömülü yazılım olarak da önemli bir Ar-Ge faaliyet alanıdır.

Yenilik göstergeleri olarak kabul edilen marka, patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım sayılarında bölge genel olarak Türkiye'nin gerisindedir, ancak son yıllarda artışlar görülmektedir.

5. Çorum'da özel sektörün varlığı nasıldır? Özel sektör - kalkınma ajansı işbirliği açısından da durumu değerlendirebilir misiniz?

Çorum özel sektörü, 7.514 kayıtlı işyeri, 20 adet 100'ün üzerinde işçi çalıştıran tesisi, 19.179 KOBİ ve 2 OSB'siyle güçlü bir durumdadır.

Çorum'daki özel sektör - Kalkınma Ajansı işbirliği çok farklı platformlarda başarılı olarak sürmektedir. Ajansın KOBİ'lere dönük olarak gerçekleştirdiği mali destek programlarında Çorum özel sektörü bu programlardan maksimum derece faydalanmıştır, bölge içindeki iller arasında en ön sıradadır.

2009 Yılı KOBİ Teklif Çağrısında Çorum'dan kabul gören 26 proje karşılığında alınan hibe miktarı 4.673.253,77 TL olup, program bütçesi olan 14,5 milyon TL'nin %32,2'sine tekabül etmektedir. Çorum 1. sıradadır.

2011 Yılı KOBİ Teklif Çağrısında Çorum'dan başvuran proje sayısı 77'dir. Çorum'dan kabul gören 29 proje karşılığında alınan hibe miktarı 6.383.000 TL olup, program bütçesi olan 15 milyon TL'nin %42'sine tekabül etmektedir. Çorum 1. Sıradadır.

TR83 Bölgesel İnovasyon Stratejisinin oluşturulması kapsamında yapılan çalışmalar ile Özel Sektör İnovasyon Komitesi çalışmaları Çorum ilinde devam etmektedir. Özel sektörün inovasyon farkındalığını artırma ve kapasitesinin güçlendirmesinin önündeki engellerin belirlenmesi ve bu engellerin aşılması için gerekli koşulların oluşturulması için çalışmalar devam etmektedir.

6. Çorum'un gelişmesinde kamu yatırımları rol oynamış mıdır? İlin bugünkü gelişmişlik seviyesinde geçmişte yapılan ya da yapılmayan kamu yatırımlarının ya da siyasi ve bürokratik kararların etkisinden konuşulabilir mi?

Çorum'un gelişmesinde kamu yatırımları da önemli bir rol üstlenmektedir. 2000-2011 yılları Çorum'daki toplam kamu yatırım miktarı 867,4 milyon TL'dir. 2011 rakamlarında 88,5 milyon TL'nin %27'si eğitim; %16'sı tarım; %12'si eğitim; %10'u ulaştırma-haberleşme; %5'i konut ve %3'ü enerji sektöründedir.

Çorum ili 2012 yılı yatırım hedefleri şu şekildedir: "Eğitim ve sağlık alanlarındaki iyileşmenin sürdürülmesi, sosyal yardımların yerindelik ilkesine göre ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması, özellikle istihdamın artırılmasına yönelik proje çalışmalarına ağırlık verilmesi, KÖYDES Projesi kapsamında kırsal altyapıdaki eksikliklerin tamamlanması, 291 km.ye ulaşan bölünmüş yol uzunluğunun 437 km.lik hedefe ulaştırılması için çalışmaların hızlandırılması, tarımsal sulamanın geliştirilmesine yönelik programdaki yatırımların hızlandırılması, teşvik mevzuatı kapsamında girişimcilerimize ve sanayicimize gerekli desteğin sağlanması ve tarihi yapıların restorasyonu ve turizm altyapısının iyileştirilmesidir"

2012 yılında kamu kurum ve kuruluşlarına ait toplam 288 adet yatırım projesi bulunmaktadır. Yatırımların; 6'sı Hitit Üniversitesi Rektörlüğü'ne, 43'ü D.S.İ. 5. Bölge Müdürlüğü'ne, 16'sı Karayolları 7. Bölge Müdürlüğü'ne, 63'ü Amasya Orman Bölge Müdürlüğü'ne, 12'si İller Bankası A.Ş. Ankara Bölge Müdürlüğü'ne, 20'si Tapu ve Kadastro 22. Bölge Müdürlüğü'ne, 4'ü Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne, 1'i MTA Orta Anadolu I. Bölge Müdürlüğü'ne, 39'u İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği'ne aittir.

Sektörler bazında ise bu 288 adet projenin: 62'si Tarım, 35'i Ormancılık, 24'ü Enerji, 40'ı Ulaştırma, 2'si Konut, 42'i Eğitim-Kültür-Spor, 9'u Sağlık, 10'u Sosyal Altyapı, 1'i Madencilik, 53'ü Harita-Kadastro-İmar,

10'u ise Diğer Sektörlerden oluşmaktadır. İlçeler bazında baktığımızda ise bu 288 adet projenin; 126'sı İl Merkezi, 25'i Alaca, 10'u Bayat, 5'i Boğazkale, 4'ü Dodurga, 32'si İskilip, 25'i Kargı, 2'si Laçın, 4'ü Mecitözü, 1'i Oğuzlar, 3'ü Ortaköy, 14'ü Osmancık, 15'i Sungurlu, 1'i Uğurludağ, 21'i ise birden fazla ilçe kapsamında yer almaktadır.

7. Ulaşım imkanları ve coğrafi konum kentin ekonomik gelişimi üzerinde ne ölçüde etkili olmuştur?

Çorum ili, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde yer almakta olup, topraklarının bir kısmı İç Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır. Karadeniz ile İç Anadolu Bölgeleri arasında yeryüzü şekilleri, iklim ve kültürel olarak geçiş özellikleri göstermektedir.

İl içinde olmasa da bölge içinde Merzifon ve Samsun, bölge dışında Ankara Havaalanı'na, Samsun Limanı'na ve başkent Ankara'ya olan yakın mesafe ulaşım açısından Çorum'un avantajıdır.

8. Çorum'un ihracat potansiyelini nasıl görüyorsunuz?

Çorum'un ihracatı 2011 yılı içerisinde 142 milyon dolardır. Türkiye'nin %0,11'ini kapsamaktadır. 115 milyon dolar ithalatı olan Çorum, dış ticaret fazlası veren illerimizden biridir. 2011 yılı itibarıyla Çorum'da 120 adet ihracat yapan firma bulunmaktadır. Yıllar içinde bu sayı artmaktadır.

2009 yılındaki ekonomik kriz haricinde son 10 yılda devamlı bir artış söz konusudur. Öne çıkan fasıllar, kazan, makine ve cihazlar, aletler ve parçaları (%40,4), değirmencilik ürünleri: malt, nişasta, buğday glütenu (%8,2), seramik mamulleri (%7,8), motorlu kara taşıtları: traktör, bisiklet, motosiklet (%7,3) ve demir veya çelikten eşya (%6)'dır.

Çorum'un başlıca ihracat partnerleri Rusya, ABD, Ukrayna ve Bulgaristan'dır. Çorum, orta ve ileri teknoloji ihracat ürünlerinde %70 yüzdesiyle yeni teşvik sistemindeki tüm illerin önündedir. Yine TR83 illerine bakıldığında bu yüzde; Amasya için %33, Samsun için %30, Tokat için %7'dir.

9. Hitit Üniversitesi'nin kurulmasının ilin ekonomisi ve/ve ya sosyal yaşamı üzerinde bir etkisi oldu mu? Üniversite-sanayi işbirliği açısından da bu durumu değerlendirebilir misiniz?

Bu sorunun Hitit Üniversitesi tarafından cevaplanması uygun görülmektedir.

10. Çorum nitelikli eleman bulma açısından şanslı mıdır?

KOSGEB ve İş-Kur destekli mesleki eğitim kursları Çorum'da nitelikli eleman yaratma kapasitesini geliştirici önemli mekanizmalardır, ancak nitelikli eleman bulmada Türkiye'nin birçok ilinde olduğu gibi Çorum'da da sıkıntılar görülmektedir.

Beyin göçünün yaşanması ile nitelikli elemanlar il dışına çıkmakta, ilin sosyal ve ekonomik imkanlarının sınırlı olması nedeniyle de eleman çekilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Ancak, Hitit Üniversitesi'nin başlattığı uygulama ile işletmeler tarafından iş garantisi verildiği takdirde istenilen bölümlerin açılması mümkün olacaktır.

OKA Bölgesel İnovasyon Stratejisi kapsamında yapılan anket çalışmasında da "ilimizdeki insan kaynağının niteliği yüksektir ve kurumlarımız ihtiyaç duydukları kalite ve sayıda personeli bulmakta zorlanmaz" önermesine katılımcıların %59'u katılmamıştır.

Hitit Üniversitesi'nin başvuru sahibi olduğu "İstihdam Odaklı Mesleki Eğitim İçin Sektörel Talep Araştırması" konulu ajansımızın doğrudan faaliyet desteği tamamlanmıştır. Proje kapsamında yapılan analiz çalışmasında mezun öğrencilerin, teorikte ve pratikte yetersiz oldukları, teknolojiyi takip etmedikleri, yapacakları işi küçümsedikleri ve Çorum sanayisini tanımadıkları gibi stajlarını da gereken ciddiyette yapmadıkları tespit edildi. Bu sorunların mesleki eğitim kurumları ve iş çevreleri arasında fikir alışverişi gerçekleştirecek mekanizmalar bulunmaması, mesleki eğitim kurumlarınca uygulama yoğunluklu ders verilmediği, stajların denetlenmediği,

mesleki eğitim kurumlar ile sektörler arasında ortak çalışmalar yürütülmemesinden kaynaklandığı ifade edildi. Analiz çalışmasında yaşanan sorunların çözümü için üniversite-sanayi işbirliği koordinasyon merkezi kurulması işletmelerin nitelikli eleman ihtiyaç analizi yapması, deneyimli usta, tekniker ya da mühendislerin derslere misafir edilmesi istendi.

11. Çorum'un nüfus yapısının sağladığı avantajlar veya dezavantajlar var mıdır? İlin sosyal doku, ilin kozmopolit olup olmayışı, iç göç alması ya da vermesi gibi kent planlaması açısından önemli olan konuları var mıdır?

İlin toplam nüfusu 534.578 iken, bunun 351.686'sını çalışma çağındaki olan 15-64 yaş arası nüfus oluşturmaktadır. Bu da toplam nüfusun % 66'sına denk gelmektedir. Bu dağılımın Türkiye'de toplam dağılıma paralel olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ilin nüfus piramidinin hem erkek hem de kadınlar için tabanının geniş ve üst yaş gruplarına doğru bir daralma olduğu görülmektedir.

2010-2011 döneminde Çorum'un aldığı göç 15.174 iken verdiği göç ise 22.441 olmuştur. Net göç hızı binde -13,5 olan ilde sırasıyla 20-24, 25-29, 15-19 yaş grupları en çok göç eden yaş gruplarıdır. Bu durum insan kaynakları açısından ilde dezavantaj yaratmaktadır. Diğer taraftan Hitit Üniversitesi'nin varlığı ilin daha kozmopolit bir yapıya kavuşması açısından önemlidir. Hitit Üniversitesi: 2006 yılında kurulmuş olup 2011-2012 akademik yılında öğrenci sayısı 9.416'dır.

12. Yukarıdaki sorularda değinilmeyen, ama önemli olduğunu düşündüğünüz Çorum'a özgü sosyal, ekonomik, kültürel başka bir konu var mı?

Çorum'un sahip olduğu turizm potansiyeli alternatif turizm arayışı içerisindeki bütün kesimlere zengin içerikler sunmaktadır. Türkiye Turizm Stratejisi Belgesindeki 9 tematik bölgeden biri olan Hitit Medeniyetinin merkezi olan Çorum'da, Boğazköy-Hattuşa, Alacahöyük ve Ortaköy-Şapınuva ören yerleri başta olmak üzere, yayla turizmi, av turizmi, trekking ve bisiklet turları yapılması için uygun ortamlar bulunmaktadır.

Ortaköy-Incesu Kanyonu, Kargı-Abdullah Yaylası, Osmancık, Bayat-İskilip Yaylaları doğal güzellikleriyle örnektir. Bu kapsamda geliştirilen Hitit Yolu projesi, doğa yürüyüşü yanı sıra eko turizm anlayışıyla tarih, kültür ve turizm unsurlarını da içermektedir. Hitit Yolu'nu kullanacak olan trekkingciler bölgedeki doğal güzelliklerin yanı sıra pek çok Hitit yerleşim alanını ve Helenistik döneme ait yaşam izlerini görme fırsatı bulabileceklerdir.

Turizmle ilgili olarak Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2010 yılında Turizme Yönelik Küçük Ölçekli Altyapı mali programına çıkmıştır. Çorum'dan bu kapsamda imzalanan projeler şunlardır: "Çorum Sanat Evi ve Sanat Sokağı", "Çorum Çocuk ve Oyuncak Müzesi", "Zamana Direnen Başkent Hattuşa'da İki Gün", "Alacahöyük Turizm Yolu Rehabilitasyon Projesi", "İncesu Kanyonu Turizmini Geliştirme Projesi", "Herkes Müzeye", "Hattuşa'dan Dulkadiroğulları Konağı'na Hitit Esintisi".

Yaklaşık son 30 yıl içinde, geleneksel sanayi bölgeleri olarak nitelenen mekân birimlerinde durgunluk ve gerileme süreci yaşanırken, aynı ülkelerin kırsal veya az gelişmiş olarak nitelenen bazı bölgelerinde ekonomik hareketlilik gözlenmiştir. Büyük ölçüde öz kaynak, yerel girişimcilik özellikleri, esnek üretim özellikleri ve ilişkileri, dayanışma, güven ve örgütlenme kapasitesi gibi içsel faktörlere dayalı olarak gelişen bu tür bölgeler, "Yeni Sanayi Odakları" (YSO) olarak adlandırılmaktadır. Kalkınma Bakanlığı (DPT), YSO kavramının önemini belirttikten sonra, bu tanıma giren illeri Denizli, Gaziantep, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş ve Eskişehir olarak sıralamıştır.

EK 3 – ÇORUM İŞ ORTAMI DEĞERLENDİRMESİ: ÇORUMSIAD DENEYİMİ

Onur Şamlı, ÇORUMSIAD Yönetim Kurulu Başkanı

1. İliniz teşvik kapsamında 4. Bölgede yer almaktadır. Aynı bölgede olan ve dolayısıyla aynı teşviklerden yararlanabilecek iller aşağıda belirtilmiştir. Çorum bu illerle karşılaştırıldığında sizce nasıldır? Bu illerle aynı teşviklerden yararlanacak olması doğru bir karar mıdır? Bu sistemde Çorum nasıl bir performans gösterir? (Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas)

Çorum, coğrafi konumu itibariyle İç Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan iki önemli bağlantıdan biri olması nedeniyle önemli bir ticaret güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bu merkezi yapısı Çorum'a teşvik kapsamında yer alan diğer illere göre ticaretle ve üründe çeşitlilik avantajı sağlamaktadır.

Müteşebbis sayısındaki artış ve devlet desteklerine ulaşımında Çorum ili önemli bir ivme kaydetmiştir. İlin girişimci potansiyeli hızlanarak devam etmektedir. Ayrıca Çorum ülke genelinin aksine cari fazla vermektedir. Bu kapsamda ülke ekonomisine önemli katkı da bulunmaktadır.

TSE Bölge müdürlüğü Çorum'dadır. Bu nedenle standartlarla ilgili problemlerin çözümünde sürat sağlanması söz konusudur.

2. Bölgenizde yer alan bölgesel kalkınma ajansının çalışmalarını nasıl buluyorsunuz? Kalkınma ajansının kurulmuş olmasının ilinizin gelişmesinde etkisi oluyor mu? Ajansın bölge için ve Çorum için çalışmaları iyi ve yeterli mi? Bu konuda başka önerileriniz var mı?

Kalkınma ajanslarının olması elbette bir avantaj sağlamaktadır.

3. Çorum'un gelişimi için sizce en önemli olan sektörler hangileridir? Kentin Türkiye çapında önemli bir merkez haline gelebileceği bir sektör var mıdır? Varsa bunun koşulları nasıl sağlanır?

Günümüze gelinceye kadar Anadolu'da sanayi denilince genellikle büyük sanayi firmalarına ara mallar üreten firmalar akla gelirdi. Ama bugün Çorum Anadolu'da bunun dışına çıkabilmiş çok değişik sektörlerde güçlü bir üretim ve ticaret şehri olmuştur.

Kiremit-tuğla ile başlayıp, un ve bunun da ötesinde makine sanayi, demir-çelik döküm, bakır-çinko ve magnezyum alaşımları, otomotiv yan sanayi, oto-radyatör ve oto kaloriferi, vitrifiye ve seramik ürünleri, iplik, tekstil, ayakkabı, dokuma, şırınga, cerrahi eldiven, medikal cihaz ve ekipmanlar, kâğıt, ambalaj, mukavva karton kutu ve viol, yem, kümes hayvancılığı ve yumurtacılık, makarna, şeker, süt ve süt ürünleri, lavaş ekmeği, gıda paketlenme ve ambalaj, kereste-mobilya, palet, kilitli parke taşı, bordür ve büz, blok mermer, hazır beton tesisleri, derz dolgu (beyaz kalsit) seramik ve fayans yapıştırıcı, kireç, çimento, paketlenme tesisleri, kimyasal cam dübel, temperli (şekilli) cam gibi 400'den fazla imalat sanayinde çok değişik sektörlerde güçlü bir üretim şehri olmuştur.

Makine sanayi sektörü, taş ve toprağa dayalı sektör, yumurta tavukçuluğu sektörü, otomotiv yan sanayi sektörü ve tekstil sektörlerinin ön plana çıktığı ilimizde bugün itibariyle 400'den fazla tesiste üretim yapılmaktadır. İmalat yapılan tesislerden 95'i makine, 153'ü gıda, 41'i toprak sanayi, 25'i tekstil sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu sektörlerde yaklaşık 15 bin kişi istihdam edilmektedir.

Bilindiği gibi hükümet tarafından Cumhuriyetimizin 100. yılı olan 2023 yılı için bazı hedefler belirlenmiştir. Bunlardan birisi de savunma sanayinde kullanılan ürünlerin yerleştirilmesidir. Bu alanda yapılacak çalışmalarla

birlikte başkent Ankara'nın da savunma sanayinin merkezi olması planlanmaktadır. Bugün dünyanın dört bir yanına anahtar teslimi fabrikalar kuran ilimizdeki makine sanayi firmalarımız, savunma sanayine de üretim yapabilecek alt yapıya fazlasıyla sahiptirler. Çorum ilimizin başkent Ankara'ya olan yakınlığı da bu konuda bir avantaj olabilir.

Ayrıca Türkiye genelinde 5 ilde yürütülen KOBİ İşbirliği ve Kümelenme Projesi'nin uygulandığı illerden biri de Çorum'dur. Makine sanayi sektörüne yönelik uygulanan kümelenme projesi, makine sanayi sektöründe farkındalık yaratmak için büyük bir avantaj olacaktır.

4. Sizde Çorum niye daha fazla gelişmemiştir? Kentin büyümesini, gelişmesini kısıtlayan ne olmuştur?

Çorum ilinin gelişmeme durumu, ülkemizin gelişmede karşılaştığı problem ile örtüşmektedir. Bir ilin veya ülkenin gelişimine katkı sağlayacak en büyük güç eğitilmiş, uğraş verdiği alanla ilgili bilgiye sahip bireylerdir. Çorum ilinin yetiştirdiği, büyük şehirlerde eğitim alan bireyler, genellikle eğitim aldıkları yerde kalmayı ve bir firmada iş bulup hayatını idame ettirmeyi öngörmektedir. Bu durum Çorum ekonomisine lokomotiflik yapan sanayi şirketlerinde nitelikli eleman bulunmamasına sebebiyet vermektedir.

Kentin büyümesini ve gelişmesini sınırlayan diğer önemli bir unsur ise ulaşım ağının yetersiz oluşudur. Çorum ili halen demiryolu ulaşımına sahip değildir ve tam olarak ne zaman sahip olacağı belirsizdir. Bu belirsizlik Çorum ekonomisini ve yatırım yapmayı planlayan büyük firmaları ürün maliyeti ve ürünün ulaştırılması açısından endişeye sevk etmektedir.

Diğer bir sorun da, teşvik verilirken aynı sektörlerden ideal sayıda firma alınması gerekliliğidir. Aynı sektördeki firma sayısının artması karlılığı düşürmektedir.

Çorum ilinin gelişmesini engelleyen bir diğer unsur, ilimizin sahip olduğu kültürel mirası değerlendirilmemesi, yeterli tanıtımın yapılamamasıdır.

Bu bağlamda etkin bir mekânsal organizasyon oluşturulamaması, insan kaynaklarının ve toplumsal yapının geliştirilememesi, işletmelerin rekabet gücünün artırılmaması ve dışa açılmamak, kurumsal yapının güçlenmesine önem verilememesi büyüme ve gelişmeyi engelleyen en önemli faktörlerdir.

5. Çorum'un bir Ar-Ge ve teknoloji merkezi haline gelmesi mümkün mü? Nasıl?

Çorum'un genel ticari yapısına baktığımızda aile şirketlerinin üstünlüğünü görüyoruz. Öyle ki en büyük 10 firmasına baktığımızda bile aynı yapı bulunmakta. Kurumsal şirketler az. Kurumsallaşmanın olmadığı yerde de ortak Ar-Ge den bahsetmek zor olmaktadır. Ayrıca Ar-Ge ve Teknoloji Merkezi olabilmesi için devlet desteği ve ulaşım kolaylığı olması gerekir. Bu bakımdan havaalanı ve tren ulaşımını çözmeye çalışan Çorum'un yakın zamanda böyle bir merkez haline gelmesi zor.

6. Çorum'da özel sektörün varlığı nasıldır? Kentte tarihsel olarak güçlü bir özel sektör var mıdır? Geçmişte kentin gelişiminde özel sektörün öne çıktığı dönemler olmuş mudur?

Çorum'da özel sektör baskındır. Kamu sektörü için yok denebilir, kamuya ait sadece bir tane şeker fabrikası vardır. Tarihinde baskın olarak kiremit - tuğla sektörü, un imalat sektörü lokomotif rol oynamışlardır. Şimdi ise bunlara ilave olarak makine imalat sektörü de önemli rol oynamaktadır.

7. Çorum'da esnaf, eşraf ve sanayici kesimin gelişimi ve bugünkü konumları nasıl olmuştur?

Tüm şehirlerde olduğu gibi teknolojinin gelişmesi ile bazı esnaf ve eşrafın işyeri de tarih olmaya başlamıştır. Çorum'da zamanında meşhur olan bakırcılık (bakır kap, kacak yapımı), kalaycılık, semercilik, ayakkabıcılık, terziilik gibi esnaf bir elin parmaklarını doldurmayacak kadar azalmış ve yok olmaya yüz tutmuştur.

8. Çorum'un gelişmesinde kamu yatırımları rol oynamış mıdır? Kentin bugünkü gelişmişlik seviyesinde geçmişte yapılan ya da yapılmayan kamu yatırımlarının ya da siyasi ve bürokratik kararların etkisinden konuşulabilir mi?

Kesinlikle kamu yatırımlarının rolü yoktur. Zaten yakın zamana kadar sadece çimento fabrikası vardı, daha sonra özelleşti, şu an itibarıyla şeker fabrikası var sadece. Kamu yatırımlarının olmadığı yere birtakım teşviklerin verilmesi ve dolayısıyla cazip bölge haline gelmesi, yatırımların yapılması söz konusu olmaktadır.

9. Ulaşım imkanları ve coğrafi konum kentin ekonomik gelişimi üzerinde ne ölçüde etkili olmuştur?

Coğrafi konum itibarıyla elbette bir geçiş yolu üzerinde olmanın bazı avantajlarını kullanmıştır. Ancak sadece karayolu taşımacılığı yeterli olmamaktadır. 90 km. mesafedeki Amasya şehrinde varken Çorum'da demiryolu olmaması nakliye dezavantajı sağlamaktadır. Samsun Limanı'na 170 km. mesafede olmak diğer İç Anadolu kentlerine oranla bir avantaj sayılabilir.

10. Çorum'un ihracat potansiyelini nasıl görüyorsunuz?

Civar illerden daha fazla sanayileşmiş olduğu kesin olan Çorum'un ihracat potansiyeli Samsun Limanına yakınlık nedeniyle deniz taşımacılığına uygun ihracat potansiyeli olarak nispeten uygun sayılabilir. Ancak kara nakliyesi ile erişilebilecek ülkelere girebilmek için tren yolunun şehrimizden geçmesi gerekmektedir.

11. Hitit Üniversitesi'nin açılmasının kentin ekonomisi veya sosyal yaşamı üzerinde bir etkisi oldu mu?

Bir şehirde üniversite açılması başta esnaf kesiminin işini artıran unsur olmaktadır. Çorum'da da böyle olmuş, başta özel yurtlar, restoran-kafeterya, fast food olmak üzere diğer esnaf üzerinde de olumlu etki yapmıştır. Her yıl yeni bölümler açıldıkça da kalabalıklaşan üniversite nüfusunun sosyal yaşam üzerinde de geliştirici bir unsur olacağı aşikardır.

12. Çorum nitelikli eleman bulma açısından şanslı mıdır? Şanssız mı?

Nitelikli eleman bulma konusu sadece Çorum'da değil büyük şehirlerin haricindeki tüm şehirlerde vardır. Çorum için daha şanssız diyebiliriz çünkü sahip olduğu potansiyeller sebebiyle nitelikli eleman bulmaya daha muhtaç bir şehirdir. Bu sorunu gidermek için meslek okullarının açılması ve çağdaş düzeyde eğitim alınması gereklidir.

13. Kentin nüfus yapısının sağladığı avantajlar veya dezavantajlar var mıdır? Kentteki sosyal doku, kentin kozmopolit olup olmayışı, iç göç alması ya da vermesi gibi kent planlaması açısından önemli olan konular var mıdır?

Çorum'un şehir nüfusu artma gösterirken genelde il nüfusu azalma göstermektedir. İl nüfusu 1980 de 675.000 iken Bugün 525.000 civarındadır. Bu da göç verdiğini gösterir. Göçün İstanbul, Antalya, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlere doğru olduğu gözlemlenmektedir.

Ayrıca şehrimizde yaşayan iki etnik gurubun olması 80 yılındaki olaylar ve belediyelerin oy arzusıyla belli yerlere yönelmeleri dezavantaj oluşturmuştur. Oysa kültürel zenginlik açısından bunun bir avantaj olması gerekirdi. Bugün itibarıyla 5 yaşını dolduran üniversitemizin kentteki sosyal dokuyu zenginleştireceği gözlemlenmektedir.

EK 4- ÇORUM EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ: HITİT ÜNİVERSİTESİ'NE BAĞLI FAKÜLTE VE YÜKSEKOKULLARIN DEĞERLENDİRMELERİ

Mühendislik Fakültesi

a) Mühendislik Fakültesi Metalurji ve Malzeme Mühendisliği B.Ekonomik Analiz Raporu

Çorum sanayisi denilince ilk akla gelen kiremit-tuğla ve un sektörü olmaktadır. Bunun yanında bu sektörlerde oluşan makine ve ekipman talepleri, Çorum makine sanayisinin gelişmesinde temel etken olmuş, çok güçlü bir makine sektörü oluşmuştur. Makine sektöründeki firmaların yenilikleri takip etmeleri, modern teknolojiler kullanarak tesislerini genişletmeleri, iç piyasa yanında dış piyasaya yönelik de giderek artan miktarlarda üretim yapmaları Çorum sanayisini ve makine sektörünü oldukça önemli noktalara getirmiştir. Makine sanayisine paralel olarak gelişen bir başka üretim kolu da Döküm sektörüdür. Bu sektörde faaliyet gösteren firmalar hem makine sektörüne hem de diğer sektörlerle yönelik döküm parça üreterek hem yurt içi hem de yurt dışı pazarlara önemli seviyelerde hizmet vermektedir. Bu sektörler yanında kağıt-mukavva, ambalaj, tıbbi malzeme, radyatör, tekstil, seramik gibi alanlar da Çorum sanayisinde önemli bir yer tutmakta, önemli istihdamlar sağlamaktadır.

Çorum'un mevcut sanayi yapısı (makine, döküm, seramik vb.) yeni üretim alanları için oldukça iyi bir alt yapı imkanı sunmaktadır. Özellikle ülkemizin gündeminde olan ve önemli bir yere sahip olan savunma sanayi yatırımları için çok uygun bir alt yapı mevcuttur. Çorum sanayicileri bu konuda üzerlerine düşen görevi yapmaya, tesislerini buna göre geliştirip büyütmeye hazır ve isteklidir. Mevcut sanayi tesislerinin geçmişten günümüze modernizasyonu ve büyüme eğilimi bunun en önemli göstergesidir.

Hızla gelişen ve büyüyen Hitit Üniversitesi de bu konularda önemli bir misyona sahiptir. Özellikle Çorum'un sanayi yapısına göre açılan ve faaliyetlerini sürdüren Makine Mühendisliği, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği, Kimya Mühendisliği, Gıda Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği bölümleri ile ve yeni açılacak bölümler ile Mühendislik Fakültesi, donanımlı akademik personeli ve hızla gelişen altyapı imkanları ile üzerine düşen görevi yapmaya hazırdır. DPT altyapı projesi kapsamında kurulmakta olan kısa bir süre sonra faaliyete başlayacak olan Hitit Üniversitesi Bilimsel ve Teknik Uygulama Araştırma Merkezi (HÜBTUAM) de Çorum sanayisine destek noktasında önemli bir fonksiyonu yerine getirecektir. Gerek laboratuvar imkanları, gerek akademik danışmalık, gerekse ortak projeler ile üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi, Çorum sanayisini çok daha yüksek seviyelere getirecektir.

b) Mühendislik Fakültesi Kimya Mühendisliği B.Ekonomik Analiz Raporu

Bölümümüzden kendi alanında uzmanlaşmış Öğretim Üyelerinin periyodik olarak ilimizde bulunan sanayi ve kamu kuruluşları temsilcileri ile görüşüp onların istek ve sorunlarını belirleyip çözümler üretecek projeler geliştirmek.

Kendi alanlarında yakın gelecekte ekonomik değer taşıyacak projeler yapıp kamu veya özel sektörde uygulama imkanını araştırmak.

c) Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği B.Ekonomik Analiz Raporu

Çorumda üretilen tarımsal hammaddeler gıda sanayinin kaynağını oluşturmaktadır. Öne çıkan tarım ürünleri çeltik, buğday başta olmak üzere tahıllar ve yumurta tavukçuluğu başta olmak üzere tarıma dayalı sanayi faaliyet göstermektedir. Bölgede faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli pek çok un ve yem fabrikaları

bulunmaktadır. Ayrıca nohut ve geleneksel leblebi üretimi ile il Türkiye ve dünyada da önemli bir yere ve tanınırlığa sahiptir.

Çorum ilinde fırsat barındıran sektörler olarak gıda sanayi kapsamında işleyen mevcut un ve unlu mamüller sanayi, yumurta üretimi ve çeltik üretimi ve leblebi üretiminde gibi mevcut sektörlerin bu sektörlerin büyümesi ve karlılıkların artması için ilintili sektör yatırımları ve altyapı yatırımları teşvik edilebilir veya yapılabilir.

Gıda Mühendisliği Bölümü olarak bu hammaddelerin özelliklerinin ortaya konması, işleme tekniklerinin iyileştirilmesi ve yeni ürünlerin geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan desteklerin araştırmacılara sağlanmasının önemli olacağını düşünüyoruz. Ayrıca geleneksel yöntemlerin ayrıcalıklarının ortaya konmasının modern ve daha karlı üretim yöntemleri ile ikamesinin araştırılması gerekmektedir. Bölgesel ürünlerin "Coğrafi İşaretler" nin alınmasının da teşvik edilmesi ile üreticilerin ekonomik olarak desteklenmesi sağlanacak ve tüketicinin de aldanmasının önüne geçilerek korunması her geçen gün önem kazanmaya devam edecektir.

Fen Edebiyat Fakültesi

a) Arkeoloji Bölümü Ekonomik Analiz Raporu

Çorumda Arkeoloji, Kültür ve Sanat bağlamında büyük bir potansiyel mevcuttur. M.Ö 2000 yıllarında yaşamış Hitit Uygarlığının başkenti Çorum ilinde bulunmaktadır. Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde kurulmuş olan Arkeoloji Bölümü Eğitim ve Öğretim çalışmaları yanı sıra Hitit Uygarlığı Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmasıyla da Hitit Uygarlığı konusunda çalışmalarda bulunmaktadır. Hititlerin başkenti olan Hattuşa (Boğazkale) Unesco Kültür Mirası listesinde bulunmaktadır. Burada Hitit Uygarlığı Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne bina tahsis edilmiştir. Merkezin yapılacak olan çalışmalarla bölgenin ekonomik, kültürel ve turizm kalkınmasına katkısı büyük olacaktır. Bacasız sanayi olarak bilinen turizmin Arkeoloji ile yakın bağlantısı bulunmaktadır. BU konuda yapılacak çalışmaların direkt ya da dolaylı olarak turizmi geliştireceği açıktır. Ayrıca yine Hitit Üniversitesi bünyesinde kurulan Karadeniz Arkeolojisi Araştırma Merkezi Çorum başta olmak üzere tüm Karadeniz bölgesini Arkeolojisinin, kültürünü ve sanatını araştırmaya yönelik çalışmalarda bulunmakta olup düzenleyeceği konferans, sempozyum, panel gibi etkinliklerle bölgenin turizm potansiyelini yükseltecektir. Böylece bölgesel ekonomik canlanmaya da katkı sağlamış olacaktır. Turizm acenteleri ile de görüşülerek Çorum merkez olmak üzere diğer illeri de kapsayan çeşitli aktiviteler ve gezi rotaları belirlenebilir. Tanıtım ve reklam çalışmaları ile birlikte marka ürünler ve marka şehir bilini yaratılabilir. Arkeoloji Bölümünün Çorum ili üzerine yapmış olduğu doktora tezlerinden çıkan sonuçlardan faydalanması gerekir. Örneğin çok sayıda bölgede üzüm ezme pres taşları ele geçmiştir. Bu Arkeolojik objelerin sayısal yoğunluğu bölgenin geçmişte üzüm üretiminin yoğun olarak yapıldığını göstermektedir. Çorum toprağının üzüm üretimine uygunluğu da ortadadır. Üzüm yaş meyve olarak yenilmesinin yanı sıra kuru üzüm, sirke, pekmez ve şarap üretiminde de değerlendirilmektedir. Özellikle Iskilip ilçesinde yetişen Çatalkara diye tanınan ve ünlü şair Bedri Rahmi EYÜPOĞLU'nun yazmış olduğu Çatalakaram şiiirinde de geçmesi bölgesel marka üzüm oluşturulmasına işaret etmektedir. Bu konuda Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç Dr. Esra KESKİN'inde Çorum ili üzüm üretiminin markalaşması konusunda tanıtım çalışmaları mevcuttur. Marka ürün alma kapasite yüksek olduğu için bölgeye gelen ziyaretçilerinin leblebinin yanı sıra Iskilip üzümünden yapılmış ürünlerden satın alam olasılığında yüksektir.

İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi

Çorum, Orta Karadeniz'de, Orta ve Doğu Karadeniz'i Anadolu'ya bağlayan geçit konumunda bir ildir. Çorum- Ankara bağlantısı Doğu Karadeniz illerini Ankara'ya ulaştıran tek bağlantıdır. Bu yolun ülkemiz karayolu ulaşım ağında önemli bir konumu vardır. İle en yakın hava alanı 65 km ile Merzifon da, demiryolu 92 km ile Amasya'dadır, Samsun limanına ise 175 km uzaklıktadır. Toplam nüfusu TÜİK ADNK 2011 veri tabanına göre 534.578'dir. Bu nüfusun 361.244'ü il ve ilçe merkezlerinde 173.334'ü belde ve köylerde

ikamet etmektedir. İlde nüfus yoğunluğu (nüfus/km²) 42'dir ve Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. İlde net göç hızı binde -16,6'dır. Bu TR83 içerisinde en yüksek orandır. Yapılan araştırmalar negatif göçün en önemli nedeninin ekonomik nedenler olduğunu göstermektedir. En çok göç verilen il ise Ankara'dır. İlde kentleşme oranı 2009 verileri ile 64,8 Türkiye ile kıyaslandığında 75,5 ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Ancak 1980 yılında TR83 içerisinde en düşük kentleşme oranına sahip iken 2009 yılında bu bölgenin en yüksek kentleşme oranı istatistiğini yakalamıştır. Bu nedenle bu açıdan hızlı bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Bölgenin sanayileşme sürecindeki en dinamik kenti olarak gelişimini göstermektedir. Anadolu kaplanları olarak tabir edilen illerden biridir.

Sanayinin Yapısı:

Bölgenin sanayileşmedeki en dinamik illerinden biri olan Çorum, kendi öz kaynakları ile sanayileşmesini gerçekleştirmekte olup şeker fabrikası dışındaki sanayi kuruluşlarının tümü özel sektöre ait bulunmaktadır. İlde Gıda sanayi, taş ve toprak sanayi ile makine-metal sanayi ağırlık kazanmıştır. Her sektör kendi trendi ve koşulları içinde, özellikle bölgesel kaynakların varlığı dikkate alınarak kendiliğinden gelişmiştir. Bugün kullanılan farklı sektörlerdeki üretim tekniklerine göre daha basit ve emek yoğun çalışan küçük atölyelerin bölgesel kaynakları ve yeni üretim tekniklerini daha iyi değerlendirmesi ile başta kiremit-tuğla, un ve bu iki üretim dalının ilk etaptaki makine ve ekipman ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulmuş makine sektörü büyük gelişim göstermiştir. Bu üretim dalları Çorum ilinin sanayileşmesinin lokomotifi olmuşlardır. İl merkezinde 1 adet ve sungurlu ilçesinde 1 adet olmak üzere toplam 2 organize sanayi bölgesi mevcuttur. Sanayi sektörünü madencilik, imalat ve enerji alt sektörlerine ayırırsak, ildeki toplam 2584 işletmenin 36'si madencilik, 2536'sı imalat sanayi ve 12'si enerji sektöründe bulunmaktadır³. Yani ildeki sanayi işletmelerinin %98'i imalat sanayinde faaliyet göstermektedir.

Tarım Sektörünün Durumu ve Gelişme Fırsatları:

Çorum ili tarımsal alan ve üretim bakımından oldukça zengindir. Tarımın gsyih içindeki payı azalmakla beraber ülke ortalamasının üzerindedir. Yıllar itibari azalmakla beraber tarımın istihdamdaki payı %51 ile tüm sektörlerden fazladır. Mevcut arazi varlığı gruplandığında; toplam 1.278.380 hektarlık arazinin, 619.554 hektarı tarım arazisi, 145.379 hektarı çayır mera, 365.208 hektarı orman-fundalık, 148.239 hektarı diğerdir. İldeki geniş tarım arazilerine rağmen sulama olanakları açısından Türkiye ortalamasının gerisindedir.

İlde yapılan bitkisel üretim çoğunlukla iç piyasada pazarlanarak, bölgede yaşayan halk ile komşu bölgelerin ve büyük tüketim merkezlerinde yaşayan insanların gıda ihtiyacının bir kısmını karşılamaktadır. İlde üretilen ürünlerin çok az bir kısmı ihraç edilmektedir. Diğer taraftan üretimin bir kısmı tarımsal sanayiye hammadde sağlamaktadır. İldeki tarım işletmelerinin çok küçük ve parçalı olması büyük miktarda standart ürün üretimini engellemekte, genellikle aile ihtiyacının fazlası pazara arz edilmektedir.

İldeki bitkisel üretim temel olarak tahıl ağırlıklıdır. Sebze ve meyve üretimi oldukça düşüktür. En çok üretilen ürün buğdaydır. Bunu arpa, şeker pancarı, çeltik, mısır, nohut ve patates takip etmektedir. Sebze üretiminde ise en yüksek payı soğan alırken, bunu domates ve kavun üretimi takip etmektedir. Örtü altı üretim ise henüz gelişme aşamasındadır.

Tarımsal işletme büyüklüğü açısından 100 dekarın altında olanlar yoğunluktadır. Küçük tarımsal işletmeler olarak sınıflanan bu işletmelerin büyük bir kısmı aile işletmesidir. Bu işletmeler ihtiyaç duydukları işgücünün önemli bir kısmını kendi aile bireylerinden sağlamaktadır. Bu nedenle gizli işsizlik oranı yüksektir.

Tarımda makine kullanımı, üretimin kısa sürede tamamlanması, gecikmeden doğan ürün kaybının önlenmesi, kırsal kesimde çalışma koşullarının daha rahat, çekici ve güvenli bir duruma getirilmesi ve tarım işçilerinin veriminin yükseltilmesi gibi avantajlar sağlar. Diğer taraftan aşırı mekanizasyon işletme ölçeğinde

büyük gider yaratabilmekte ve kırsal kesimde işsizlik artabilmektedir. 2008 yılında Türkiye’de traktör başına düşen alan 22,8 ha iken Çorum’da 23 ha olarak gerçekleşmiştir. Sulama araçları bakımından Türkiye’nin oldukça gerisinde kalmasına rağmen pulluk, traktör, ekim makinesi, biçerdöver gibi ürünlerde oldukça yüksek bir istatistiğe sahiptir. Tarım işletmeleri küçük ve ortak makine kullanımı yaygın olmadığından tarım alet ve makineleri düşük kapasiteyle çalışmaktadır.

Hayvancılık alanında ise özellikle sığır yetiştiriciliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. 2009 verileri ile toplam 170,899 sığır ile Türkiye’deki yetiştiriciliğin %1,6’sını oluşturmaktadır. Koyun üretiminde ise 90,663 ile Türkiye’deki yetiştiriciliğin %0,4 ünü oluşturmaktadır. Ancak yumurta üretiminde Çorum Türkiye’nin önde gelen merkezleri arasındadır.

Tarımsal sanayi işletmeleri daha çok hububat ve unlu mamul sanayinde toplanmıştır. Et ve süt ürünleri ve mamulleri sanayi zayıftır.

Üniversitenin Kentin Ekonomik Gelişmesine Etkisi:

Hitit üniversitesi, Gazi üniversitesine bağlı iken 2006 yılında bakanlar kurulu kararı ile bağımsız bir devlet üniversitesi olarak kurulmuştur. Bugün 6 fakülte, 3 enstitü, 7 yüksekokul ve 5 araştırma merkezi ile faaliyet göstermektedir.

Üniversitenin kente katkısını birkaç açıdan ele alınabilir. Öncelikli olarak kentte öğrenci varlığı talep sıkıntısı nedeniyle gelişemeyen bazı sektörlerin canlanmasına önemli katkıda bulunmuştur. Bunlar arasında en önemlileri, eğlence sektörü, gıda sektörü (Restoran, fast food), mağazacılık, süper ve orta boy marketler sayılabilir. Üniversite kendi idari ve akademik personeli ile de kent ekonomisine bir istihdam kaynağı olarak katkı sağlamaktadır. Teorik olarak bakıldığında öğrenciler ve personelin yarattığı satın alım gücü aslında bir otonom harcama kaynağıdır ve çarpan kanalı ile kent ekonomisine ilk anda yarattığı harcama akımından çok daha fazlasını gelir artışı şeklinde yaratmaktadır. İkinci olarak, üniversite bünyesindeki araştırma merkezleri ile Çorum’un sanayine ve turizmine katkıda bulunmaktadır. İlerleyen yıllarda bu etkinin artarak devam edeceği düşünülmektedir. Bir başka katkı ise kentin ülke çapında tanınırlığına yaptığı katkıdır.

Fırsat Barındıran Sektörler:

- Pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması nedeniyle taşıdığı turistik potansiyeli
- Doğa kültür, yayla gibi çeşitli alanlarda turizm potansiyelinin olması
- Coğrafi konum itibari ile ulaşım ağında bir geçiş noktası olması
- Tarıma elverişli alanların büyüklüğü ve bunun sağladığı istihdam
- İklim çeşitliliği ve zengin bitki örtüsü nedeniyle bal üretimine elverişli olması
- DPT tarafından cazibe merkezi seçilen Samsun’a yakınlığı
- Dünyada organik ürünlere ilginin artması nedeniyle tarım sektöründe bir ihracat potansiyelinin olması
- Kalkınma ajansı, KOSGEB gibi ulusal hibe kaynakları ile AB hibe kaynaklarının yaygınlaşması
- Makine sanayinin gelişmiş olması

Veteriner Fakültesi

Sanayinin Yapısı:

Karadeniz'i Anadolu'ya bağlayan geçit konumundaki Çorum, Bölgenin Anadolu Kaplanları olarak adlandırılan sanayi sürecindeki en dinamik illerinden biridir.

Gelişimini kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirmeye çalışan İlimizde Şeker Fabrikası dışında ki kuruluşların tümü özel sektöre aittir. İlimizde bulunan özel müteşebbise ait üretim tesisleri homojen bir yapı içermez. Ülkemizin bazı bölgelerinde olduğu gibi yöresel tekelleşmiş üretim ürünü bulunmamaktadır. Yani bir tekstil ve deri sektöründe kümeleşme göstermez. Her sektör kendi trendi ve koşulları içinde, özellikle bölgesel kaynakların varlığı dikkate alınarak kendiliğinden gelişmiş diyebiliriz. Kiremit, tuğla, un ve bu iki üretim dalının ilk etapta makine ve donanım ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulmuş makine sektörü büyük bir gelişim göstererek Çorum' da sanayileşmenin lokomotifi olmuşlardır. "kalkınmaya öncelikli bölgede" olması sanayileşme sürecini hızlandırmaktadır.

Kuruluşları 1930'lu yıllara giden, un değirmenlerinin, bölgenin tarımsal potansiyelinden aldığı güçle ve makine sektörünün bu yönde imalatlarını yoğunlaştırması sonucu modern teknolojiyle çalışan yeni fabrikalar kurulmuş ve ürün kaliteleri (un ve makine) ile ülke genelinde "Çorum Unu ve sanayii" olarak bölgesel marka haline gelmişlerdir.

Çorum sanayisinin belkemiği ve dinamiği olan sektör kiremit ve tuğla sektörüdür. Özellikle emek yoğun çalışmaları, sunmuş olduğu istihdam olanağı sayesinde bölgenin itici gücü durumundadır. Son yıllarda Toplu Konut İdaresi tarafından başlatılan konut yapımları sektörün hızla büyümesine, yeni yatırımların yapılmasına ve kapasitelerin en üst düzeyde kullanmalarına yol açmıştır.

Kiremit, tuğla ve un üretimindeki yerel kaynak temeline dayanan gelişim, yeni bir sektörün (makine ve donanım sanayi) gelişmesine neden oldu. Un ve kiremit-tuğla sektörü başta olmak üzere, makine ve donanımlarının karşılanması için yerel taleplerin ön plana çıkması ilimizde makine sektörünün gelişmesinde etkili oldu. Son yıllarda yerel ve ülke genelinde yaşanan talep daralması, sektörün teknolojilerini yenileyerek, dış pazara yönelik üretim yapmalarının yolunu açmıştır.

Bu alanlarında yapılan yatırımların cesaretlendirdiği diğer müteşebbislerde, yeni üretim alanlarında yatırım yapmak için Çorum'da kalmayı tercih ettiler. Böylelikle kâğıt, ambalaj, tıbbi malzeme, tekstil, radyatör, yumurta viyolu, yumurta üretimi yapan kümes hayvancılığı gibi yeni üretim alanları oluştu.

Kaynakların kullanımı amacı ile başlayan sanayileşme süreci, makine üretimi ve yeni sektörlerin gelişimi ile bir tepe noktası yakaladı. Bu gelişme sürecinde artan sayıda birçok müteşebbis sermayelerini ve deneyimlerini kullanarak önceki yılların üretim aşamalarında kazandıkları deneyimlerle ikinci, üçüncü fabrikaları kurabildiler. Çorum'un 2005 yılından itibaren Teşvik Yasası kapsamına alınması sanayileşme sürecinin hızlanmasında önemli bir etken olmuştur. Kaynaklarını ve kendisine sunulan olanakları verimli bir şekilde değerlendiren ve kendi ölçeğinde KOBİ kenti olan Çorum, sanayileşme sürecinde bu gün Sanayi ve Ticaret Odasına kayıtlı 319 üretim tesisinde 11320 kişiyi istidam etmektedir.

Tarım Sektörünün Durumu ve Gelişme Fırsatları:

İlimizde üretilen tarımsal ürünlerinden en büyük yeri buğday almaktadır. Diğer önemli ürün pirinçtir. Başta Osmancık olmak üzere İskilip ve Kargı ilçelerinde önemli miktarda pirinç üretimi gerçekleştirilmektedir. Her ne kadar Çorum leblebi ile anılsa da İlimizde leblebinin hammaddesi nohut üretimi önemli bir yer tutmamaktadır.

Coğrafi konum olarak İç Anadolu'nun kuzeyinde yer alan ilimiz İç Anadolu, Karadeniz ve geçiş bölgesi iklim özelliklerini taşımaktadır. Sınırları içerisinde geçen Kızılırmak'la birlikte değişik iklimsel özellikler ürün çeşitliliğini çoğaltmakla birlikte markalaşacak boyutta üretim yapılamamaktadır.

İlimiz arazisinin ancak %10'luk bir kısmı ova geri kalan kısmının %50'si meyilli % 40'ı dağlıktır. Dolayısıyla İlimizin arazilerinin ancak %15'lik bir sulanabilmekte buda sulu tarımın yapılmasını olumsuz etkilemektedir.

Fırsat Barındıran Sektörler:

UNESCO Dünya Miras Listesi'ne giren önemli tarihsel kalıntıya sahip olan ilimizin turizm yönünden yıldızı parlamaya ve yeni fırsatlar oluşturmaya başlamıştır. Bu kalıntılarla birlikte son yıllarda yürüyüş, bisiklet ve manzaralı araç yollarıyla ülke gündeminde olan İlimiz turistler için cazibe merkezi haline gelmiştir. Gastronomiyle birlikte ilçeleri de kapsamına turizm ve konaklama sektörü fırsat olarak görülmektedir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanayinin Yapısı:

Öncelikle Çorum sanayisinin yapısını çıkartabilmek için; Çorum sanayisinin başlıca şu ana başlıklarda ne noktada olduğunu tespit etmek gereklidir. Bunlar; a) tüketim, ara ve yatırım malları düzeyinde üretim yapıp yapmadıkları ve bunların ağırlıklarının ne olduğu (sanayi gelişim eğilimleri ve potansiyeli açısından önemli), b) Teknoloji kaynakları (dışa bağımlılıklarının tespiti açısından önemli), c) İthalat ve İhracat durumları (dışa açıklıklarının tespiti için önemli), d) İşveren ve işgücü profili (insan kaynakları potansiyeli açısından önemli), e) Teknoloji kullanım alışkanlıkları (teknolojiye adaptasyon düzeyleri açısından önemli), f) Plan, proje ve perspektifleri (vizyonları açısından önemli). Bütün bu öncelikli konuların araştırılması akademisyenlerin gözetim ve yönlendirilmesiyle planlanıp en az bir yıllık bir çalışma ile gerçekleştirilebilir.

Fırsat Barındıran Sektörler:

Yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmanın sonuçları "fırsat barındıran sektörler" mevzuunun cevabını verecektir. Çalışma bağından bu amaca da hizmet edecek şekilde planlanabilir.

Ekonomik gelişim için gereken alt yapı yatırımları:

Bölgesel kalkınma alt disiplininde net bir şekilde belirlenmiştir. Çorum'da ihtiyaçların tespitiyle birleştirilerek uygun bir süre verilmesi halinde bilimsel bir rapor halinde hazırlanabilir.

Üniversitenin Kentin Ekonomik Gelişmesine Etkisi:

Üniversitenin bazı birimleri ekonomik gelişmeye ilişkin işbirliği sürecinde lokomotif görevi görürler. Bunların başında da "İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri" gelir. Bu fakülteler ilgi yazıda sözü edilen tüm raporların hazırlanması, politika önermelerinin geliştirilmesi ve iş ve kalkınma proseslerinin planlanması açısından önemli misyonlar üstlenebilir. Ayrıca Üniversiteler kalkınmada insan potansiyelinin geliştirilmesinde de önemli roller üstlenebilir.

Tarım Sektörünün Durumu ve Gelişme Fırsatları:

İlk maddede sözü edildiği gibi açığa çıkartılması gereken konular aynı bilimsel süreçlerle, tarım sektörüne de uyarlanarak öncelikle tespit edilmelidir.

Sözü edilen kentimize ilişkin potansiyelin, sorunların ve çözüm önerilerinin tespitine yönelik olarak Üniversitemizin gerekli akademik desteği sağlaması kent/üniversite işbirliğinde en önemli katkı olacaktır.

Meslek Yüksekokulu

Çorum Sanayisi:

TR 83 bölgesinde sahip olduğu yoğun ticari aktivite ile Tokat, Amasya ve Samsun'u geride bırakan Çorum ilinin özellikle imalat sektöründeki ihracat artış hızının, Türkiye'nin ihracat artış hızı ortalamasının üzerinde olması dolayısıyla "Yeni Sanayi Odağı" olarak tanımlanan **Denizli, Gaziantep, Kayseri, Kahramanmaraş ve Eskişehir**'le birlikte adı anılmaya başlanmıştır. "Yeni Sanayi Odakları" (YSO) tanımı, büyük ölçüde; öz kaynak, yerel girişimcilik özellikleri, esnek üretim özellikleri ve ilişkileri, dayanışma, güven ve örgütlenme kapasitesi gibi içsel faktörlere dayalı olarak gelişen bölgeleri tanımlamak için DPT tarafından kullanılmaktadır.

Kamu yatırımlarından ziyade kendi küçük birikimlerini ve girişimci gücünü örgütleyerek, özgün bir sanayi kapasitesine ulaşmış olan Çorum ili, küçük ve orta ölçekli girişimlerden yola çıkarak bölgesel güç olma noktasında dikkati çeken bir il olmuştur.. En yalın şekliyle Çorum Sanayisi, çıkış noktası olarak küçük ölçekte gıda ve taş- toprak gibi yerel kaynaklara bağlı sanayilerle varlık göstermiş ve ikinci aşamada bu sanayiler için makine ve diğer ekipmanı üreterek genişlemesine devam etmiş ve son aşamada, yerel ham maddeye bağlı olmaksızın (ve ülkenin herhangi bir yerinde yer seçebilecek), ülke pazarına, hatta uluslararası pazarlara yönelik yeni üretim konularında faaliyet gösteren sanayilerin ortaya çıkması şemasına göre gelişmiştir.

Çorum'un sanayi odağı olarak ortaya çıkmasında, 1980'li yıllarda verilen teşviklerin bölgedeki yerel sermaye tarafından çok iyi değerlendirilerek kendi bölgelerine yatırım yapmalarının önemli bir rolü olmuştur. Makine imalatının gelişimi ile ivme kazanan bölge sanayileşmesi, giderek sermaye birikimi yaratarak, devlet desteği ile yeni sektörlerde yatırım imkânına ulaşmıştır. Çorum'da küçük aile firmalarının çoğunlukta olduğu, fakat yeni girişimlerde ortaklıkların arttığı gözlenmektedir. Ancak iş çevrelerinde en güvenli iş sahipliği yolu olarak hala aile sahipliği görülmektedir. Bölgede ağ türü üretim ilişkilerinin gelişmemiş olması, uluslararası pazara ulaşmada engel teşkil etmektedir. Uluslararası ilişkilerin sağlanmasında, enformel kanallar (eş, dost akraba ilişkileri vs.) kullanılmaktadır. Bölgede işgücünün niteliği düşüktür. Bazı sektörlerde bilgi birikimi ve tecrübe bölgenin avantajıdır.

Fırsat Barındıran sektörler:

Rüzgar enerjisi ve güneş enerjisinden yararlanmaya yönelik teknoloji geliştirme,

Altyapı

Çorum sanayisi için en ivedi alt yapı yatırımı demiryoludur.

Üniversitenin Ekonomik Gelişime Etkisi

Üniversite-Sanayi işbirliğini sağlamaya yönelik Teknokent çalışmalarına hız kazandırılması.

Sungurlu Meslek Yüksekokulu

Çorum'un en büyük ilçesi olan Sungurlu, İç Anadolu-Karadeniz bağlantı yolu üzerinde bulunmakta olup, konumu itibarıyla ekonomik ve sosyal gelişim anlamında büyük avantaja sahiptir.

Sungurlu ilçesinde sanayinin tamamını özel sektöre ait tesisler oluşturmaktadır. Gıda firmaları çoğunlukta olup, bu firmalar un, unlu mamuller, bakliyat eleme- paketleme alanlarında faaliyet göstermektedir. Bu firmalar dışında tekstil, PVC boru, poşet, su hortumu, otomotiv parçası ve karton alanlarında üretim yapan az sayıda firma bulunmaktadır. Bu firmaların büyük çoğunluğu yurt içi pazarları için üretim yapmakta olup, sadece birkaç tanesi yurtdışı piyasasında çalışmaktadır.

Sungurlu için çok büyük öneme sahip olan Sungurlu Organize Sanayi Bölgesi uzun yıllar süren çabalar sonunda alt yapıları ile birlikte hazır hale getirilmiş olup, tahsisler için sanayicileri beklemektedir. Şu an

çok az sayıda firma faaliyetlerini bu bölgede gerçekleştirmekte olup, yeni firmaların tahsis işlemleri devam etmektedir. Mevcut sanayi bölgesinde tesislerini büyüterek üretime devam etmeleri hem kendileri hem de ilçe için olumlu olacaktır. Gerek işgücü, gerek ilçenin konumu itibarıyla oldukça avantajlı özelliklere sahip olan Sungurlu Organize Sanayi Bölgesi yeni yatırımcıları beklemektedir ve bu konuda ilgili kurumlar her türlü desteği vermektedir. Sungurlu için ekonomik gelişme anlamında en önemli konu Organize Sanayi Bölgesinin bir an önce gelişmesi ve üretimin artmasıdır. Aksi takdirde ilçemizden büyük şehirlere devam eden göçün ve ilçedeki işsizliğin önlenmesi mümkün olmayacaktır.

İlçe ekonomisinde tarım çok önemli bir yer tutmaktadır. Tarım alanlarının neredeyse tamamına yakını tarla tarımı için kullanılmaktadır. Bunun da büyük bölümünde tahıl tarımı (buğday, arpa, v.b) yapılmaktadır. Bazı köylerde şekerpancarı üretimi de yaygındır. Bahçe tarımı (sebze- meyve) çok düşük seviyelerde olup, ürünler sadece ilçe pazarlarında tüketilmektedir. Tarım sektöründe köylerde genellikle verim düşük seviyelerde olup yıllardır uygulanan eski usullerle üretim yapılmaktadır. Devletin teşvik ettiği, destek olduğu ürünler bilinmemekte ve bu konuda çalışma yapılmamaktadır. Meyvecilik, sebzeçilik amatör olarak çok çok düşük seviyelerde yapılmaktadır. Bu konularda, tarımla uğraşanlar yeterli bilgilendirme, destek çalışmaları yapılmalıdır. Özellikle son yıllarda kavun üretimi dikkat çekmektedir. "Sungurlu kavunu olarak bilinen kavun türü çok fazla ilgi ve talep görmektedir. Fakat bu konuda yıllara göre ortaya çıkan fiyat istikrarsızlığı ve pazarlama problemleri çiftçiler için büyük sıkıntılar yaratmakta, tonlarca ürün pazarlanamayıp çürümeye terk edilmektedir. Bu konuda gereken destek çiftçilere sağlanmalıdır.

Hitit Üniversitesi Sungurlu Meslek Yüksekokulu misyonu gereği mevcut bölümleri ve ileride açılacak bölümlerinde yetiştireceği donanımlı mezunları ile, ilgili sektörlerle her zaman işbirliği ve danışmanlık yapacak akademik personeli ile gerekli konularda yapacağı etkinliklerle ilçenin ekonomik gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokulu

Üniversitenin bölgesel kalkınmadaki gelişimine etkisi o bölge için, eğitim düzeyinin artmasına bağlı olarak verim artışına, bunun yanında teknolojik gelişmeler gibi birçok faktörü kapsamaktadır. Bu faktörlerin her biri ekonomik kalkınmayı farklı yönlerden ifade etmektedir. Bu kapsamda yapılacak çalışmaların bölgesel kalkınmaya çok şeyler kazandırabileceğini görebiliriz.

Günümüzde hızla değişen rekabet ortamında ayakta kalabilmek için ürünlerin, hizmetlerin ve üretim yöntemlerinin sürekli olarak yenilenmesi gereklidir. Bu amaçla "İnovasyon" çalışmalarına önem verilmelidir. Bunun yanında;

- * Üretim sisteminin değişmesi
- * İletişim olanaklarının artması
- * Yöresel malzeme ve kaynakların incelenmesi
- * Dışarıdan sağlanan malların yerli üretime katkıları değerlendirilmelidir.

